This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

UC-NRLF
$B 137 173

YC129762

Digitized by Google

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA

GIFT OF
Åke Bonnier

Digitized by Google

BONNIERS
BOKBINDERI

Digitized by Google

Digitized by Google

EN-KRONAS BIBLIOTEKET

RUBEN G:son BERG

SVENSKA SKALDER FRÅN NITTIOTALET

SEX ESSÄER

STOCKHOLM · LJUS FÖRLAG

Digitized by Google

Digitized by Google

RUBEN G:SON BERG

SVENSKA SKALDER

FRÅN NITTITALET

SEX ESSÄER

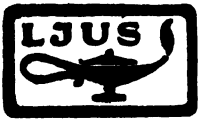

AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM 1906

Digitized by Google

ISAAC MARCUS'
BOKTRYCKERI-
AKTIEBOLAG
STOCKHOLM
1906

GIFT

Digitized by Google

PT 9366
B4

Följande sex försök till karaktäristiker äro ursprungligen föreläsningar och ha nu vid sitt sammanförande till en bok endast undergått en lätt omarbetning. De framträda utan anspråk på att vara något annat än inledningar till studiet af respektive författares arbeten. Att det kritiska elementet endast spelar en underordnad roll, beror dels på att jag mera sökt analysera, än kritisera, dels verkligen under sysselsättningen med dessa författare tänkt med Atterbom:

Så rikt kan Svenska hjärtat vara,
så hög det Svenska snillets flykt!

R. G. B.

M837693

Digitized by Google

INNEHÅLL:

	Sid.
VERNER VON HEIDENSTAM	1
SELMA LAGERLÖF	16
PER HALLSTRÖM	36
ERIK AXEL KARLFELDT	52
OSKAR LEVERTIN	66
GUSTAF FRÖDING	78

Frödingsessän har förut varit tryckt som Verdandiskrift (1902), essäerna om Selma Lagerlöf och Karlfeldt ha varit införda i kalendern Nornan för 1904 och 1905.

Digitized by Google

VERNER VON HEIDENSTAM.

Få nutida svenska författare erbjuda så många svårigheter att teckna som Heidenstam. Möjligen endast Strindbergs brokiga författarskap och sammansatta personlighet äro så svåra att bestämma och inrymma inom vissa linjer. Det tycks som om det svenska folklynne Heidenstam skildrat så strängt och så lysande, i hans eget sinne och sätt lämnat flera skiftningar än en man har möjlighet att fullt utveckla under hela sitt lif. Härstamning ur en gammal, säregen och äfventyrsälskande ätt, åratals färder under fjärran luftstreck, handlingslust, viljekraft, grubbelsjuka, en utomordentligt målerisk begåfning, slutligen en ton af våra korta somrars lyrik — allt samlas hos Heidenstam till en egendomlig, stor och rik figur. Han har inte Selma Lagerlöfs godsinta legendfantasi och breda folklighet, inte Per Hallströms varma människosympati och drömmande innerlighet, inte Gustaf Frödings nyskapande melodier och bottenlösa känslosubjektivitet, han är tolk af de egendomliga synerna och besitter också en monumental retorik, sådan vårt lynne och vårt språk så gärna vilja ha. Mera konstnär än virtuos — som Fröding anmärkte i »Grillfängerier» — och med hetta förfäktande konstens rätt att i sina allvarligare stunder stå obegriplig för det stora flertalet, har Heidenstam säkert färre betingelser att bli populär än att utöfva litterärt inflytande. Rent historiskt sedt ha vi honom att tacka för att han bröt väg för fantasikonsten och med tändande öfvertygelse häfdade det svenska som teori.

* * *

Med Heidenstam börjar 1888 den litterära svenska renässans, som under 1890-talet behärskat oss och hvars för-

Digitized by Google

nämsta namn kanske äro vår viktigaste insats i litteraturen sedan guldåldern vid 1800-talets början. Hans ungdomsutveckling och ställning till den inhemska vitterheten bestämdes i väsentlig grad af yttre förhållanden, som voro bjärt olika nästan alla andra svenska författares. Han stannade inte i Sverige ens så länge, att han hann sluta den vanliga skolgången; redan under uppväxtåren var han borta, snart förtrolig med den soliga söderns människor och landskap. I olikhet mot flertalet af våra begåfningar, som, enligt hans egna ord, här hemma strypas med skuggrädsla, afund och ämbetssysslor fick han utvecklas under oberoende och i jämförelsevis storslagna villkor. Liksom Hans Alienus bär han endast titeln 'herr'. Bara på korta besök i hemlandet återsåg han som ung sin barndoms snöiga vinterbygd. Så vann han en fri position, utanför det lilla dagsbråket, bortom alla hämmande och störande intryck. Hans intensiva betagenhet af hvad han såg, linjernas och färgernas språk till hans själ, förmådde honom att välja målarens kall, men efter några års ateljéarbete i Paris insåg han sitt misstag bland män, för hvilka ögats glädje var allt, män

som oftast utan snillets själ
fått snillet samladt ensamt i sitt öga.

Han såg världen genom tryckarsvärtan och längtade efter mera än bara bilden. Han längtade efter det fullständiga uttryck af sig själf, som han sedan fann i dikten med dess enhet af ton och tafla, dess botten af drömdt och skådadt. Men han hade inte brådtom med sin deby; liksom Selma Lagerlöf, Karlfeldt och Fröding dröjde han ända till trettiårsåldern med sitt första arbete (*Vallfart och Vandringsår*), hack i häl följdt af reseskisserna *Från Col di Tenda till Blocksberg*, romanen *Endymion*, ett par ästetiskt-teoretiska ströskrifter och den stora epopén *Hans Alienus* (1892). Tre år senare kommo hans *Dikter* och med *Karolinerna* 1897—98 var han inne i den period af historiska prosaromaner och prosaskisser, som ännu räcker. Med undantag af den stora diktcykeln »*Ett folk*» har han nu på tio år knappt offentliggjort någon vers. Alla älskare af svensk berättarkonst och prosastil finna denna öfvergång till prosa lycklig, men alla älskare af svensk poesi längta ändå med mig efter den dag, då Heidenstam vänder åter till versens skönare och stoltare tungomål. Hans prosa ligger fjärran från dagens

Digitized by Google

samtalston, stundens tidningsspråk, som annars tränger in öfverallt; och vi behöfva allt för väl dess högtidliga arkitektonik, dess sinnrika och fyndiga åskådlighet; men hans vers får därjämte öfver sig ett stort sus, en klang och en prakt, som vi ej ha råd att vara af med.

Denna stil var icke hans begynnelseform. Oafsedt den smula gallicism i uttryck och uppfattning, som kom med under hans uppehåll utomlands, — bland dem, som haft inflytande på honom, räknar han själf Richepin — var hans börjande författarskap ofta mer prägladt af det tillfälliga än af det typiska. Målaren och grubblaren hade inte smält samman i hans konst. De hade ordet hvar sin gång och endast när kärleken till Österlandet i sin låga tog opp både ögats lust och spekulationens hetta, vardt det en enhet. Det var sorglöshetens och lifsnjutningens orient, med konsternas och vetenskapens tvillingstjärna strålande öfver Islams välden, den sista dottern af den berömda antiken, som vann hans hjärta. Sundhet och glädje, omedelbarhet och mod, starka män och vackra kvinnor, linjernas adel och färgernas prakt, allt hänförde Heidenstam som Italiens natur och folk tjugu år tidigare hänfört Snoilsky. Och han skildrade denna härrliga värld med en stil af karaktäristik och infall, uttryck för en afgjordt hednisk epikureism. Det var protesten mot den nyktra nyttighetssträfvan, den torra färgskala, som han pinades af hos 1800-talets borgerliga realism. Han vimlade bilder och liknelser, han öste med färger, han slösade med sådant som besticker sinnena. Goethe har sagt något om att skalden framför allt måste *se* — den fordran fyllde Heidenstam från begynnelsen. Och samtidigt skref han små »Ensamhetens tankar», erinrande om gamla svenska dikter, självbekännelser, grubbel, bud från den underström af tungsinne, som ett djupare nordiskt gry visst aldrig är utan. Det var lifsglädje, som var hans programord, och ännu är det hans program, om också år och skiften nu ha gifvit det en annan accent, gjort det djupare och vidare, till hvad han själf älskar att nämna hänförelse.

När han tömt sina reseminnen i de tre första böckerna och tröttnat på polemik mot naturalismen och gråväderstankarna, skref han »Hans Alienus». Där är redan en annan stil. Mellan prosan i första delens romskildring med dess så ofta ledsamma godtycklighet, den heta och fantasifyllda målningen af Sardanapal och slutligen den vemodsrika slutscenen i Sverige ligga hans egna förändringar.

Digitized by Google

Ännu tydligare märkas skiftena i de versifierade delarna af boken. Han har kommit hem till Sverige och gör opp sin stat. Bland mycket osäkert och famlande, åtskilligt formlöst och bredt fanns här i stora drag och med förblifvande makt hans inre omgestaltning, skildrad som typisk för ett släkte, som lefvat ut och måste förnyas. »Adertonhundratalet är icke lif, det är resonemang» lydde Hans Alienus dom; det var icke att förklara, utan att vara, som syntes honom målet. Fanns det också dunkelheter i planen för öfrigt, nog var denna tragiska konflikt klar. Hans Alienus hann inte forma sitt jag efter sin vilja, det är sant. Hans Alienus långa pilgrimsfärd genom tider och länder ledde ej till resultat, och sannolikt är det själfva hans lifs misslyckande, som gjort boken förfång hos en kritiker som Georg Brandes och hos mängden af läsare. Men han hann måla scener som väl ingen svensk före honom. Hvad finns i hela vår litteratur af sensuellt begär, af praktlystnad och fantasiglöd, som kan sättas jämsides med Hans Alienus besök i det gamla Babylon? Och hvar finns motstycket till *Pilgrimens julsång*, dikten om den hemlöse längtaren till andra tider, andra människor och en annan kultur, till en värld af antikens morgonljusa ungdom, en dikt af verkligt symfonisk storhet i hållning och klang?

Men den antika värld Heidenstam skulle komma att vända hem till, var icke Hellas. Återkommen till Sverige, miste han lusten att hämta sina drömgestalter från andra folk än sitt eget. Han ville en människosläkt med mera omedelbarhet och dådlust än samtidens, och minnet gaf honom fingervisningen till Karl XII och hans män. Han hade sökt i vårt själslif och funnit svenskarnas lynne motsägelsefullt och brokigt, men intressantare, rikare än grannfolkens, och nu stod det klart för honom, hvilken manifestation af det svenska lynnet som låg i Karolinernas strid. Det var inte bara minnet, utan också hemkänslan, som band honom. Han återfann samhörigheten med de sina. Redan i sin första diktsamling hade han sagt de mystiskt gripande ord, i hvilka jordbundenheten vid hembygden fick sitt oförglömligaste uttryck i vår litteratur, de ofta anförda:

Jag längtar hem sen åtta långa år.
I själfva sömnen har jag längtan känt.
Jag längtar hem. Jag längtar hvar jag går

Digitized by Google

— men ej till människor. Jag längtar marken,
jag längtar stenarne där barn jag lekt.

Och i den andra diktsamlingen hade han i »Hemmet» med en stilla försynt stämma biktat om sin fångenskap hos det gångna och glömda: »Jag lefver som en skugga, där mina minnen lefva.» Men han stannade inte därvid. Liksom han förklarat, att det var honom omöjligt att begripa, hur någon kunde lefva för sin konst, att inbillningens skapelser bara voro ersättning för handlingar, så måste han få mer än grundstämningen, naturkänslan för den jord, där han byggt sitt hem. Han trifdes inte vid att lefva »i njugga och långa år, som väfva af gråa garn mitt öde». Men han hittade inte människor att intressera sig för ikring sig. Det var för litet af idealitet i samtidens lif. Hvad han längtade efter var »norrmännens och finnarnes nationella idealitet, om icke en ännu bredare — en sådan fulltonig och klockklar idealitet, då luften sjunger öfver landet och man väntar att hvar hustru skall föda en Messias». En sådan stämning frågar inte efter små och enstaka människoöden. I motsats till nästan alla andra i sin generation har Heidenstam på sätt och vis något hårdt, något kallt i sin natur, som erinrar om det obekymrade hos stora och förödande krigare. I »Natten» heter det:

Jag står den åldern nära,
då ingen människorna mer
kan älska eller ära.
Den lärdom sist dock kvar bär hem
att Kains barn ej akta.
Mot det, som högre är än dem
mitt hjärta öppnas sakta.

Det var ett drag af svensk abstrakt etik hos honom, att till gudinna kora rättfärdigheten, »som är tillvarons mål och därför för mer än människorna själfva» — ett ord som han upprepar i annan form i: »Inbillningens logik» om poeten Ignotus: »han kunde icke älska människorna, ty han älskade rättfärdigheten; han älskade det som var mer än människorna.» Det är denna abstrakta rättfärdighetskänsla, som bär Karolinerna och som mer än något annat gjort dessa trettifyra berättelser till ett verk fullt af egenart och storhet.

Digitized by Google

Hans hjälte är inte Karl själf, och endast oegentligt taladt det svenska folket. Hvad han förhärligat — ty Karolinerna umbära endast undantagsvis det lågande patos som glorifierar — det är snarast folkandan. Lika litet som Runeberg i »Fänrik Stål» har Heidenstam här gifvit idealiserade figurer, grannlåtstyper. Tvärtom har han ofta nog varit bisarr; som alltid har det pittoreska lockat honom, och det har ofta bestått en strid med hans senare års sträfvan efter stora, förenklade linjer, monumental hållning, stiliserad skönhetstyp. Men när denna sträfvan segrat, då har han skapat en sådan ren, enkel och mäktig prosa som »En hjältes likfärd», hvars underbara klang af högtid, sorg och bragdens evighet tvingar tårar i ögat. »Karolinerna» ha blifvit mycket älskade, utan att ändå taga med den furie som t. d. just »Fänrik Stål». Hvarför icke? Sannolikt emedan de skrifvits på prosa, ty det var som talt ur vårt innersta, när Hans Alienus i radikal motsats mot Strindbergs och realisternas förakt för vers påstod att: »Versen är en konst för män, prosan för glasögonsormar.» I vers skulle »Karolinerna» ännu tydligare visat att de äro ett epos af samma typ som Fritjofs saga och Fänrik Stål, romanscykeln, vår inhemska älsklingsform; men de hade då säkerligen saknat den fyllighet och mångfald, som prosan medger.

Men, »Karolinerna» voro mera än bara ett epos. Det var visserligen en förvånande pastichekonst, byggd på långa studier och med rikt begagnande af gamla memoarer och skildringar, — t. d. i »Gröna gången» och »Poltava» — men man märker ej ett egentligt historiskt intresse bakom. Efter att ha läst Heidenstams arbete kan man likväl vara okunnig om att ha läst skildringar ur ett krig, där vi tömde våra sista krafter för att hindra Ryssland i mer än ett halft hundra år att hota väldena på Europas kontinent; men man är icke okunnig om hvad det vill säga att folk och konung äro ett, att alla viljor spännas, alla krafter sträckas för en stor uppgift. Stolthet och plikt, hjältemod och snille, allt gifves och tages i en oerhörd ansträngning på tjugu år, för att visa tålamod och ståndaktighet. Det är mänskliggörandet af det kategoriska imperativet. Morsgrisen glömmer sin svaghet och sina krämpor och gör god tjänst som soldat. Petit-maîtrens sprättiga lilla värja blir lika fruktansvärd som den bondstarka knektens tunga huggpamp. Fatburshustruns skrumpna gumkropp får en krigares sega uthållighet. Den förbittrade, dödsskjutna soldaten kväfver förbannelserna

Digitized by Google

öfver den hårda krigarkungen mellan sina läppar för att kamraterna skola storma murarna med samma dödsförakt som förut. Rådsherrarna glömma att kungen öder slut sitt land för att med nya gärder trycka martyrkronan fastare om pannan på sig och alla. Bönderna begära som sin fri- och rättighet att föras ut i krig. Det är samling, nationell samling; om möjlighet eller omöjlighet är inte frågan; det är kallet, som ropar. Så vinnes det oförvanskliga, minnet, efterkommandes beundran och kärlek, ty: »Älskadt vare det folk, som i sin storhets fall gjorde sin fattigdom ärad inför världen.»

Efter fullbordandet af »Karolinerna» dröjde det länge, innan Heidenstam fann något nytt större stoff. Han samlade 1899 sina essäer i »*Tankar och teckningar*» där »Inbillningens logik» och »Ängelsborgen» lämna lysande kvicka brottstycken ur hans konstlära och visade med smärre ting, »*S:t Göran och draken*» (1900), »*Heliga Birgittas pilgrimsfärd*» (1901) och »*Skogen susar*» (1904), att hans fantasi allt fortfarande var sysselsatt med gångna tider. I vissa af dessa är hans formgifning otadligare än någonsin; idyllstämningen i »Bröderna», det fornåldrigt höga i inledningskapitlet af Birgitta och »Lasse Lucidors död» med sin högstämda lifstro ha inget bisarrt eller oväsentligt. Med »*Folkungaträdet*» (1905) har han åter börjat en stort anlagd historisk diktning, hvars slutmål ännu är oss fördoldt, men hvars begynnelsedel visar den första modärna prosadikt vi besitta om Sveriges medeltid. Egendomligt nog ha våra författare i allmänhet låtit dessa aflägsna tider ligga i löndom. Den historiska romandiktning, som spirade opp i skuggan af Walter Scotts stora föredöme, satte inte många blommor i vårt land. Almquist lät visserligen höra några ord om att det intressanta var inte våra drömmar om förgångna tidehvarf, utan dessas dikter om sig själfva. Men i hans medeltidsromaner — Hermitaget och Cypressen — är det minst af allt medeltidens Sverige, som vi återfinna. Af senare författare ha några mindre betydande uppsökt medeltidsämnen, men först Heidenstam har ställt sig den stora uppgiften att skrifva fornkrönikan om Sverige, den svenska odlingens och samhällsdaningens stora roman. Af det myckna obegagnade material, som ligger redo att lyftas ut i den lefvande dikten, har han tagit fram de dunkla antydningar, som lämnas i gamla uppgifter, om den mystiska Folke Filbyter, folkungaättens stamfader. Af denna har

Digitized by Google

han gjort en ny och egendomlig figur. Han har försmått de anknytningspunkter, som möjligen kunnat vinnas ur de gamla tokiga etymologiska konstruktionerna af mannens tillnamn: Filbiter = den som är bitter på Filip (Filip af Anjou), eller Filbyter = den som byter (hustru) med Filip af Anjou, eller Fyllbyter = Fyllbytta, d. v. s. som Lagerbring uttrycker sig: »en stor suphjälte, hvilket räknades då för tiden bland adeliga öfningar. Hans ursprung låter Heidenstam vara okändt — annars har han af många antagits vara utlänning, medan Tuneld åter håller på hans svenskhet — och gör hans karaktär till en motsats mot den lustiga *Brassebonden*, i hvilken han för inte länge sedan personliggjorde en svensk egenskap: att kunna skapa fest och försköning ikring sig utan rikedom. Folkungaättens förste är en hård, trumpen, girig man, för hvilken godset och ätten äro allt. Han har en grundläggares hårdhet och ensidighet. Här som flerstädes annars är Heidenstam tydligen böjd för att betona det stora och berättigade i en dylik hänsynslös gärning för ett samlande mål — det är oppositionen mot 1800-talets individualism, som här tar till orda i släktens, landets namn.

Historien är emellertid inte enbart en sägen om »hur ett frö gömdes i mullen, innan ett stort träd kunde växa», utan också en människoskildring. Den gamle Folke är inte bara en målmedveten, kraftfull, envis skapare, utan också en olycklig ensling. Visade redan boken om Birgitta, att Heidenstam sträfvade efter en ingående själsanalys samtidigt med att han ännu afgjordare än förr gjorde en kapitelföljd till ett tafvelgalleri, framträder det psykologiska intresset ännu tydligare i »Folkungaträdet». Det tycks, som om två strömningar här lupe samman. Den gripande smärta, som ropar i berättelsen om den gamla gubbens förtviflade och lönlösa sökan öfver hela landet efter sin bortröfvade sonson, ligger så långt ifrån själfva grundstämningen och behöfs ju inte heller till förklaring af det tragiska slutet, att den förefaller mig ha en rent personlig innebörd, vara en djupare bekännelse i dikt om själslidande än något af Heidenstams tidigare verk. Men tragiken i Folke Filbyters lifsöde har äfven en allmängiltig karaktär. Det är klyftan mellan släkleden, skilda åt af olika åsikter, olika syften, olika talesätt. Det är också olyckan att vara en stor man. Heidenstam har städse haft lust att proklamera

Digitized by Google

världen som de ondas triumfplats, och ge de stora syftenas bärare törnekronor. Gunnar ifrån Lidarände fick höra de bittra orden:

> Till landsflykt födas våra främsta män.
> Var stolt att hedern ej blef dig förmenad.
> Den är ej värd ett handslag af en vän,
> som icke tio längta att se stenad.

Och i *Fången*, en till Hellas förlagd dikt, är detta de storas olycksöde själfva kärnan. »Våra store skulle ropa: Blir med godt det goda gäldadt, slocknar flamman som oss eldat, vi till dvärgar krympa hopa». Ännu bestämdare, ännu mera rakt ur hjärtat klingar samma ton i »Folkungaträdet». Den gamla blindade Jakob, som får lida åratals lidanden i Folke Filbyters hus, emedan han stulit och fört bort den lilla Folke, talar om orättvisan med de Heidenstamska bilder, som säga oss, att författarens eget hjärta klappat i takt med det upprörda talet: »Det fanns en tid, då jag ropade förbannelse öfver orättvisan i världen, men jag har slutat upp. Nej, piska våra kroppar med dina hårda vingslag, du, orättvisa, och väck oss, väck oss! — — — Orättvisan är den sträfva och stickiga ved, som måste staplas upp, där eld skall brinna. — — — Hur skulle det se ut här i lifvet omkring oss, i fall de goda förlorade vissheten om straff och började att räkna på vinst alldeles som de onda! Då blefve det goda ett ännu värre ondt än det onda. Belöningar äro människors verk, och med dem söka de att till sitt eget fördärf rubba orättvisans grundvalar. Hur krymper inte allt stort i sina mått, når det lönas efter förtjänst, men det, som förgås i orättvisa, det fortsätter att ropa, ungt och evinnerligt, ännu ur sin graf. Orättvisan är det djupaste och heligaste, som blef ingjutet i skapelsen, på det att starka varelser skulle kunna uppstå.»

En sammanfattning af hans arbeten under dessa sista år visar ett fortsatt införlifvande med det svenska, hvars traditioner han tar opp utan att egentligen ge efter på sina individuella egendomligheter. Han har inte glömt det sagornas Hellas, som var honom kärt i ungdomen, det syns på en käck och stämningsfull skiss som »Herakles». Han har inte heller alldeles lagt af det stora skämt, som ligger i hans lynne — se »Lek och liknelser» — men som är den af hans gåfvor, som han brukat minst. Hans hugskott

Digitized by Google

visa än i hans senare verk samma yppiga flora som förr och mer än en läsare har grubblat öfver detaljer och särdrag i hans sista verk som fordom öfver »Dårarnas dröm». Men det är allvaret som härskar, inte ett tungt och missmodigt allvar, utan ett mänskligt och förtröstande allvar, som sträfvar efter väsentligheter, blicken genom tiderna, sammanhanget mellan släkterna. Han har själf med styrka framhållit, att man måste fatta hans författarskap som religiöst i ordets vidaste mening, det är en förkunnelse, om också inte i en predikans vanliga former. Heidenstam har visserligen kärlek till det sententiösa, och han bygger slagord med en förundransvärd konst, men det är inte enbart med dem han verkar. Hans lifsglädje har blifvit hänförelse, sade jag, och så vill han själf kalla kärnans halt. Hvad han menar med detta har blifvit klarare under dessa senaste år. Läs den lilla bit, som heter »Lasse Lucidors död». Aldrig drömde den vårdslösa vagabond, som bar det namnet, en så storstilad dröm som den Heidenstam låter honom berätta om den blinda grekiska skald, hvilken prisade hyperboréernas hem som sagornas Atlantis. Aldrig riktade den förfallna villhjärnan en så gripande maning till ett folk, som den Heidenstam lagt i hans mun till de svenske. Älsken ert lif och ert arbete, säger han, det är det, som fattas er, att I icke ägen kärlek. »När såg du hos oss någon, som arbetade kärleksfullt? Hvarför äro våra båtar och redskap så fula och krukorna där på hyllan så klumpiga? det är därför, att de äro likgiltigt och kärlekslöst arbetade. — — — Den som ej vill äta skall ej heller arbeta. Men I viljen ideligen äta och därför måsten I ideligen arbeta, utan kärlek och lust, utan längtan till era verktyg, trötta och leda redan då ni begynna. — — — Ser du, det är kärlekens förunderliga makt att han adlar det minsta till något så stort, att det får ett värde och att du själf får värde, bara därför att du har kärleken. Den som inte har kärleken, han sitter olustig redan i sin ungdom och vore han också den starkaste, visste han inte hvartill han skulle nyttja sin kraft.» Det är en form af lifsglädje, som sannerligen är sällsynt, och med sådana ord bekämpar han nu den tyngd och det mörker, som de materiella intressenas ensidiga knogardöme bredt ut öfver länderna. I denna lifsuppfattning förenar han sin trotsiga skönhetsdrift, som i socialt intresse skapat framtidsdrömmen »I kyrktornet» och en flammande »Barrikadsång», sin hemlängtan till

Digitized by Google

forntidens kroppsliga friskhet och själsliga fest, och slutligen sin kärlek för Sverige och svenskarna. Till dessa ropar han kärlekens ideella kraf i den stolta »Ett folk»:

intet folk får bli mer än du,
det är målet, hvadhelst det kostar.

Utan all fråga att Heidenstam numera lägger vikt på det nationella på ett sätt, som ingen litterär vågat eller velat, sedan Strindberg på 80-talet afrättade den patriotiska frasen, men tyvärr också inledde det skäll på svenskheten som teori, ja, till och med på vårt språk, som fått efterskällare ända in i dessa dagar. Heidenstam vågar till och med gå så långt att han upprepar Atterboms: »godt är ett rum jämväl i den svenska *jorden*». Men hans fosterlandskärlek är inga fraser.

Det är patriotism, som hos Byron eller Petöfi, det är kraf på kraf, bestraffning eller hån. Nyligen har en norrman — Henrik Christensen — i sida efter sida med förtjusning citerat Heidenstams förebråelser mot sitt folk i »Svenskarnas lynne» för att riktigt visa för världen våra fel. Det är ju likgiltigt, ty Heidenstams aga har träffat ett folk, hos hvilket självkritiken, om också inte så märkbart hastig i sin verkan, likväl sedan länge varit en hedersgäst vid borden. Och minst af alla har han själf stått mörk i hågen, när han gaf den agan. »För hvar ny dag blir världen en dag bättre» sade han en gång till sin hembygds hyllande studenter. »Att stönande trälinnor och djur draga världskvarnen, är en synvilla» har han också sagt. I den allas strid mot alla, som är formen för vår tids syn på lifvet, har Heidenstam varit en tröstig förkunnare af stolthet, mod, arbetsglädje och svenskhet. Det är i detta allas vårt gemensamma arbete för »det folk, hvars storhet är vårt lifs mål» som Heidenstam, aristokraten och enslingen framför andra i vår vitterhet, är demokrat. Det är i detta mål som han är religiös, i sträfvan för något öfver individen och dess lycka; i viljan att göra tillvaron till en kult. »Världen väntar guds födelse» säger främlingen i »Guds födelse»; det låter som en återklang från Homeros:

Hvar det människor finns, efter gudar står deras längtan

Digitized by Google

och än tydligare heter det på samma ställe: »Människan kastade djurhamnen första gången hon reste ett altare.»

* * *

I denna utveckling, som jag här sökt skissera, har jag berört endast en del af Heidenstams verk. Hvad som särskildt måste komma till korta i hvarje försök att isärlägga hans idéer och vilja är fantasin. Den är likväl hans konsts särmärke, likaväl som hans personliga stil. Inte för intet började han som protestant mot naturalismens programtes: bort med fantasin. Om någon haft metaforen till kostym sedan Tegnér, så är det Heidenstam. Få af våra författare ha en sådan synskapande förmåga som han. Hans fabulering är aldrig intressant, han har ingen spänning i sina romaner; intrigen är honom främmande och själfva byggnaden af hans noveller erinrar om mycket ursprunglig epik. Den konstruktiva fantasin besitter han icke, och med full följdriktighet anser han densamma för underordnad i ett skaldeverk. Han förklarar att vår brist på fyllig och representativ dramatik är inget bevis mot vår inbillningskrafts styrka och rikedom, emedan just en rörlig inbillning spränger konstruktiva enheter. Naturligtvis sätter han lyriken högst, och med lyrisk skönhet är det också han bräddat sin bägare. Suggestiv, som lyriken måste vara för att verka, är Heidenstams dikt, nyttjande två medel: bild och takt. Den förra är framför allt hans egenart. En lyrikens kännare som Fröding har beundrat hans förmåga att med ett enda ord fånga en syn som denna:

> Stjärnorna blossade
> *bibliskt* klara,
> sakta susade strängaspel —

är det inte, som man såge karavaner tåga fram under öknens oändliga himmel med dess strålande stjärnevärld?

Äfven i hans bildspråk kan man märka den ombildande tidens inflytande. I »Vallfart och Vandringsår» var han godtyckligt stillös ibland, uppoffrade gärna helhetsstämningen, om han fann ett betecknande uttryck. Särskildt den, som gladde sig åt den återvaknande romantiken af hans poesi, hade naturligtvis svårt att förlåta honom såna vårdslöst realistiska, ehuru slående jämförelser som t. d.

Digitized by Google

Öfver tak och minaret sken månen,
tunn och spinkig som en afklippt nagelspets.

Likaså stod man tveksam vid så spetsfundiga och rimbundna liknelser som denna:

en klubb,
som skylde himmelsstormande bekymmer
en stund med flaskan, likasom *man skymmer*
en obelisk på afstånd med en nubb.

Men detta var undantag. Merendels brann en främmande sol öfver synerna och blixtrade i bilderna:

en saracenergraf,
omkring hvars skumma inre, där ej fot får trampa,
det gyllne gallret snor sig med sin röda lampa
som rundt en negerarm en ring med en rubin.

Eller också fann han bland allt det koloristiska behag, med hvilket han målade sina taflor, en bild, som med rent logisk styrka återgaf och fördubblade det nyss sagda:

— — — då skär med ens en ånger djupt i hjärtat inne
och den förföljer henne midt i segerns stund
som envist lyktans ljus förföljs af läderlappen.

Småningom vardt Heidenstams bildval allt mindre pretiöst, förefaller nu snabbare, spänner kring flera olika områden och skiftar rikare än förut. Början af »Myrstacken» med dess älskvärda och träffande personifiering af örter och blommor, den drömska symboliken i »Dårarnas dröm», det lefvande och förtroliga i skildringen af »Dödens blommor» bort till sådana sprakande och gnistrande fyrverkerier som vissa af »Tankar och teckningar» eller »Malatestas morgonsång», det är en själfskapad *orbis terrarum* af omväxling. Numera kan det hända, att Heidenstam skrifver prunklöst och nästan utan bilder som i »Hälsning till Finland» eller den gripande karolinska dikten:

På Upsala slätter
står stugan den ljusa
och dagar och nätter
i lönnarna susa.

Digitized by Google

Något af denna bildlöshet finns äfven i Folkungaträdets berättande prosa, till växling med lidelsefulla eller högtidliga delars bildrika stil. Då, när känslan brusar, trängas åter bilderna, som när mäster Andreas talar om kärleken: »Jag som är van att forma och nyttja passare, jag vet hvad kärleken är. Han är ovalen i ett knä. Han är halfcirkeln i ett bröst. Mot den halfcirkeln trycker sångaren förtviflad sin panna, och då brusar lyran.»

För bilder och liknelser kan han stundom glömma välljudets, versens kraf. Han vill ha med sina syner och infall, och låter stilen flyta fram bred och pompös, äfven när diktens ekonomi skulle kräft en mera sträng förkortning. Hans vers är sällan sjungbar, den har inte samma musikaliska tycke som Frödings. Men den är klangfull och mäktig. Enstaka dikter som »Morgonen» och »Sommarnatten» äga en spröd, vek stämning, det är som luta och sopran, en förvånande motsättning mot hans praktfulla diktion annars. Levertin har framhållit, att Heidenstam fullt medvetet afstått från den improvisatoriskt lyriska diktning, som är honom medfödd, och sträfvat efter mera konstfullt arbetad rytmik. Det finns diktarter, som Heidenstam numera inte odlar: småvers som visorna och de gnomiska dikterna i »Vallfart och Vandringsår». Det var ändå en bra vacker tankepoesi, som man saknar fortsättning på. Hur genomlyriska äro inte sådana suveränt fantastiska arabesker som »Gullebarns vaggvisor» med sin trolska ton och totala obegriplighet för det analyserande förståndet. Fjärran från våra vanliga humoristiska sagobehandlingar står »Önskedag» med sin skulpturala komik och rörande vemodiga slutstrof. Öfver hufvud är det väl få af våra diktsamlingar, som ha en så väldig tonskala som hans »Dikter». Samhörigheten med hemmet, sammanhanget med det gångna tonar som milskogarnas furusus i »Tiveden» och den personliga, lidelsefulla berättelsen om Gunnar ifrån Lidarände. Kärlekens strid mot sig själf, väsendets splittring mellan minne och ny känsla, ömhet och kärlek, ett känslolifs gåtfullaste och bittraste klyfning stormar i »Barndomsvännernas» mäktiga recitativ. Ett knippe smärre känslodikter — bland hvilka den helgjutna »Låt oss dö unga» kanske står konstnärligt högst — och några stämningsstarka skildringar med historiska motiv verka framför allt genom sitt absolut originella uttryckssätt, hvars plastik och konkretion förbinds med en sinnrikhet, som är svåröfversättligare än

Digitized by Google

den enkla känslolyrikens eget tungomål. Ensam i sin transcendentala och likväl försinnligade evighetslängtan står »Jairi dotter», som betecknar det längsta afståndet från de första österländska dikternas rika ögonblicksbilder. I säregen motsats till den subjektiva, paradoxa monologen i »Malatestas morgonsång» ett sådant folkboksmotiv som »Kon Gulleborg» med dess primitiva stil och anknytning till svenskt allmogeskrock.

Det är för öfrigt intressant att se, hur Heidenstam, kulturell, filosofiskt anlagd, resonör och konstskald, rycks med af den strömning till folksagor och bygdedikt, som med stigande vågor forsar genom vår vitterhet sedan nittitalets början. Man kan utan svårighet dra likhetslinjerna mellan romantiken efter 1810 och renässansen efter 1890. Som förnyande insatser förde fosforisterna med sig en exotisk praktpoesi och en fördjupadt nordisk, med rötter i folksagan och fornhäfden. Exotismen i 1890-talet representerades framför allt af Heidenstams orientalism, Levertins medeltidsmotiv och Hallströms novellistiska fjärranfärder till alla tider och länder. I Hans Alienus tredje del och ett par af dikterna från 1895 smyger det sig in som små vättar, anklanger från gammal folkmystik. Samtidigt med att Heidenstam teoretiskt begrundar vårt folks lynne, häfder och möjligheter, tar han på allvar opp ämnen ur våra sagor: den moraliska barnsagan »Hösåtarna», den småländska vildmarkshistorien »När klockorna ringa» i Karolinernas andra del, rena sagomotiv som »Drottning Omma» och »Kettil Runske och snokarna» i »Skogen susar» för att med »Folkungaträdet» införlifva sin kärlek till vår häfd med sin dragning åt folksagan. Ur denna förening af vårt skaplynnes förnämsta yttringar, handlingens och folkfantasins båda inbillningslockande världar, tycks Heidenstam numera vilja gjuta sina bilder.

Men hvem vet för hur länge? Han har — som i mer eller mindre hög grad alla de författare, om hvilka dessa blad handla, — en angenäm vana, att öfverraska med nya ämnen, nya syner. Det var inte bara skämt, när han prisade den ombytlige. Hans paradoxer äro lättare att få bukt med än att reda ut de olika färgerna och trådarna i hans temperaments brokiga väfnad. Annu har han inte nått lifvets middagshöjd; än stunda många strider med nya fältrop från höfdingens läppar, och många gillen med nya sånger ur skaldens bröst.

Digitized by Google

SELMA LAGERLÖF.

Ingen större fröjd på jorden är
än ett friskt mod och sinne,
ett ungt hjärta och strängaspel,
därtill en kanna vinum —
därhos en lilja och Hjärtanskär

säger en gammal dikt. Och om Selma Lagerlöf hade ägt den okufliga lust att sätta motton på sina arbeten, som härskade för hundra eller femti år sen, Walter Scotts eller Almquists tid, hade hon näppeligen kunnat finna ett lämpligare symbolum för åskådningen och innebörden i Gösta Berlings saga.

Mottot hade inte heller varit misspassande ur den synpunkten, att det var hämtadt ur en gammalromantisk visa och att det stod i afgjordaste motsättning till tid och omgifning. Det gjorde boken också, och när man känner, genom hvilken tillfällighet den verkligen kom ut, just det år den gjorde, erfar man en rysning af belåtenhet öfver att den verkligen skedde just då.

Ty det hjälper inte att bara söka se godt i realismen och upprepa, att den var en förnyelsens och föryngringens tid för vår vitterhet. Det hjälper inte, därför att fakta visa att mer än ett årtionde tåldes inte realismens herravälde hos oss. Heidenstam blåste romantikens krigsrop i sin stora basun redan 1889, och det finns flera vittnesbörd, om hur tryckande realismen kändes. Per Hallström har förklarat: 80-talet ryckte in i dikten alla slags främmande synpunkter och idéer, som inte hörde dit, och för diktverks egna idéer lämnade det blindhet. Vill man skrifva opp ett par stora poster på realismens debetsida, så skall man anteckna att både Gustaf Fröding och Selma Lagerlöf satte bort år af sin ungdom på de förtviflade försöken att

Digitized by Google

böja sina romantiska temperament efter realismens ästetik. Fröding fick höra, att vers var en tarflig sorts litteratur, och att man egentligen endast borde författa romaner och noveller på prosa. Därför sträfvade han med svett och möda, men totalt utan resultat med prosarealism. Selma Lagerlöf arbetade också med fåfänga försök att tämja sin fantasi och skrifva på lugn, realistisk prosa, tills ändtligen hennes kynne tog väldet, och hon beslöt »i all ödmjukhet att skrifva boken på sitt eget sätt». Det vittnar inte bara om hennes egen blygsamhet, utan lika mycket om det realistiska betraktelsesättets stora mäktighet. när hon förklarar, att hon då ansåg, att boken skulle bli till löje och att ingen skulle stå ut med den.

Det stormande jubel, som boken andas, är ett jubel öfver det glada lifvet i den härliga hembygden. »Det förefaller», säger hon, enstädes, »som om mod och glädje vore lifvets största plikter.» Men hvad är hennes egen största glädje? Entusiasmen.

Utom stoffets öfverraskande nyhet och stilens egenart ägde Gösta Berlings saga ännu en egenskap, som kom likt en uppenbarelse. Det var entusiasmen.

Entusiasm öfver lifvet öfverhufvud och entusiasm öfver kärleken som dess innersta, dess vackraste blomma.

När det gällde att förhärliga den, då slösade hon inte bara som vanligt med färger och glans, utan då vardt hänförelsen så absolut gränslös, att äfven i romantikens drömland, det där den blå blomman växer, finns knappast dess motstycke. En sådan historia som den om den gamle filosofen, farbror Eberhard, hvilken gömde undan sitt kätterska manuskript bara för att den unga grefvinnan Dohna skulle få förblifva i sin tro, den är ju rimlig — åtminstone pläga tviflarna och förnekarna alltid få göra så i romanböckerna. Men Brobyprästen! Alla läsarinnor af boken ha naturligtvis fäst sig vid den – kanske i främsta rummet. Där först är lifvet riktigt ställdt opp och ner. Det är det oerhörda, öfvermåttan våldsamma anloppet på vår förmåga af tro, som där kommer en att studsa. De två ha varit skilda i fyrtio år, hon är sextio, nu när hon reser oppför Broby backar för att råka honom, som är sextiofem, — och likväl tar dem illusionen att de äro unga och älska hvarann som unga så starkt att den skjuter bort verkligheten och tar dess plats. Det är detta, som är det omöj-

Digitized by Google

liga, detta som i sin makalösa djärfhet öfverspänner vår kraft, då vi försöka följa med i flykten. Jag vill inte påstå att det är smaklöst, men det kunde varit borta saklöst, historien skulle ha gifvit oss samma valuta, äfven om detta mamsellaktiga icke varit med.

Selma Lagerlöfs dröm har inte bara folkfantasins yppighet, utan äfven en rent personlig egenskap: den sysslar endast med ett slags människor, jag skulle vilja kalla dem de hela. Det är denna deras beskaffenhet, som gör handlingen möjlig. Ingen af alla dessa människor är splittrad i sitt inre. De kunna ändra patos, bli milda eller vilda, bli lugna eller stormiga, men de äro allt detta helt och fullständigt. Sintram, Gösta Berling, grefvinnan Dohna — försök att tänka er någon af dem som en modärn människa, tvifvelsjuk, delad i tanke eller i känsla. Det är omöjligt, ty därmed vore deras egendomlighet borttagen och deras handlingar obegripliga. Nu kunna vi visserligen säga, att vi icke känna sådana människor som dessa, hvilket nästan gör bekantskapen med dem till en njutning. Men vi måste tillstå, att de och deras värld höra ihop, att det är sammanhang och poetisk logik i denna värld. De äro lyckliga, alla dessa, ty det är enhet mellan deras lif och deras ord och handlingar.

Den enda som står utanför är Marianne Sinclair. Hon är icke hel, hon täres af en inre tvedräkt. Men hon är också framställd som den enda olyckliga, som den enda modärna, hon har i sitt medvetande själfiakttagelsens ande, hon med isögonen och de långa, krokiga fingrarna, hon som sitter därinne i själens mörkaste vrå och plockar sönder vår varelse, så som gamla kvinnor plocka sönder lappar af siden och ylle, »vaktande vid handlingarnas källa, hånleende åt ondt och godt, begripande allt, fördömande intet, undersökande, letande, förlamande hjärtats rörelser och tankens kraft genom att hånle utan återvändo». Det är detta som gör henne kraftlös i hennes lifs stora ögonblick: då Gösta Berling går ifrån henne, kan hon inte locka honom tillbaka, ty det som är starkast hos henne det är inte blod, inte instinkt, utan kunskap. Hon är den enda som vet — och det är orsaken till hennes olycka. Förunderligt kommer man att tänka på den gamla sagan om lustgården och kunskapens träd. Det är en allegori som Selma Lagerlöf skulle kunnat lägga ut med skildringen af dessa människor.

Digitized by Google

Äfven i ett annat afseende äro dessa människor lyckliga och Selma Lagerlöf har definierat lyckan från en annan synpunkt. Den är att ha en sändning. Det finns inte en person, som inte har sin särskilda uppgift att fylla. Först och främst i berättelsens gång. Ur kompositionens synpunkt har hon i Gösta Berlings saga visat prof på en rent af förvånande skicklighet i att binda och fläta samman alla dessa olika sägner, som hon hört, till ett helt, där det ena beror af det andra. Sintram, den elake brukspatronen, är en figur från Sörmland, men har flyttats till denna Värmlandshistoria som dess *nervus rerum*. När Brobyprästen behöfs omvänd, då kommer hans ungdoms älskade. När grefve Dohna skall bort ur socknen, då begår han brottet med lerhelgonen och blir utskämd af kavaljererna. När Gösta Berling vill trolofva sig med kvastflickan och detta till hvad pris som helst måste hindras, då kommer vårfloden öfver Ekeby o. s. v.,

Det är detta som håller dem oppe. De ha på det hela taget mycket angenämt, ty för dem finns det ingen möjlighet att svika kallet. Kallet, sändningen, är icke i strid med dem, det står i den mest harmoniska samklang med deras innersta natur, så de onda som de goda. Äro de inte stadda på den väg, som för till deras mål, vantrifvas de, och ingenting annat hjälper än att de ändra patos. Tänk bara på Ingrid Berg i »En herrgårdssägen», som måste rädda Gunnar Hede. Det draget finns kvar i »Jerusalem» och har till och med trängt sig fram i förgrunden. Hvad är hela denna dalallmoges drifkraft om inte kallet! Det är deras uppfattning af hvad Gud kräfver af dem, som är kännetecknet i första rummet på Ingmarssönerna, men äfven på alla de andra.

Dalabönderna äro likväl reflekterande. De grubbla öfver lifvet och sig själfva, och instinkten hos kavaljererna har ersatts af en modärn pliktlära. Denna kom för öfrigt redan i slutet af det år, som de härskade på Ekeby. Efter deras väldes tid kunde sorglösheten inte återkomma. Skönhetsläran vardt otillräcklig att skapa lycka. Ett par rörande småhistorier, som tillhöra denna sagokrets, ha varit synliga här och där efter bokens framträdande. Där har visats, hur de gamla kavaljererna togo sig ut, när de skulle göra nytta och bli täckeliga genom goda gärningar. Det var groteskt, och man önskade de gamla hederskufarna att snart få skiljas hädan. Ty hur vackert det än kan vara ur rent

Digitized by Google

etisk synpunkt, att se en gammal supbroder, hvars fingrar endast varit vana vid glaset och bössan, rita bokstäfver för de små, hade man haft nog af hans omvändelse och ädla uppsåt, och gärna bidragit med en skärf till pension, för att slippa se gubben odla pedagogiken och låta honom njuta sitt *otium cum dignitate*.

Före denna tid ligger den soliga omedelbarhetens. Man kan inte säga att vare sig Selma Lagerlöf eller kavaljererna ha någon böjelse för att ångra. De äro allt en smula ödestroende, det är något af samma lynne som Bellman gaf uttryck åt med försäkringen: »jag är en herre af mycket liten djupsinnighet», och Almquist med kraftordet: »längre teorier ger jag raggen». De kunna omvända sig vid tillfälle, men var lugn för, att de aldrig ska rysa tillbaka för sitt förflutna. Det kommer alltid att bli deras hjältetid, deras gyllene ålder. Öfver de tusen och en nätter, som de tillbragt i toner och svir lågar det en aldrig stillad skönhetslängtan och en glans af den vilda munterhet, som inte hade sin källa i vinet, utan för hvilken detta endast var en tidsform. Tänk på den mästerliga scenen »Kyrkogården»! Inget af den tidens vilda seder är doldt eller förhemligadt — endast kärleksäfventyren äro mindre bastanta än tidens skick gör sannolikt — men Selma Lagerlöf har själf dyrkat dessa figurer så högt, att äfven vi känna en del af den från barnsben hysta beundran för dem, som hon gifvit uttryck åt i sin stils oupphörliga ack! och o! Selma Lagerlöf har aldrig varit rädd för att ge sina figurer fel, de kunna ha många och betydande sådana. Kanske bara en enda punkt är det goda. Men den lyser opp alltsammans — som t. d. med den gamle krigsmannen Jan Hök. Vi kunna inte påstå att det är osanning i hennes teckning, ty då skulle man få bannlysa all idealitet ur personteckningen. Så fort man bara håller sig till ett par drag i en karaktär, blir det idealisering. Selma Lagerlöf bryr sig här inte om att skildra personer i sin helhet, hon tar dem i viktigare ögonblick, särskildt då de öfvervinna sig själfva. För det vill jag inte anklaga henne — andra ha för öfrigt gjort det, så det behöfs inte heller — ty med det har hon undgått samma fara, som hon i ett annat hänseende undvikit genom berättelsesättet i prosaromanser: tråkigheten.

Jag talade om stoffets nyhet och rikedom — i själfva verket är boken så full af historier och romanämnen, att våra författare i allmänhet kunde vara glada, om de i hela

Digitized by Google

sitt lif hade en sådan fullhet. Ibland gör hon som Kipling, slänger ifrån sig ett: »den och den gjorde det och det, men det är en annan historia»; hjärtlöst nog tillfogar hon enstädes till och med: »och den yppersta af gamla historier.» Men hvad hon tar med är brokigt och ingen torrhet låder vid det. Allt är med i denna trollbygd (utom barn): hemskhet och fröjd, ljufhet och harm, ingen dag utan handling. Jag vet ingen nordisk författare, som detta erinrar om i så hög grad som Hans Christian Andersen. Gösta Berlings saga står ensam inom Selma Lagerlöfs alstring därigenom, att där behärskade ämnet henne, sedan har det varit tvärtom. Själf har hon förklarat, att sagan fick vänta för länge på att bli berättad. Tvärtemot tror jag, att just detta långvariga drömmeri öfver berättelserna har gifvit dem denna samlade styrka, denna klara glans öfver alla färger, och att det var all hennes ungdoms hämmade, sparade och bundna lifsglädje och lifstörst, som tog sig uttryck i de dityrambiska rader, hvarmed patron Julius hälsar Värmland och där Selma Lagerlöfs egen uppfattning talar oförbehållsam.

Att somlig kritik inte kunde smälta boken och att en känd akademisk kritiker förklarade, »att som motto för det hela hade kunnat tjäna ... en liten underfull praktblomma: Stackars den, som är dum. Det är synd om honom, hvar han är. Och mest synd är det om den, som är dum och bor i Värmland», det är ju inte förvånande, äfven om det vittnar om en sällsynt brist på nobless och förstånd. Mera öfverraskande synes mig, att äfven kritik, som sett djupare, ihållande förklarat, att boken är »tafatt» komponerad. Den förebråelsen har upprepats så ofta, att författarinnan själf tycks ha blifvit öfvertygad om dess sanning.

Jag kan inte annat än finna, att kompositionen är en af arbetets starkaste sidor. Endast man inte fordrar den vanliga romantekniken där. Gösta Berlings saga är nämligen ingen roman i vanlig mening. Den är ett folkepos. I svensk litteratur har den två föregångare: Fredmans Epistlar och Fänrik Ståls Sägner, båda skrifna i versform. Som prosafolkepos är det vårt första, och Heidenstams »Karolinerna» är dess närmaste efterföljare.

Ty Gösta Berling själf är inte så mycket för mer än de andra kavaljererna som man fordrat att han skulle varit på grund af boktiteln. Han är den yngste och mest betydande af dem och kring honom som axel vänder sig ut-

Digitized by Google

vecklingen. Men han är inte mer än den förnämste af äfventyrarna, och eposet handlar först och främst om hans land.

Kompositionen är då denna.

Till tiden är »Gösta Berlings saga» strängt begränsad till ett år. Den börjar med julnatten i smedjan och slutar med nästa julnatt. Tolf månaders öden berättas, och de äro de dramatiskt mest spännande, knäet i vinkeln, vändpunkten i bygdens hela lif. Historien försiggår på herrgårdarna, ty det är de styrandes öden, som skola skildras, det är frågan om hur makten skall användas, hvart dess sträfvanden skola riktas. Hufvudet för allt är en kvinna, majorskan på Ekeby; sviken i sitt kärlekslif har hon sökt lefva för att uträtta något, tagit väldet på sin mans bruk och ställer och styr där som en brukspatron. Hennes makt är byggd på en lögn: mannens och hennes rikedom är gåfva af en älskare, som hon i löndom gifvit sig hän åt. Hennes dolda vekhet tar sig uttryck i omhuldandet af de afsigkomna herrar, som hon hyser in på sitt gods, kavaljersflygelns innevånare. Hon har dem ikring sig i ett kanske omedvetet behof af att det skall finnas ett antal människor, som ha henne att tacka för allt. Visserligen är hon älskad af folket, ty hon ger dem arbete och bröd, men dessa kavaljerer ha ännu mer att tacka henne för: de skylla henne all veden under munterhetens lågor. Kanske också själfva lifvet. Än bräckligare än majorskans är dessa kavaljerers tillvaro. Majorskan är i rastlös verksamhet. Hon söker betala af på sin skuld genom att göra nytta, fastän hon vet, att det bara är räntor, som hon gäldar, och att kapitalet jämt står ute, men kavaljererna göra intet annat än spela på nöjets instrumenter; det är ett hedderslöst lif de föra. Detta kan inte bilda grundvalen för en bygds, ett samhälles lif. Den etiska ihåligheten i denna tillvaro kräfver förändring.

Reningen måste ske genom eld. Den kommer i storm, och nu är författarinnans romantik framme i den prakt, som hon kläder in historien i. Ett maskeradupptåg, en symbolik. Men inte en blott subjektiv uppfinning af kostymer. Det är gamla historier, som hon hört i sin barndom, berättade med all den utstoffering, som kan bestås verkliga händelser i en trakt med hundra herrgårdar, där det öfvernaturliga står på lur utanför knuten, där skogarnas mörker är fullt af hemskhet och trolldom, där inbillnings-

Digitized by Google

kraft är allas egendom. Så naturlig är därför denna fantasiutstyrsel för henne, att hvarje smådrag blir af betydelse och med lätthet blir anknutet till en gängse tro. Hur många äro kavaljererna? Naturligtvis tolf, som »diktens gamla tolfmannaskara, som går fram genom tiderna. Tolf voro vi, då vi styrde världen däruppe från Olympens molnhöjda topp, och tolf, då vi som fåglar bodde i Yggdrasils gröna krona. Sutto vi ej tolf man starka kring kung Arturs runda bord, och gingo ej tolf paladiner i Karl den stores armé. — Tiden har farit illa med oss, men då vi äro här, blir smedjan en Olymp och kavaljersflygeln ett Valhall.» Den trettonde är Sintram, det ondas representant. Han åstadkommer brytningen, hans elakhet och skadelust gör kavaljererna till upprorsmän mot sin välgörarinna. Så långt har, redan innan sagan börjats, förberedelsen skridit, att när då en liten strid börjar, rifs allting opp. Kavaljererna få sitta vid ett afskildt bord julmiddagen, det är dagen efter ruset, de äro vid dåligt humör, och inom ett ögonblick är ett ursinnigt gräl i gång mellan dem och majorskan. Hon afslöjas som äktenskapsbryterska inför sin man och blir drifven på dörren. För att de så skamligt erhållna bruken skola fördärfvas, sätter majoren kavaljererna till härskare. Deras styrelselag är att icke göra något klokt eller nyttigt eller käringaktigt, de inviga sig och bruken och året åt nöjet. Därför är deras regemente ännu sämre än majorskans. Ty för dem finns inget ansvar för hvad de göra eller hvad som blir af deras land. De ha till uppgift: att hålla glädjen vid makt i Värmland. De tilltalas med orden: »I ären de som sätta fart i stråkarna, hålla dansen i gång, låta sång och spel klinga genom landet. I förstån att hålla era hjärtan från guldet, era händer från arbetet. Om I ej funnens, då skulle dansen dö, sommaren dö, rosorna dö, kortspelet dö, sången dö, och i hela detta välsignade land skulle ingenting annat finnas än järn och brukspatroner.» Och hvad skedde under deras regemente? »På deras tid skummade starkt, beskt öl utför Björksjöfallets breda grästenstrappa, och Löfvens långa sjö var ej fylld med vatten, utan med brännvin. På deras tid lades intet tackjärn i ässjan, men smederna stodo i skjorta och trätofflor framför härdarna och vände ofantliga stekar på långa spett, medan smedpojkarna på långa tänger höllo späckade kapuner öfver glöden. I de dagarna gick dansen öfver bruksbackarna. Då sof man på hyfvel-

Digitized by Google

bänken och spelade kort på smedjestädet. I de dagarna smiddes intet järn.»

I fristående små historier skildras nu detta nöjeslif, som räckte från juldagen och in på hösten. Måtten växa, och hvad som varit en herrgårds öde blir hela landets. Alla förvildas, alla släppa ansvaret och arbetet, nöjet blir till last. Naturen tycks stå i ett hemlighetsfullt förbund med det onda, som rasar utan hämsko i människornas sinnen. »Då ofrid och hat uppfylla jorden, måste ock de döda tingen mycket lida. Då blir vågen vild och roflysten som en röfvare, då blir åkern karg som en girig.» Vid midsommar står ondskans välde som mäktigast, då åker Sintram till kyrkan på gnisslande medar och i päls, likt Valand frambesvärjande en ny fimbulvinter. Men på Broby marknad, första fredagen i oktober månad, då bryts det ondas öfvermakt och allt vändes om igen, först hos folket, så hos kavaljererna och sist hos Gösta Berling själf. När julnatten är inne, då dåna de första hammarslagen, då får majorskan dö försonad och försonande, förlåten och förlåtande, då är arbetet åter satt i högsätet och leken står vid dess fötter. Då talar Gösta Berling om den största af alla svårigheter, den att vara på en gång god och glad. De hade lärt det, kavaljererna, under detta glädjens och nödens, olyckans och bedröfvelsens år. — Lyckotron är oinskränkt, men sagans byggnad är symmetrisk i hvar linje.

Hur medveten denna organiskt helgjutna komposition är, det visar sig af dess parallell: *Antikrists mirakler*, romanen från Sicilien. Äfven där är det samma vimmel af människor, samma idékärna. Äfven där är ett skede af villa och tvekan och nöd, men omsider segrar sanning och kärlek. En falsk kristusbild gör under i den lilla staden Diamante, och genom dess inflytande sjunker hela samhället ned i själfviskhet och materialism. Tills äfven där bladet vänder sig, och den goda kärnan i människorna med ens kommer till välde. Antikrists Mirakler slutar med orden: ingen kan frälsa människorna från deras sorger, men den förlåtes mycket, som föder hos dem nytt mod att bära dem.

Det synes mig vara af vikt att erinra om att författarinnans fantasi är konstruktiv. Inför hennes senaste verk, Jerusalem, har man inte kunnat undgå att finna denna ofvan omtalade eposkomposition och hvad som därmed följer: att personer skymta och svinna, allteftersom de stiga

Digitized by Google

fram eller falla undan vid händelsernas gång, ty där står folket själf i förgrunden, där har historien ryckt ned från herrgårdarna i Värmland till bondgårdarna i Dalarna. Ingmar Ingmarsson har emellertid alldeles samma uppgift som Gösta Berling i den första och Gaetano i den andra historien. Han är den förste bland likar och hans lif får flera sidor än de andras. Men han är icke hjälten.

Hos oss är Selma Lagerlöf ensam om denna konst: det stora folkeposet. Ensamhet betyder här snille.

II.

Ett berättarlynne och en stil som Selma Lagerlöfs förfalla naturligtvis aldrig till spiritualitet. Spiritualitet är en spenslig egenskap. Selma Lagerlöfs framställning är alltid naiv. Hennes patos är för bredskuldradt för att tillåta så vårdslösa konster med tankar och ord, som spiritualiteten innebär. Det skiljer henne från alla hennes modärna samtida här i landet, att hon aldrig skrifver en mening, hvars betydelse och verkan hvilar på kvickhet.

Däremot kan hon någon enstaka gång släppa lös en mera storstilad kvickhet i själfva uppställningen af sin historia. Hon kan skämta, fastän hon aldrig är slagfärdig, och bakom hennes allvar skymtar det ibland ett gäckeri, som riktigt låter en andas ut. Narren behöfs vid hofvet, och den lustiga personen får inte saknas i det allvarliga skådespelet. Hur gycklande Selma Lagerlöf vågar skämta, det visar den muntra historien om »morbror Ruben».

På sätt och vis är den nästan det mest fulländade Selma Lagerlöf skrifvit. För det första är symboliken så fruktansvärdt tydlig. Vidare är tonen så oefterhärmligt säker, så löjeväckande förnumstig. Det finns ju annars ställen i Selma Lagerlöfs arbeten, där man tycker, att hon kunde ha behandlat sina vuxna läsare med litet mer hänsyn till deras ålder, men här inpräntas barnalärdom och därför passar tonen så innerligen väl. Slutligen är lynnet

Digitized by Google

så smittsamt skojfriskt, men tillämpningen af historien så allvarligt eftertänklig. I detaljer är den till och med obarmhärtig, som Selma Lagerlöf stundom är. Eller kan man tänka något grymmare än moderns sätt emot sin lille son, som gör allt upptänkligt stordåd för sin mammas glädje, men städse mötes af hennes reservation, att så snäll som den döde Ruben är han ändå inte. Det ligger en svag doft af Ibsens stora samhällssatir öfver denna lustiga lilla historia om en pojke, som satte sig på en kall stentrappa, förkylde sig och dog, och sedan vardt varnagel för flera släktled hvilka med hans minne skrämdes från all glad och retande odygd.

Ty hvad är det som lärs? Jo, att myten, d. v. s. den af ålder vördade lögnen är det uppfostrande och maktägande släktets medel att styra det uppväxande. Lögnen är först bara den retoriska utsmyckningen, klangramsans konst att öfvermanna åhörarna, att stufva om innehållet så att det gör största möjliga effekt på dem som ska påverkas. Men så blir den tro. Efter att först bara ha varit kultceremonier, utanverk, blir den dogm, och lögnaren tror att han talar sanning. Hvarför? Därför, att lögnen behöfs, den är ett nödvändigt stycke i uppfostran liksom i allt annat socialt lif. Den enda farliga anarkist, som finns, heter sanning.

Samma syn på tingen återkommer i en af hennes legender, men i allvarlig och sträng gestaltning, berättad äfven den med en sällsynt harmoni mellan ämne och form. Det är »Kejsarinnans kassakista». En munk skall predika för folket i Charlroi, för de fattiga, de utsugna under en strejk. Han får inte nämna Gud, försynen, i sin predikan, ty då slår folket honom fördärfvad. Han talar då om kejsarinnan Maria Teresia, som besökte Västflandern och såg all nöden och förstod, att hjälpen måste komma i den formen, att de stackars människorna fingo något att lita på. Hon skänkte dem sin kassakista med alla hennes skatter i, men de måste lofva att inte använda den annat än i yttersta nöd. Det räddade dem, att de fingo en grund att bygga på, det sporrade och höll vid lif deras krafter. Hvad finns då i den hemlighetsfulla, slutna kistan, som ännu står oanvänd och lofvande? Tjugu dalerstycken — det är allt. Med denna sägen har munken bibringat sina åhörare föreställningen om den gudomliga försynen, »denna makt, som människor håna, därför att de ej se den, som måste hålla sig undan, emedan den skulle missbrukas i

Digitized by Google

samma ögonblick, som den uppenbarade sig i förnimbar form».

Syna jämförelsen i sömmarna! Det är inte slump, att kistan innehåller något. Den har verkligen en liten summa, men summan är futtig och absolut otillräcklig för den yttersta nöd, i hvilken den först får tillgripas. Det är inte meningen, att vi bara lefva på illusionen, lögnen, utan vi ha en liten verklig summa myntadt guld att ty till. Men visste vi, att vi inte hade mer, då skulle vi förtvifla. Det gäller att hindra oss från att räkna och ta till kapitalet, vi måste lefva på vår arbetsförtjänst, och se till att utgifter och inkomster ungefär väga opp hvarann, ty om vår förtröstan ger opp spelet så är det kaputt med oss.

Maria Teresia är en välgörarinna. Hon ger människorna nytt mod att bära lifvet, och enligt Antikrists mirakler bestod ju stordådet just i detta. Det är alldeles oriktigt att säga, att hon ger dem fantasins skatt. Den kan ingen ge och ingen ta, nej, hon ger dem detta bestickande så-kallade reella, som deras sinnen kan få tro på, hon ger dem lögnens möjlighet, och därmed äro de räddade. Hvad de behöfde, det var det okända, att tro sig känna. Är det inte alldeles samma bakgrund som för Gösta Berlings saga? Kunskapens rike gaf olycka, omedvetenhetens åter gaf lycka.

En sådan lifsåskådning skulle emellertid vara alltför hemsk, om den inte fullständigades af andra element. Men dessa finnas, och i symbolisk form har hon utlagt dem i »Bland klängrosorna», där det lilla bit sjunger sin hymn till lifvet med orden: »Å du vackra lif, jag tackar dig att jag fått på min lott det lustiga arbetet bland rosor och solsken. Jag tackar dig, att jag kan njuta dig utan ängslan och fruktan. Väl vet jag, att spindlar lura och skalbaggar stjäla, men mitt är det lustiga arbetet och den modiga sorglösheten. Å, du vackra lif, du härliga tillvaro.»

I detta är Selma Lagerlöf så omodärn, att hon nästan verkar som en anakronism. Att kalla arbetet lustigt och prisa den modiga sorglösheten som sitt karaktäristikon, det är rara plantor i våra dagars författarpsykologiska örtagård. Men man frestas tro, att hon betraktar en sådan sinnesstämning som privategendom för sig och ett fåtal, och misströstar om att fler skola äga dem. Bit — hon själf — lefver utan ängslan och fruktan, och för henne är det sommar. Men hur går det för andra? Det är inte

Digitized by Google

bara tron på lögnen att man har något att lita på, som ger mod att lefva. Det är ännu en lögn som kan förläna lefnadsfröjd: känslan af att man behöfs. I »Gamla Agnete» har hon gifvit den bilden, den stackars ensamma gumman, som bodde vid fjällets fot, hon som ingen behöfde, ingen älskade, ingen hade glädje af, och som af en munk inbillades, att de döda, som blifvit osaliga, färdades kring på den eviga snön i en evigt frysande kyla. Hon arbetar dubbelt mot förr, bara för att kunna få råd att bjuda de osaliga andarna på flammande ljus och en sprakande brasa hvar natt, och hon dör lycklig i känslan af att omgifvas af tacksamhet och vänliga känslor, att ha behöfts.

Hvad räddar henne? Illusionen — att vara afhållen. Tränger man in i det innersta af denna kärlek, som gamla Agnete behöfver, så är det inget annat än känslan af att icke vara ensam.

Grundvalen för hennes känslolif är denna illusion. Den ger henne lifsmöjlighet genom att ge henne arbetsglädje, genom att låta henne känna att hennes gärning har ändamål, tjänar ett syfte. Hon är åldrad och för henne är arbetet inte i sig själf lustigt, och sorglösheten kan hon inte känna, ty hon tryckes af ensamhet. Det är något helt annat än känslan hos individerna af massan i »Kejsarinnans kassakista» och hos massan i »Jerusalem».

Men det är återigen samma känsla som hos ett par enstaka personer: eremiten Hatto i »Legenden om fågelbot» och Jofrid i »Stenkumlet». Kanske ställer sig frågan olika hos individen betraktad för sig, och hos individen i konglomeratet massan. Den enskilde behöfver känna sig oumbärlig på något sätt, och massan behöfver något högre att lita på. Individen behöfver någon mer af sitt eget slag, och kollektivet människa behöfver något af starkare virke.

I Jerusalem har Selma Lagerlöf behandlat både individen och massan med mera omsorg om hvardera än i sina föregående verk. Hon har aldrig genomskildrat en person så som Ingmar Ingmarsson. Hon har aldrig låtit oss följa personerna på så nära håll som hela denna dalallmoge. Men visserligen har hon heller aldrig skött dem så patriarkaliskt som här. Ty om det är vanskligt nog att vara indeterminist i allmänhet och med afseende på ens eget lif, så är det fullkomligt omöjligt att vara det med afseende på figurerna i Jerusalem. Deras fatum heter

Digitized by Google

Selma Lagerlöf, och så visst som ödet är oundvikligt, är dessa människors lif förutbestämdt.

Gösta Berlings saga mynnade ut i en hel bygds omgestaltning, och det var endast skenbart, som berättelsen krympte ihop till Gösta Berlings och hans makas historia. I Jerusalem åter börjar skildringen bredt som hela socknens, men smalnar i själfva verket till att endast omfatta Ingmars och Barbros. Enheten i det senaste arbetet är inte sådan som i det första, sägnen om dalallmogens utvandring till Jerusalem är utan det kompositionens stränga sammanhang och afrundning, som utmärkte det förstnämnda. Denna utvandring splittrar folket, och splittringen blir allt starkare. Först klyfves socknen i två partier: de som stanna hemma och de som resa till det heliga landet. Så faller en del af utvandrarna undan, ett par återvänder till Dalarna, och om de öfriga sluter sig mörkret. De lämnas i lycka och förnöjsamhet i Jerusalem, men vi veta ingenting om dem, vi ha inget till stöd för en förmodan om att de skola bli en framtidsskara. Och bakom dem ljuder alltid Eva Gunnarsdotters förbannelse: Det skall bli ni, som skola förgås, men vi som stanna hemma, vi skola lefva.

Jag tror man gör lika orätt i att betrakta Jerusalem som buret af religiöst patos, som då man betraktar Brand ur denna synvinkel. Dalallmogens utvandring kunde ha företagits likaväl af ett annat skäl, endast det hade varit kallet, den stora uppgiften, som lockat. Här gäller nu för dessa människor att välja emellan sitt vanliga, dagligdags lif i hemmet och det stora att dyrka Herren i det heliga landet. Som alltid, då det är fråga om en stor rörelse, som kräfver stora offer, bli bekännare och affällingar många och heta. En hel del ryckes med af den enkla, oskrymtade hänförelsen för det stora, drömda underbara, fascinerade af det utomordentliga i företaget; en hel del har äfventyrslystnaden i blodet, förvandlad till religiös extas, i alla fall utom det vanliga, öfver dagarnas enahanda, lusten efter stordåd, hjältefasonerna, längtan till sägnens höjder och djup, glans och skimmer. Alla dessa resa, och med dem följer en sådan som Gertrud, flyende för sitt sjuka hjärtas skull, för att slippa möta Ingmar, som svikit henne, och Bo, som stannar därute därför att han älskar Gertrud. Och resan är visst inte en jublande munter färd från en karg och hvardagligt enformig trakt till drömmens härlighet, den går genom de bittraste li-

Digitized by Google

danden. Skildringarna af afresan äro nog höjdpunkten i bokens första del. Hur de sjunga den tavtologiska, suggererande »Vi få mötas en gång, vi få mötas en gång, vi få mötas i Eden en gång», när de fara öfver Dalälfven; »det var deras hemlands blå kullar, älfvens gråa vatten och de bugande träden, som de sjöngo till; de skulle aldrig se dem mer, och ur strupar, som tillsnördes af gråt, trängde afskedssången»; den gripande scenen, då Per Olofsson, som stannar hemma, säger åt Ljung Björn, hans hustru och barn, att han köpt igen deras gård, och att de ska tala om för sonen, Lill Erik (2 år), att gården är återförvärfvad; Gunhild, bilden af den arma fanatismen, som reser, som inte kan annat än resa, och hela tiden tuggar om samma jämrande ord: »Jag mördar mor. Jag vet att jag dödar mor. Jag vet att mor dör. För mig finns ej mer en lyckans dag; väl får jag fara till heliga landet, men jag dödar min egen mor»; Hök Matts, som inte törs lämna sitt arbete för att inte öfvervåldigas af förtviflan öfver de afresande, och barnen, som klaga: »vi bry oss inte om att fara till Jerusalem. Vi vilja gå hem.»

Till och med slutet af denna första del utvecklar sig Jerusalem som ett stort epos, som historien om denna socken och hela dess lif. Man kan tänka sig att den skall fortsätta som sådan, man kan utan svårighet räkna ut de tre sätt, som finnas, att låta de spunna trådarna spinnas vidare: parallellsträfvan för de båda dalfolksdelarna, skilsmässa och ökad klyfta mellan dem, eller också de utvandrades återgång. Men ingendera utvecklingen användes. Visserligen följa vi utvandrarnas öden, men endast till den punkt, att Ingmar och Gertrud och Bo resa hem till Dalarna, så tappa vi dem, och om de kvarlämnade veta vi ingenting. Folkeposet har blifvit novell, tråden från inledningen om Ingmarssönerna tas opp igen, och nu få vi detta pars historia parallelliserad med Ingmars föräldrars historia. Dessa bönder ha släkter och ätter, och hvad som för de stackars kavaljererna betydde mindre: släktledens förhållande till hvarann blir ett hufvudproblem.

Det förefaller, som skulle Jerusalem ha blifvit mindre fast i sin byggnad, som hade planen förändrats något under utarbetningen. Detta myckna, som vi inte få veta, dessa många människoöden, som inte fortsättas till samma punkt, äro de släppta därför att Selma Lagerlöf inte orkat fullfölja alla uppslagen eller därför att hon aldrig ämnat låta

Digitized by Google

dem mer än skymta fram? Den själskamp, som Ingmar, Barbro, Gertrud och Bo genomgå, hade aldrig behöft hela detta folktåg för att utveckla sig. Endast Gertrud är religiöst gripen, och denna gripenhet är bara återslaget af hennes besvikenhet på lifslyckan.

* * *

Om Jerusalem inte har den bländande kolorit och den yppiga rikedom af färger, som Gösta Berlings saga, har den ett kärleksfullare tillvaratagande af smådragen. Någon enstaka gång, som då Melchior Sinclair väntade på sin dotter, visade Selma Lagerlöf anlag till detta, men nu har detta makten. Det är inte humor, men innerligheten har vuxit. Hur oförglömliga äro inte några af scenerna, som skildra kärleken till hemmet och den egna torfvan. Det kapitel som heter »Timmerstocken» är ett sådant, rörande enkelt; ett annat är afsnittet om torkan och törsten i kapitlet Paradisbrunnen, då utvandrarna tala om sina hugskott rörande konung Hiskias brunnar, och Bo Ingmar Månsson afbryter dem: »jag tänker ej på så heliga och märkvärdiga vatten som ni andra», sade Bo långsamt, »men från morgon till kväll tänker jag på en älf, som rinner frisk och klar med ljust, blankt vatten. (Bönderna sågo upp med spänd förväntan i blicken.) Jag tänker på en älf, som hämtar tillflöde ur många bäckar och åar, och kommer bred och vattenrik fram ur mörka skogen och är så klar, att man ser alla de kiselstenar, som ligga och glittra på botten. Och den älfven är ej uttorkad som Kidron eller blott en dröm som Hezekiels flod eller omöjlig att finna som Hiskias, utan den forsar och strömmar ännu i dag. Jag tänker på Dalälfven.» — Ett tredje ställe är, när Bo berättar för Gertrud, att Ingmar erbjudit honom att få arrendera sågen vid Ingmarsgården; »nu hör jag den där sågen slamra i mina öron hela kvällen», sade Bo, »forsen brusar, och kanttrissan gnisslar och timmerstockarna ligga och stöta mot hvarandra i älfven. Du kan inte tro hur vackert det låter. — Och så sitter jag och tänker på, hur det skulle vara att få arbeta för egen räkning, att ha något för mig själf och inte bara gå upp i en sådan här koloni.»

Detta är på en gång den tendensfriaste och tendensiösaste lyrik. Det är ju inget annat än den renaste kärlek

Digitized by Google

till ett eget hem och till den hembygd, där alla ens minnen ha sina rötter. Men denna kärlek måste ibland kämpa för sitt lif och blir kastad till sides för det som är mindre värdt. Ty den är för mer. Kidron och Hiskias brunnar kunna inte nämnas, när Dalälfvens namn är sagdt. Och väl kan Ingmar säga till Jerusalemsfararna: »jag tänker att ingenting är så vackert som att se människor med stora offer öfva rättfärdighet.» Men han kan inte stanna därute, lika litet som han kunnat offra gården. Han erbjuder sig att göra det en gång, ty det är hans öde att själf öfva rättfärdighet med stora offer. Men detta offer blir inte emottaget, och därmed är hans lif räddadt. Ty för alla dessa utvandrare har omflyttningen i främmande mark skurit af den hemlighetsfulla sträng, som band dem vid det lif de ägde. Märk, hur rotlösa de äro, dessa beskedliga och redliga allmogefolk, som inte få ta betalt för sitt arbete, som inte ska se sina händers verk förmeras, hvilkas arbetsresultat förrinner som vattnet i sanden. Trosstarka och envisa skola de fortsätta, men endast så länge hälsan står bi och kraften finns kvar. Sjukna de så skall ingenting släcka deras törst eller stilla deras oro, och i den främmande jorden skola de sofva sin eviga sömn utan fred, de skola dö som Tims Halvor dog. Mot förändringen i deras lif reste sig allt som varit deras lifs innehåll och än mer; genom släktled efter släktled fortplantade uppfattningar, vanor, förnimmelsesätt. »Lika litet som vi kunna odla detta landets jord och dricka dess vatten, lika litet kunna vi fortsätta att lefva här.»

När Ingmar och Gertrud resa, stiga bönderna opp och vittna om utvandrarlyckan. Det heter om dem: »De sågo hela nejden med fält och gårdar. Och människorna färdades fredligt och stilla på vägarna, allt var tryggt, dag efter dag gick på samma sätt, och det ena året var så likt det andra, att man ej kunde skilja dem åt. Men just då bönderna påminde sig den stora stillheten därhemma, kom det öfver dem, hur stort och berusande det var, att de hade kommit ut i lifvet, att de hade fått ett mål att lefva för och voro borta från dagarnas grå enahanda.»

Så är likväl äfven detta ett sorts vikingatåg, och hvardagslifvet var det som de flydde. När man så läser fortsättningen, finner man inget, som de inte kunde ha uppnått hemma, som inte varit lika lätt eller lättare att nå

Digitized by Google

där. Hvad ha de då vunnit? Brytningen med det invanda, nya förhållanden.

Men hur skall det gå dem, när detta nya blir hvardaglighet? Sådant som deras lif artar sig, kan det hända snart nog. Förföljelse och misstankar ge ännu åt deras lif en smula spänning, känslan af kamp, men låt dem bli allmänt aktade, låt det jämnas ut ikring dem allting, så skall hvardagligheten bli ännu starkare och den känsla af samhörighet med allt ikring dem, som de erforo i Dalarna, skänker dem inte längre sitt stöd.

Skola de inte känna som Bo, att de behöfva ett eget att arbeta för? Man kommer ihåg Kiplings dikt om »Det kejserliga reskriptet», arbetarrepresentanterna som samlas på tyska kejsarens kallelse för att företa en allmän delning, ett bud

till folken, som kämpa i svett och flämt
att halmen bör rättvist mätas och kakan fördelas jämt.

Men yanken talar:

Ja har en flicka i Jersey City, en flicka ve telefon,
hon ä den enda i världen mitt hjärta ej rycks ifrån,
vi ska skaffa oss eget hem med vattenledning och gas,
och dit ja sträfvar om också mina sista krafter ska tas.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
till dess vi skapas som änglar, med mejsel och hammarslag,
för oss själfva vi slåss och en kvinna som förr. Det är lifvets lag.

Och det är mera som reser sig mot experimentet. Inte bara familjen, utan äfven ätten, det är Per Olofssons förebråelse till Ljung Björn. »Jag har gett allt mitt till Gud», säger denne. — »Ja, men detta var ej ditt», svarar han — »Var det ej mitt?» — »Nej, det var ättens.»

Betyder då broderns själskamp ingenting för honom? Jo, för visso, men han vet, att det är en strid mellan rätt och rätt, mellan högre och lägre rätt, och griper man fel, hämnar det sig dyrt. Det är genomgående hos Selma Lagerlöf att betona, hur denna bundenhet vid torfvan är stark. Gården, husen, växterna, allt har lif. Det är inte bara vanlig personifiering, det är långt mera, det är något af tro på verkligt lif hos dessa ting och naturföremål.

Digitized by Google

Hennes frodiga fantasi gör sagor af alltihop, men bakom sagorna ligger uppfattningen af att här är något, som inte får åsidosättas, här har människan plikter att fylla, dem hon inte får undandra sig. Det är något af den självägande jordbrukarens ansvarskänsla för sin egendom, ansvarskänslan och kärleken.

Konflikten ligger då i den anklagelse som lurar bakom Per Olofssons ord, den att ha offrat det högre, kastat det större pliktbudet, för att följa en subjektiv känsla. Ty denna utvandring till Jerusalem, den fattas visserligen som en Guds vilja, men hvad är en sådan öfvertygelse annat än känslan, extasen. Utvandrarna söka lyckan äfven de, lika ensidigt och lika hänsynslöst som trots någon, som vill ha den eller den njutningen. De äro osjälfviska i att vilja offra sitt lif för andra och för frid och endräkt, men de äro själfviska genom själfva offret, genom att inte fråga efter hvad offret kostar. Hur skall det släkte som kommer efter dem reda sig? Skola deras lynnen foga sig efter de nya krafven. Skola de inte kräfva något af eget? Vi lämnas utan svar. Lika litet som Ibsen har Selma Lagerlöf besvärat sig med att svara på de frågor, som man måste göra sig, då man läst hennes arbete.

* * *

Det heter om Ingmarssönerna, att de inte ge sig förrän de äro förlikta med Gud. I detta symboliska uttryck finner man nämnd en egendomlighet för de gestalter Selma Lagerlöf skildrar. Det är en sträfvan efter samvetsfrid, som är drifkraften i nästan alla deras gärningar. Alla de strider, i hvilka de inblandas, alla de konflikter, hvari de våndas, alla föras tillbaka till samma utgångspunkt. Selma Lagerlöf försmår all fysiologi, all psykologi, alla termer, hon vågar stiga tillbaks till de nöttaste och omodärnaste af alla slags ord: de moraliska, de värdesättande för att ange beskaffenheten af det inre arbete, som utgör föremålet för hennes skildring. Man finner den muntraste förtröstan och på samma gång det allvarligaste erkännande af att det onda är så ondt, farorna och frestelserna så stora. När man läst en af hennes böcker, har man den öfvertygelsen, att i denna diktade värld, hvars människor icke äro omöjliga eller otroliga, om också sällsynta, är rättfärdigheten den axel, kring hvilken allt vänder sig. Så till vida är

Digitized by Google

det en stor likhet mellan hennes och Heidenstams åskådning. Lifvet blir icke så enkelt ändå, ty som det heter i Gösta Berlings saga: »Ni flyga dristigt, ni vilda fåglar, men vår Herre känner det nät, som fångar er. — Han är en stor och underlig Gud.» Afgörandets svåra stund lättas icke för dem. Skarpa och oförmedlade stå motsatserna mot hvarann. När man skall bita i det sura äpplet, lagar alltid Selma Lagerlöf att det blir så surt som möjligt. Då Ingmar köper fädernegården eller då Bo gör sig af med pengarna i sitt bälte, öfvervinna de sig själfva i den tyngsta pröfning. Det visar sig sedan, att ingen af dem behöft göra det tunga offret. Det är fullt af sådana scener i dessa arbeten, och man ser af dem, att Selma Lagerlöf besinnat, att dylika naturer kräfva för sin utveckling denna frestelsens nöd och självöfvervinnelsens seger.

Och så äro de fantasimänniskor allesammans. Bo och Ingmar, alla ha de samma förmåga af dikt som Selma Lagerlöf själf. Så har det ju äfven varit med Björnson, och man får bara vara tacksam, att inte alla deras figurer dikta på vers. Men hvarför ogilla detta? Med en sådan förmåga af fantasilif som Selma Lagerlöf, räcker det till för alla. Säkert kan hon inte finna flera figurer än att hennes bilder och liknelser förslå för dem samtliga.

Digitized by Google

PER HALLSTRÖM.

Fru Sorg, du min äldsta vän

börjar i Per Hallströms första diktsamling en liten dikt, hvilken är typisk för sin författare både genom sin utsökta och sällsynta formgifning — den är en regelrätt villanelle — och genom sin stämning af genomreflekteradt svårmod:

> Din tid är för skämt ej gjord,
> fru Sorg, du min äldsta vän,
> men i kväll vill jag leka med ord —
> jag måste ju se dig igen.

En icke ringa del af Hallströms konst är karaktäriserad genom denna vers. Han har lekt med ord, ty han har ordens konst så fullständigt i sin makt, att han inte behöfver kämpa med språket för att prägla det efter sina drag, han ritar sina figurer med samma lätta och öfverlägsna bekymmerslöshet som skridskoåkaren. Men han vet, att det är själfva hans konst, som för honom fram öfver djupen, behärskningen, snabbheten. Han vet, att det är inte lek innerst, bekymmerslösheten gäller bara det yttre. Han måste ju se fru Sorg igen, lifvets allvar lämnar inte hans sinne, ty det har följt honom längre än någon annan af de makter, under hvars förespel en människas ekospel blir starkt nog att gå ut i världen som konst, som dikt.

För några år sedan gaf Sveriges författarförening ut en samling själfbiografiska anteckningar af aderton nulefvande svenskar, kallad »När vi började». Många af dessa voro inte vidare fängslande, det förbjöd redan ämnet, men några voro det dess mer: Heidenstams lilla karaktärsfulla skiss, Selma Lagerlöfs »En saga om en saga» med dess hän-

Digitized by Google

förande kärleksförklaring till Värmlandsminnena och Hallströms »En sparf i tranedans». Den sistnämnda är viktigast som psykologiskt dokument och som tidsskildring. Liksom titeln är själfva skildringen svårmodig. Det han berättar om, hur diktarlängtan vaknade hos honom, är sannolikt långt ifrån så betecknande för skalden i allmänhet, som han själf tycks tro. För honom kom det i en nästan plötslig förnimmelse. Han kände »världen var vacker att se på, men svår nog att lefva i på ett sätt, som tillfredsställde ens kraf, att framtiden var oviss, men ett slags sorg och fulhet viss för alla. — — Kort sagdt, hela gossålderns förtidiga och skrämmande, men egentligen så djupa och sanna känsla af lifvets tyngd och allvar». Detta, som var sinnets pina, hans fattigdom och vemod, vardt med ens rikedom och glädje, ty det skulle bli innehållet i en dikt, skulle formas till skönhet och väcka genklang hos andra af hans inre. Så tänker han sig det inre förloppet af skaldedriftens vaknande: »Man upptäcker på en gång sig själf och världen och motsatsen emellan dem, man känner att de på något sätt måste förlikas, om icke i lif så i tanke. *Utan tryck springer ingen källa fram.*»

För ett lynne af detta slag måste yttre förhållanden af det slag som mötte Hallström endast skärpa den dissonans, som han redan tidigt kände sig plågad af och ville få löst. Tanklöst, säger han, hade han bestämt sin lefnadsbana och beslutit att bli ingenjör. Han fick på det viset inte kamrater, som delade hans varmaste intressen, han isolerade sig, och kände inte häller den yrkesförtjusning, som kunnat bilda motvikt mot ett öfverrikt inbillningslif. Han var hänvisad till sina böcker, som han torde ha läst med en lärgirighet och ett rent konstnärligt intresse som få vid hans år. I olikhet med flertalet, som växte opp under åttitalet, var Hallström framför allt en älskare af engelsk litteratur. Det var inte fransk naturalism, utan engelsk fantasikonst, som gaf hans fantasi näring och ytterligare stärkte motsättningen mellan ett af suveräna diktarbegåfningar skapadt trolland och den materiella, tarfligt och trångt tillmätta värld, där alla hvardagar runno förbi lika grå. Ännu en tillsats gjorde oöfverensstämmelsen mera kännbar. Hallström kunde föga glädjas åt den litterära utvecklingen. »Där hade jag», säger han, »i en stark tidsströmning reaktionen mot just det litet vekliga och skygga, världsfrämmande lif jag förde. — — I egentligt estetiskt

Digitized by Google

afseende var det också, trots en del upprorisk liflighet, slummerns tid. Man målade husen dygråa och satte nästan svarta gardiner för fönstren och visset skräp i hörnen innanför. — — Den hvardag, som ju alltid fyller sex af veckans dagar, adlade man knappt till skönhet i uppfattningen.»

Under sådana omständigheter kom hans amerikavistelse hösten 1888—våren 90 endast att råga hans misstämning mot hvad som syntes honom vara den härskande tidsriktningen. Förhoppningarna om en litterär renässans voro väl inte häller stora hos några mer än Heidenstam och Levertin. Ännu 1890, året före sitt debyarbete, skref Fröding i »Ur dagens krönika» om Zolas »La bête humaine», att han inte kunde upptäcka några antydningar till en sådan renässans i en tid, då intressepolitiken uppslukade allt. Samtidigt tillbragte Hallström elfva timmar om dagen på en Chicagofabrik, såg den kolossala arbetsmaskinens förakt för människolif, såg munter råhet och motbjudande, hyckelfull egoism, och det föreföll honom »som om hela världen sprang sig andan ur halsen och håll i sidan för att hinna vara med på en järnvägsolycka». Så starkt har det andliga tryck varit, hvilket tvungit opp i ljuset ett så högt och glittrande springvatten som Hallströms novellistik.

* * *

Lyrik och fantasier (1891) vardt på ett förunderligt sätt bortskymd af Frödings samtidigt utkomna »Guitarr och dragharmonika». Man tycker att just två så olika naturer som dessa båda skulle kunnat eröfra hvar sina sinnen. Men granskare försäkrade att lyrik framför allt var ett läte, och att Hallströms färger voro för många och för nyanserade för att kunna passa för en lyrisk vers. Samma presskritik som något senare kunnat begå en så hisklig oförrätt mot vår folkliga konst som att tiga ihjäl August Bondesons »Visbok», det viktigaste verk rörande vår primitiva diktning af idag, som finns på tryck, var den tiden alldeles förvånande känslig för Frödings folkliga motiv och härliga rytmik. Det kan inte betviflas, att just denna kallsinnighet hos våra litterära bedömare under åratal afhöll Hallström från att i bunden form bearbeta sina intryck.

Diktsamlingen visade likväl en mångtonighet och en självständighet, som hade bort uppmärksammas mera. *In*

Digitized by Google

nuce ligger där ju hela hans på en gång genomträngande och oroliga intelligens, hans aldrig tröttnande fantasi, hemmastadd öfverallt i historia som sägen, i Sverige som i Italien, hans känslighet och hans kritik, hela hans ytterligt sammansatta personlighet. Men diktsamlingen var hvarken sentimental eller komisk, och den var omöjlig att beteckna med ett enkelt adjektiv. Det är farligt med en sådan egendomlighet i ett land, där Tegnér alltjämt har hundra gånger flera tillbedjare än Atterbom och där Almquist sannolikt inte blir riktigt allmänt uppskattad, förrän hundra år efter sin död. Hallström bjöd på hånfull nutidsvers i »Från ett kyrkobesök i Amerika» och på klangfull riddarromantik i »Falkeneraren», han skref fattigdomens och snillets tragedi i monologen »Chatterton» och hämtade ett stort renässansmotiv från Boccaccio i »Ghismonda», han snidade små elaka sonetter och satte dem bredvid ungdomliga känslodikter under de inte alldeles okända titlarna »Lycka», »Längtan», »Aningar». Under ett motto från Gautier fann man en delikat och ciselerad antik bild; i »Begrafning på hafvet» visade han en modärn gråvädersstämning — det var verkligen ett motivval utan gränser. Bland andra egenskaper, som dessa dikter ägde, var också en sällsynt: det fanns behag, gras, skälmskhet, hvad man vill kalla det.

Det gick ett par år och Hallström debuterade ånyo, nu med prosanovellerna *Vilsna fåglar* (1894), följda året efter af ännu en novellsamling *Purpur* och en längre berättelse, *En gammal historia*. De båda förstnämnda vunno vänner, den ena bland realistiska och den andra bland romantiska läsare, men den sistnämnda tog hela allmänheten, kom omedelbart ut i två nya upplagor och gjorde Hallström berömd. Sedan dess har han gifvit ut tolf böcker; och i ett land med mera boklysten publik än vårt hade han säkert utvecklat en ändå rikare alstring, ty det finns väl ingen af våra författare som har en lika brinnande skaparlust som han.

* * *

För den, som gärna ställer motsatser mot hvarann för att lättare se det egendomliga hos hvar och en, erbjuder Hallström det mest fullkomliga motsatsförhållande till en annan samtida svensk författare, nämligen Strindberg. Det

Digitized by Google

finns väl inget mer än den otroliga brokigheten i ämnesval, som är gemensamt hos dem; Strindberg med sin oslipade form, het och omedelbar, våldsam och godtycklig i komposition och stil, Hallström med hvarje verk prägladt af *l'écriture d'artiste* — man har till och med riktat den löjliga förebråelsen mot honom, att hans stil är »alltför sorgfälligt utarbetad» — behärskad och medveten, lugn och granntyckt, det är på sätt och vis de båda ytterlinjer, mellan hvilka den svenska prosan vid 1900-talets början är inrymd. Lika skarp är motsättningen mellan deras människoskildring. Strindberg är ju känd och berömd för sin etsande skarpa siluettkonst, sin kraftiga linjeföring, men man saknar inte sällan hos honom mellantonerna; psykologin blir ibland nästan ytligt skisserad, man får en anekdots spets men också dess brist på öfvertygande motivering. Hallström följer med den varsammaste hand det inre utvecklingsarbetet, han dröjer vid det själiska tillståndet med en ömhet om människan, som endast finnes hos dem, som ha örat öppet för de svagaste tonerna och som ha gått igenom ensamhetens och misströstans smärtor utan att bli likgiltiga eller hårda.

Intim människoskildring, inre historia bildar därför hufvudparten af hans verk. »Vilsna fåglar» varslade knappast om att Hallströms senare berättelser skulle bli så nästan uteslutande vemodiga som de varit hittills. Man erinrades om engelsk berättarkonst inte bara genom scenerierna från den nya världen. Hallström ironiserade mycket hårdt öfver uppkomlingsmaner och humbugsväsen — »L'homme de la destinée» och »Vägen till Damaskus» — och det var mera af iakttagelse än medkänsla i flera af skisserna. Han var munter och afsiktslös i ett par studier öfver olika lynnen; tragisk i berättelsen om några af de skeppsbrutna och betryckta; men tyngdpunkten i boken låg helt och hållet i den iscensättningens konst, med hvilken han briljerade. »Hallström är som hvarje äkta konstnär i stort som smått *form*» skref Ola Hansson i Nordisk Revy. Den kringdrifvande gatsnattaren från Chicago, den tröttkörda och döende åkarhästen, Cecilia i »Ur mörkret» — med hvilken känslig färgblandning, hvilken stilfull och effektrik inramning framträdde de inte! Det var klart, att här var kommen en konstnär, som skulle forma sitt stoff suveränt.

Själfva boktiteln, »Vilsna fåglar» var emellertid långt mera betecknande för en mängd af Hallströms figurer än hvad man först kunde förstå. Hans egen stämning af

Digitized by Google

enslighet och avoghet mot ett hårdt och amerikaniseradt förvärfslif kom honom att särskildt sysselsätta sig med sådana varelser, som befinna sig på afvigsidan af lifvet. Den som sett en samling olika exemplar af den olyckliga, men vanligen föga sympatiska typ som kallas luffare, och det ha vi väl alla, kan endast beundra den rika och gripande poesi, som Hallström skapat af ett så motspänstigt poetiskt material. Allt från den med lysande bravur gifna bilden af skojaren Falk von Essen (i »En öfvermänniska») och den förfallna Svenson (»Åtrå») till trion i »Vid korsvägen» har han både varierat typer och fyllt dem med sitt mänskliga medlidandes försoning. Af det sorgespel, som odugglighet och lättsinne i förening skänka världen, kan han utan förskönings och utan känslosamhet skapa en så rörande lifsbild som »Melchior», slösaren och slarfven, hvars sista dag Hallström berättar. Den lama och okunniga arbetardottern i »Törnrosa», den halfgamla mamsell Hallencreutz i »Humor», den bröstsjuka unga konstnären i »Vinden från land» — hur många gånger har inte Hallström af stoffligt obetydliga människoöden diktat märkliga och stora figurer. Ur hans detaljmålningar med deras mylleer af accessoarer, iakttagelser, reflexioner, bilder, växer det en helhetsstämning, en dominerande gestalt, med hvilken vi blifvit sällsamt förtroliga och som vi kommit sympatiskt nära. Det är inte problemerna i dessa människors lif, som vi intressera oss för, utan konflikten mellan dem och deras öde, vare sig detta är självförvålladt eller oförtjänt, enligt vanligt uttryckssätt. Hallström har reducerat problemen, på samma gång han individualiserat de olika fallen i möjligaste måtto. Det är bara frågan om att rädda sig eller krossas, att gå under eller flyta på en spillra. Lyckan är en dröm, den är fantasins vackra bild eller en hågkomst från sorglösa dagar; hoppet kan också dö, men det återstår försoning: »Försoningen i en upplösande känsla af allt lidandes allmänmänsklighet, af att känna värmen från hjärta till hjärta, den magiska trösten för allt, den stora upptäckt, hvarigenom de dödliga trotsa döden.»

Denna försoning måste många umbära. Skådespelet »Bianca Capello» är en sådan lifstragedi utan något drag af försoning. Lika ensam, lika fattig på innehåll, lika bunden i frågande längtan, som Bianca lämnar sitt barndomshem för att följa med en vek och drömmande älskare, lika tom på allt som ger känslan värme och tanken styrka går hon

Digitized by Google

bort i det förtviflade medvetandet att aldrig ha lefvat, att oåterkalleligt ha spillt alla möjligheter. Boll har hon varit för ödet, lekboll, kastboll, och när ödet tröttnar på att singla med henne i luften då låter det henne falla efter sista kastet, falla hän i mörkret, förintelsen. En flera gånger återkommande bild hos Hallström är beteckningen *ting* för en stackars människa. Bianca säger om sig själf: »Hvad har jag varit annat jämt än som nu ett irrande, blindt ting i mörker.» Den försupne Johannes »försvann i det gråa töcknet — som ett skräckslaget, fredlöst ting». Slafvarna i »Delphicus» spikas fast vid korsen »som värdelösa, usla ting». Det uttrycker med beklämmande sinnebildlig styrka, hur hopplöst svag, liten och ensam människan står gent emot sitt öde. Hallström kan ge sina scener ett drag af frysande, eländig ödslighet som hemskt visar hvad ett lif inte är, när dess lyckokällor isats, så att inget flöde rinner ned från dem för att ge lifskraft. Just i dessa förtviflade utsikter öfver tomma framtider får Hallströms stil en skälfvande, upprörd klang och mörknar som till onyx och gagat.

Likväl är han inte pessimist. Han räddas från en så personligt olycklig och så litterärt underordnad åskådning af sin opposition mot de materiella värdenas öfverskattning. Vid sidan af den ohyggliga berättelsen »I blå skogen», det fräcka förintandet af människolyckan, när den föreföll starkast och hoppfullast, står »Amor» som motbild. Det är också en historia om tillvarons styfbarn, men om två sådana, som i sin knappa och svaga tillvaro vinna fasthet och glädje genom den anspråkslösa, ödmjuka kärleken till hvarann. Den stora novellen *Våren* (1898), en fin och spröd skildring från Stockholm och skärgården, är också en dikt om resignation inför lifvets många ohyggliga och krossande möjligheter, men framförallt är det en hymn till den ödmjuka, fordringslösa kärleken. Herberts ord om den oförstående vännen: »Du är en torr gren, hvad betyder det så, om den sitter högt eller lågt» är Hallströms medlidsamma beklagande af dem, som stå utanför den innerliga och äkta lifsgemenskapen mellan människor. I en till händelsen alldaglig, men mycket fördjupad historia, *Gustaf Sparfverts roman* (1903), hvilken väl är Hallströms märkligaste människoskildring hittills, låter han ännu en gång samma ödmjuka resignation bära hem segern. »Förhållandet mellan människa och människa var verksamhetsfältet, lika stort och lika svårt att odla öfverallt. Att taga vara på

Digitized by Google

den sparsamma skönhet som kunde finnas, det var enda vägen att skapa ny. Ringaktningen var steril och dum.» Det är gifvet, att en så skonsam och mild syn på lifvet och människorna blir klädd i mjuka och veka ord, i dämpade färger. Därför har Hallströms senare novellistik varit olik den tidigare genom sin diskreta, stilla diktion — när han inte för en gångs skull släppt lös sin ironi och ristat en så parodisk inskrift på sitt blad som »Åkerström och Nicolette» med dess lätt igenkännliga litterära adresser. Han är för öfrigt en farlig parodist tack vare sin stils smidighet och sin skarpa kritiska litterära iakttagelse.

Hvilket afstånd därför mellan skildringen af den lilla norrländska småstaden, där Gustaf Sparfvert gör sig löjlig samt segrar öfver döden och kärlekssorgen, och den lysande prakten eller stolta högtidligheten i de fantastiska berättelserna från fjärran tider och länder. Hvilken fest för ögat, hvilken kolorit och hvilken glans! Se Iason och hans skara från skeppet Argos, då de gästa den sjuka kung Phineus af Bitynien och hans dystra land, hur glimmar inte dagern öfver deras hjälmar af ungdom och tillförsikt, bragdlust och kraft! Ett klassiskt uttryck af medeltidens riddaranda, af stolthet och storhet är »Lejonet». Men i prakt öfverglänses denna stilfulla och djupsinniga historia af »Falken», också ett medeltidsmotiv, och för öfrigt af hela »Purpur».

Jag vet, att man i allmänhet påstår, att stilen i »Purpur» skall vara så öfverlastad — alldeles som det heter om »Gösta Berlings saga», att dess stil är tillgjord — och att man funnit en senare utveckling till mindre bildrikedom och prakt så högst förtjänstfull. För min del tror jag inte att stilutvecklingen var något annat än en nödvändig följd af sinnets förändring, af nya tankar och känslor, nya motiver. Säkert har det varit något af naturalismens hat till inbillningsglans och stått i denna klagan öfver »Purpur». Ty där finns inget oäkta, inget tomt klingklang. Men det är en ung och het fantasi, som tumlar med all den grannlåt som Väster- och Österland kan ge. Det är en tyngre och mera beräknad prakt än i Heidenstams »Vallfart och vandringsår», men det är samma glädje öfver färgen, och bokens titel förefaller ingalunda anspråksfull. Den falska messiastro, som föranleder utvandringen af en liten fanatiserad judehop från förtryck och smälek till det drömda Arsareth, minns man mindre af än de mäktiga drömsynerna hos Menahem. »Adonia», ett ämne i kung Davids historia, är också berättad

Digitized by Google

med en österländsk vildhet och färgstyrka, som inte har många fränder i våra novellböcker. En obetydlighet som »Rosengiftet» får intresse genom berättandets grasiösa finesser. Men framför allt minns man ur »Purpur» den lilla medeltidsstämningen »Falken». Inte bara därför att den, som Georg Brandes framhållit, rymmer hela medeltiden med dess idealer och grymhet, utan framför allt därför att den har en sådan figur som den unga Renaud, sammansatt af ärelystnad och bragdlängtan, han som stjäl från sin herre den kungligaste af fåglar, den stolta islandsfalken, och med den drar ut på »dödens adliga jakt» (Atterbom). För honom sinnebildar falken med sin »lata och stolta blick», »en blick af trött förakt och hjältesagors gula sol» all hans längtan och lust. När stölden blir upptäckt, får Renaud till straff döden af sin uthungrade falk, som hackar ut ett stycke af hans hjärta. — Äfven Renaud är en vilsen fågel, men i hans lif finns ändå knappast någon tragisk smärta, och rakt ingen konflikt. Vemodet är andras känsla vid hans graf, vemodet öfver lifvets vana att aldrig låta knoppar blomma, aldrig låta blom sätta frukt utan städse skörda ädel säd som hö. Själf hinner han endast njuta — njuta sina drömmars sällhet och skapa sig det mål för handling, dit han vill hän. Sällan satte romantiken en sådan grann blomma i det snöns och vinterns land, hvars son Hallström är.

Men så har han också skyndat att hämta färger i sydligare länder inte en, utan många gånger, i fantasin som i verkligheten. Hallström är likaväl som Heidenstam mättad med exotiska intryck, hur skilda lynnen de än blifvit omsatta i hos de båda mästarna. Det är inte bara den fina samlingen *Italienska bref* (1901), som upplyser en om, hur Hallström älskar södern. Både skådespelen *Bianca Capello* (1900) och den muntra, sceniskt lyckliga intrigpjäsen *En veneziansk komedi* (1901), byggd på ett motiv från Bandello i stil med Shaksperes komedier, samt ett flertal smärre noveller ha italiensk botten. Särskildt är han fäst vid Firenze, hvars natur han hyllat i så många prosahymner, vackrast kanske i »Florentinsk aftondröm» och som tycks honom hviska om harmoni: »forma ditt lif i en vacker och sträng linje». Han har älskat dessa klassiska och sköna nejder som så många andra farande svenska skönhetsdrömmare: Atterbom, Nicander, Malmström, Snoilsky. Genom dem är det, som vi stugusittare få se detta underbara land, kanske ändå skönare

Digitized by Google

så än i verkligheten med dess tillfälliga dissonanser i all harmoni. Men vid läsningen af Hallströms skildringar, hur minns man inte Goethes ord, när han såg molnet dra norrut för att ge mörker och kyla åt dessa trakter, där skillnaden mellan dag och natt är så ringa, att man bara kort och sällan kan sitta ute under bar himmel!

Han har älskat Italien med all den innerlighet som ett skönhetstörstande sinne kan ge, men han har aldrig glömt sig kvar där. Yngre samtida till den grupp snillrika konstnärer inom vårt måleri, som med aldrig förr anad rikedom och skiftning återgifvit vår natur i färgstarka och briljanta bilder, har Hallström funnit nog motiv för sin landskapskonst i inhemska målningar. Hans människoskildring är ju öfvervägande intim själsanalys, hans naturskildring en lika intim analys af landskapens måleriska element. Han har både målarens och konstkritikerns känsliga, skolade blick, hans stämningsverkan är oändligt förfinad och skiftningsförmågan obegränsad. Med undantag af Almquist vet jag ingen annan svensk författare, hvars virtuositet i den vägen synes så uppdrifven. Inte bara att hans palett är full af de sammansattaste färgblandningar, som konst och natur i förening kunna erbjuda, ehuru redan det är vackert så. (Några exempel ur högen: *gyllenviolett — purpurgyllent och rödviolett — purpurljus — violettsvart — färg af rosor som fattas af lågor — färg af smält turkos, af flytande himmelsljus — gnisterljus, djupnande i purpur och kopparglöd — en stor stjärna lyste fram, blek i det bleka, en hvit låga, en glimt af pärlemor i grånande blått.*) Han är lika känslig för linjer och former, hans studier af olika dagrar och ljusverkningar ha samma rikedom på iakttagelser. Det vore frestande att anföra några af hans många landskapsmålningar, ehuru utrymmet förbjuder det. Men han sänker sig inte till det tomma och missförstående artisteri, som alstrar fotografiplåtar, impressionistiska ögonblicksbilder och ingenting vidare. Han stannar inte vid beskrifningen, utan ger själsintrycket på samma gång, den stämning, som taflan väcker. Särskildt den nordiska våren blir i hans målning fullkomligt förhärrligad; jag anför här bara en liten bild ur »Våren» som exempel: »Ett landskap i vårens ljusa dräkt... Ett lågt och brinnande ljus från väster, efter dagsregn, när solen bryter fram ur en rymd af glödande ökenfärg. Björkarna som gröna lågor mot barrskogens smältande brons, det våta gräset en bländande

Digitized by Google

overklighet, själfva fältens nakna jord lysande i rödt och violett. På den täta himlen, som tvingar hvar stråle tillbaka ned i den redan öfverfyllda glansen, en regnbåges oändligt höga hvälfning, en port till undrens värld.»

Hur mycket af fantasi som ingår i en dylik naturskildring, det märker man bäst, om man jämför en af Hallström gifven naturscen med det material, hvaraf den byggts opp. Man kan göra en jämförelse af detta slag åtminstone i ett fall. Norrlandsberättelsen *Döda fallet* (1902) har som bekant ett fullt historiskt underlag, nämligen Ragundasjöns utgräfning 1796. Den underbara tilldragelse, då hela sjöns vattenmassa under loppet af fyra timmar störtade bort genom det nygräfda utloppet, under sitt fall förstörande skogar och gårdar, berättades 1853 af en pastorsadjunkt J. A. Englund. I hans lilla bok står det omtaladt, att två nämdemän voro ute och rodde på sjön vid niotiden den historiska kvällen, då utflödet just började, och med knapp nöd hunno rädda sig. Denna lilla notis blir i Hallströms berättelse följande storslagna skildring:

»Vattnet blef underligt omkring dem. Ehuru icke ett luftdrag rörde sig, gick det i vågor, sällsamma och vettvilla vågor, som plaskade och svällde mot både stäf och akter med ett doft och tomt ljud. — — — Vattnet, så långt man såg, låg och slog i långa drag och små vågor, som om man skvalpat det kring genom att vagga och stjälpa på hela sjön. Det speglade tillbaka ljuset med en sprucken och orolig glans liksom ur ett öga, som stelnar — — — nu drog den okända kraften i båtens köl med plötslig våldsamhet. Rätt mot grafven bar det af, och när de sågo ditåt stod där längst fram en gul, kokande hvirfvel, hvars dån blef förnimbart. På sidorna bugade sig de höga tallarna på sandåsen, ja, de bugade sig icke bara, de knäcktes af och ramlade ned. Hela skogen böjde sig och skalf för en hemlig och osynlig makt. — — — Sjön var förtrollad och förvandlad. Där blef en djup fåra ända fram mot grafvens öppning, och vattnet bytte färg och blef mörkt och fräsande gult skum, med tusen hvirflar och skymtande, formlösa ting, bottensjunkna stockar och sjögräs och lösryckta stenar.»

Hans bilder sammanhänga rätt nära med just denna sida af hans stilkonst; de personifiera egentligen inte mycket, utan öfverföra stämningar, intryck, ange korrespondenser, t. d. »känslorna hade tryckts tillsammans till något af *dynamitens stela och väntande våldsamhet*»; »det lurar

Digitized by Google

en oändlighet bak hvarje handling; den är *vinkelns nålhvassa spets som skiljer vägar, hvilka aldrig ta slut.*»

I denna sin stämningsmättade, virtuost ordrika skildring har Hallström utvecklat sin prosastil och verkat förebildande för icke få senare och yngre stilister. Äfven i ett annat hänseende har han varit af betydelse för det litterära språkets utbildning. Han bygger nämligen sina meningar på ett från det öfliga bokspråket stundom rätt afvikande sätt. Det är en sorts stilisering af talspråket, eller kanske rättare det halfmedvetna tankespråket, hvarigenom han sökt närma sig själfva själslifvet i dess snabba växlingar och öfvergångar med ett intimare återgifvande än annars. Där bokspråket i sin af tyska och latin påverkade satsbyggnad eftersträfvar logisk och förståndsmässig uppställning, där besitter det naturligtvis föga af den känslighet, som behöfs för att spegla den oroliga fortgången af själslifvets processer. Man klagade öfver allt för långa meningar i hans första böcker, punkterna stodo för långt ifrån hvarann, påstods det. I det fallet har han nog förenklats, ehuru det var mera typografiskt än stilistiskt, som han syndade mot den korthetens grundsats, i hvars efterföljd hälften af alla litterära segrar är vunnen. Hallström är emellertid motsatsen till en retoriker; rytmen i hans prosa är mycket skiftrik, men nästan alltid det talade ordets, den förbindes sällan med melodi, har aldrig pondus, afser inte en stor lyssnarskara, utan bibehåller nästan genomgående en på-tu-man-hands-ton. Men visserligen icke någon normalisering af hvardagsspråk; tvärtom är det en mycket personlig distinktion, mycken sofring och grättenhet i den. Han är rik, ibland öfverflödande på accessoarer, arbetar gärna i miniatyr på samma sätt som Meissonier, hvarför han inte ger på långt när allt vid första bekantskapen, utan hör till dem, som vinna mer och mer vid närmare förtroligt studium. Ett fel kan hans stil tyvärr inte kännas fri ifrån, nämligen danismer.

* * *

Om man frånräknar det fina sagodramat *Grefven af Antwerpen* (1899), som är en af de ytterst få konstnärliga svenska bearbetningarna ur bretonska sagokretsen, och enstaka smådikter, tycktes Hallström en tid ha afsvurit versen. Några skickliga öfversättningar från Robert Herrick och andra engelska lyriker läto ana, att han ändå ägde

Digitized by Google

kvar sin kärlek till lyrikens eget tungomål. Med *Skogslandet* (1904) återvände han till versen och på samma gång till svenska folkloristiska motiv, som han redan åratal förut haft i sinnet att behandla, men låtit ligga.

Detta hans senaste arbete är en samling af lyriska stämningar och fritt bearbetade folksägner. Det har sin bakgrund och inramning, sin sammanbindande och enande grundstämning i en känsla och en bild af vårt land, hvilka vuxit opp i Hallströms dröm och erinring under ett års vistelse i Florens — alltså ännu ett nationellt svenskt verk, som spirat på främmande botten. Det är bilden af Sverige som den hvita vinterns och den ljusa vårens land, med »all vårens spröda och djupa vemod» öfver rike och innevånare, där det likväl

ej förgår med åren
en yrselfläkt från köldens dar
den krusar våg på sjö och ström
och bringar nyck i lif och dröm.
Mitt land, dig håller våren
i spenslig, evig ungdom kvar.

Dikterna äro naturbarn allesammans, sjunga sällan inom stugans fyra väggar, men ha vind och luft från vidder och skog, mörker och tyngd från ödebygder i detta väldiga enstöringsland, en rikedom af lätta och grasiösa bilder och syner från våra mellersta och nordliga landskaper — nästan alla sedda under den granna stjärnenatten eller den pärlemorklara vårkvällen. I dessa dikter med deras genomgående inhemska färgskala tycks mig Hallström, novellmotivernas mest kosmopolitiska kosmopolit, ännu mer hemma än i något af de länder, där han annars ridit sin vinghäst med autoktonens ortkännedom.

»En okänd», sagan om en trolsk och hemlighetsfull uppenbarelse mynnar ut i orden:

Se, ljus, men trång är mänskans värld,
där hon har byggt sig hem och härd.
Hon ödmjukt gråter, ödmjukt ler,
och hon förlåter, förrn hon ber;
men tätt intill står sluten port.
Därbakom är det vildt och stort.

Där är vårt ursprungs källa kvälld.
Där flammar viljan het som eld,

Digitized by Google

och soln och nattens stjärnedröm,
och vind och vattens oroström,
och djupets åtrå, bergets sten,
allt har det själ och samma en.

Detta besjälande af den yttre naturen, folksagans antropomorfisering, går här hand i hand med den skaldiska synen. Hallström har bundit ihop det rent måleriska yttre med karaktärsteckning och saga. Versen med sin brist på melodi, men sin utsökta takt — för att inte bli missförstådd, anmärker jag att Hallström som metriker inte hör till samma hufvudgrupp som t. ex. Atterbom, Stagnelius och Fröding, melodikerna i vår poesi, utan till den andra hufvudgruppen, hvari vi bl. a. träffa Tegnér, Runeberg och Heidenstam — framhåller just lättheten, det behagfulla, filigransartade, akvarell-lika i denna skildring.

Romantiskt-psykologiskt berättas de folkfantastiska sagomotiven, i hvilkas behandling man känner igen det kraftiga greppet och den versifikatoriska styrkan från »Miraklet», en af de märkligaste bitarna i »Purpur». Jag vet inte hur mycket af dessa sägner som är barndomshördt eller förnummet af troendes munnar — stockholmare ha ju inte mycket dylikt af begynnelsen — men de ha onekligen en äkta klang och mycket gripande tonfall. Våra allmogemyter ha näppeligen sedan nyromantikens dagar blifvit omdiktade med en så glänsande stil. Litterärt formade som de äro, ha de endast i motivkretsen behållit den elementära folkuppfattningens kännetecken. Den fattiga Agnis Påls, som råkar ut för spökäfventyret, är inte en dimmig sagofigur, utan en verklig människa, hvars stackars frusna och fattiga tillvaro man minns lika starkt som man ser för sig spökscenen i de dödas julotta. På samma sätt fängslar »Herr Nils i Wierstad» genom det friska nordanväder som blåser genom hans raska och hurtiga framfärd, som går i morskaste 1600-talsstil, med den manhaftiga prästen i vagnskorgen och den lede som hjul under vagnen, och en brusande fart. I rent förfärande skräckstämning äro »En kåpa» och »Nattrammen» oöfverträffliga.

Här och flerstädes erbjuder Hallströms vers en förvånande brio, det är en sällsynt schvung och kläm i rytm och ljudfall, på samma gång hans fantasi leker fest med en af de rikaste föreställningsvärldar som öfver hufvud stå öppna för dikten. Veka och fina, af en drömsk och

Digitized by Google

mjuk skönhet, äro sådana dikter som »Bröllopsfesten» och »Midsommarsgång», hvilka måste vinna allt ungt blod i landet genom sin unga känsla, sitt förandligade skönhetsdrag och det perspektiviska djup hvari sagogestalten hålles, lika genialiskt sedt som mästerligt återgifvet.

Den enda dikt som offrar för mycket åt detaljmålning är »Spå-Herr Ola», en Norrlandshistoria om en trollkunnig präst och hans illa behandlade dräng. Den har också partier af storartad glans och fart — såsom femte sången — men åtminstone för mig faller den sönder, och dess hufvudperson, drängen, är ändå alltför obetydlig för att fängsla i längden. De ypperliga två första sångerna kunde tjäna som inledning till en hjältedikt om Norrlands folk. Den är rik på lif och kraft och i mycket en stor poetisk trollkarls verk. Dominanten i strängaspelet är emellertid just »vårens spröda och djupa vemod». Den svenska naturen — utseende, lifsvillkor, klimat, allt får detta samma grunddrag och dikternas människor äro bildade och bundna af samma element. Dess frestande och farliga karghet, men också dess oändliga ljufhet bär inom sig hvad som danar allas lifsöden till samma grundtyp: en orolig vandring med rika drömmar men med knappt bröd; en stackot vilja och en lång längtan fylla själen. Här ge sig parallellerna med tidigare hallströmska arbeten af sig själfva; den sköna lyriken i »Den väntande» är som essensen af »Våren», »Bröllopsfesten» för i minnet »Drömmen om saligheten» i »Purpur» o. s. v. Typiska äro några rader ur »Flyttfåglarna», då de manas till flykt om hösten:

Och farans närhet, skuggans fall
och morgondagg, som dröjer kall,
och solens bleknadt tunna ljus
och trädens skärpta, hårda sus
och ängslig tystnad, allt tar röst
och hviskar lågt: nu blir det höst.
Din natt blir lång, din dag blir kort,
din väg blir trång. Du måste bort.

När Raymond Lullius (i »Carneola») genomskådat glädjens och skönhetens svek, och nått fram till en sträng och tuktande lära, kunde han säga att »Smärtan, det var droppen som stänkts på naturens bröst för att vänja de

Digitized by Google

klagande barnen att rycka sin mun därifrån, att törstigt taga emot själens föda, att växa sig starka för evighetens lif!»

Lifvets och diktens källsprång är för Hallström samma ett. Som för Fröding ur ett upprifvet känslolif, så stiger för Hallström ur intellektuell självförbränning den mänskliga samkänslan som musa och lifsledarinna. Han tröttnar inte att upprepa sina hyllningar till henne. I »En diktare» talar han om: »den öfverstora medkänslan, alla lifskraftiga sångers hem», i »Våren» tänkte målaren: »Medlidande, det var lefvande, trefvande rötter i mull, de djupaste i ett väsen, de djupaste kanske af allt, som mötte andra i mörker och förstodo i en skälfning utan att behöfva se», och i »Thanatos» ljuder det åter: »medlidandet, själens vishet och klarsyn, lifvets bästa gåfva.»

Digitized by Google

ERIK AXEL KARLFELDT.

Skulle våra stora hädangångna skalder från Elysiums svenska Parnass lyssna till den sång och den berättelse, som diktas i våra dagars Sverige, och se hän till de män, som här utöfva skaldens och siarens kall, för att kora sig hvar sin gunstling, hur utfölle då deras val? Låt oss gissa! Bellman valde naturligtvis Fröding, Tegnér skulle säkert kalla på Heidenstam, Almquist samlade kring sig Strindberg, Hallström och Selma Lagerlöf, Leopold sökte kanske opp Wirsén, Stagnelius Levertin. Och mot Karlfeldt sträckte för visso den gamle Georg Stiernhielm sin famn till välkomma.

Naturligtvis skulle redan landsmanskapet göra vår skaldekonsts fader benägen för den som förklarat

> Min sångmö är icke af Pinden,
> hon är af Pungmakarbo.

och som frågat:

> Hvi kryddas poeter med lager?
> Har icke all Dalarnes vår
> en kvist i sin svalare dager
> till krans för en sångares hår?

Men likheten i lynne förenar dem än hjärtligare. Stiernhielm har ju gifvit oss en genremålares staffagefyllda realistiska taflor, man har kunnat kalla hans dikt dalkarlsantik och sagt, att i den bor hänförelsen för den rena viljan. Hur passar inte detta in på Karlfeldt! Hur långt kan man inte dra likhetslinjerna mellan de båda dalaskaldernas dikter, både när det gäller hvad som lockar dem till sång och sättet att se! Karlfeldts »Värdshuset» för verkligen »Bröllopsbesvärs ihugkommelse» i tankarna. — När boktryckar

Digitized by Google

Wankijfs sättargosse kom till Stiernhielm för att få mera manuskript till den påbörjade boken »Baculus Carolinus» eller »Karlsstafven» och Stiernhielm satt i ett gladt lag, svarade han förargad: »Hälsa du Wankijf och fråga honom, om jag skall sitta och pina ut ögonen på mig för hans skull.» Pojken fick gå, och Baculus Carolinus förblef ofullbordad. Jag undrar, hur många dikter af Karlfeldt som aldrig blifvit skrifna, emedan han med samma sorglöshet som Stiernhielm låtit en dag, en vecka eller mer rulla bort utan att forma i ord hvad som bildats till dikt i hans sinne! När Stiernhielm satte *Vixit, dum vixit, lætus* som sitt lifs signum, låter Karlfeldt sin löskerkarl utropa: »Jag är så glad att jag fått lefva» — trots allt hvad han lidit.

I.

Karlfeldt, som blifvit biblioteksman efter ett par försök som lärare vid folkhögskola och samskola och numera är stockholmsbo, föddes den 20 juli 1864 i Folkärna socken, Folkare härad, i sydligaste Dalarna. Sin skoltid tillbragte han i Västerås, där han blef student 1885. Som en kuriositet kan nämnas, att Västerås läroverk på den tiden ensamt bland alla landets hade den gamle Ekelunds lärobok i historia och inte Odhners — något som nyss kom illa till pass för dess forne lärjunge, då han inträdestalade om Odhner. Ett barndomsminne af denne hade han ju inte. — Västerås hade den fördelen med sig, att det var en liten stad med landsbygden tätt inpå. Den som ofta och länge gaf sig utom stans hank och stör, det var Karlfeldt. Skogen var honom tidigt kär liksom dikten, men för båda närde han äfven skygghet. Men naturligtvis tillhörde han den vittra gymnasistföreningen och skref vers i dess tidning. Det dröjde i alla fall till Uppsalatiden, innan något vardt synligt i tryck af hans hand. Då hade han gått igenom den för utvecklingen af hans natursinne betydelsefulla årliga skilsmässan från hembygden under terminerna och återföreningen med den under ferierna. Karlfeldts hembygd har visserligen inte Leksands eller Rättviks landskapliga skönhet — Sätertrakten tillhör icke riktigt på allvar Dalarna, säger Almquist i inledningen till »Amorina» — men är likväl fager och intagande nog. Dalälfven flyter bred och mäktig genom nejden från synrand till synrand; bortom

Digitized by Google

åsarna hörs Avesta fors »doft som en surrande humla»; bördiga breda sig åkrarna på älfstranden, där säden gungar bugnande gul mot skördetiden; längst i söder står Långhedens barrskog, sträng och mörk, som infattning.

Ur detta landskaps skönhet och stämningar stiger hans dikt. Någon gång ser han sitt land som färgers och linjers rike, oftast som människors och djurs hemvist; sällan och sent gör han det till mottag och sinnebild för sitt eget själslif. Han har bott där med de andra, och hans sång är bofast i hembygden, som Bellmans i Stockholm med omnejd. Han skildrar på samma gång som han sjunger, men inget af den verklighet han återger har undgått att färgas och formas af det lynne, som är Karlfeldt eget. Fröding, hvilken likaledes i dikt gifvit en hel bygd — sitt Värmlands natur och dess människor i typer — är rikare på ansikten och figurer, har långt mera människoöden att berätta oss, men Karlfeldt för oss djupare in i det föreställningslif och den tillvaro af daglig tanke och gärning, hvari allmogen lefvat. Karlfeldt är direkt utgången af bondestam — i hemgården på Dalälfvens strand ha hans förfäder bott i ett par hundra år, brutit åker och grufmalm, lefvat i enighet och frid, som han sjunger — därför har han i blodet liksom i sitt tal en mängd föreställningssätt och betraktelser, som äro oss andra okända och främmande. Hans förtrogenhet med bondepraktikan erbjuder sig självmant som exempel på, hvar han hämtar sina bildmotiver och hur han omgestaltar detta bondska element till verkningsfull konstnärlig makt. I och för sig är ju denna allmogevärld förtjänt af att bli skildrad, men därtill kommer ytterligare, att den är så välgörande som motsats mot nästan all annan svensk poesi och massan af vår berättarkonst. Vi ha verkligen för att äga en så stor och bildad bondeklass ett alldeles förunderligt litet tillskott till vår vitterhet af äkta skildring från dess lif. Jag fäster mig då inte vid hvad som vanligen lämnas i fråga om »bondenoveller» och »folkbibliotek», det är merendels mycket klena saker, ännu sämre etnografiskt än litterärt. Möjligheterna och skiftningarna i vårt folklif äro föga kända för vår vitterhet, och jag tror knappast, att vi ens ha någon, som kan jämföras med Pietari Päivärinta, för att ta en nära jämförelse.

Hos Karlfeldt lefver ursprungligt och starkt detta bondelifvets väsen, som nu kanske drar sina sista andedrag under striden med den amerikanisering, som redan Fröding

Digitized by Google

funnit så stark. I både god och stundom äfven smått försmädlig mening har Karlfeldt det enkla åskådningssätt, som hör ihop med mindre sammansatta förhållanden och mindre splittrade sinnen. Han hatar också allt stadens utvecklade skrifvardöme med dess myckna papper, han misstror liksom bonden tämligen i gemen det s. k. framåtskridandet och liksom Runeberg är han olitterär till sina böjelser, d. v. s. skattar njutningen af naturen högre än njutningen af böcker. Han är den första i släkten, som lämnat friluftslifvet och gett sig in under böckernas ok; det är därför som det sliter i honom, när många föregående leds naturlif och friluftskärlek lockar och drar bort från böckernas mångfald och de långa, gråa husraderna. Cykla eller skida på lediga timmar är bra förströelse, men helst skulle han säkert ströfva omkring i skog och mark, obunden af alla tjänstemannasysslor. När han nöter Stockholms gator, gnolar han för visso en motsvarighet till Geijers vackra ord, de som tyvärr försmåtts i hans »Skaldestycken»:

Må kornet, rågen
på slätten frodas än så väl!
Till skogen, vågen
och bergen trår min själ.

Dikten har tagit honom, och han har lämnat fädernas värf. »Så vardt jag en drömmare, icke en man» — det är bekännelsen om att handlingens oförtrutna och verksamma sinnelag inte är hans. Men när han »dröjer i skuggan kring hembyns hus, där minnena spela som näktergalen», då blir han rösten för sig och de gångna, som varit stumma, då det gällde att tolka sitt eget lif. Har jag i min dikt någon gång en låt af stormsus och vattusprång, lärkspel och vårljus från den fattiga heden och suckar från den milsdjupa skogen, säger han, då kommer det från er, mina fäder,

ni ha sjungit det tyst genom många led
vid yxans klang, bakom fora och plog.

Digitized by Google

II.

Hvad är då hans vilja och hvad drömmer han sig hän till? I »Drömmen och lifvet» heter det om det rike han ville bygga:

> där skulle det sägas högt och fritt,
> att svart är svart och att hvitt är hvitt,
> och lifvet berömmas, så länge det varar.

Kan det duga som program? Den första delen låter nästan som Thorilds »eviga grund för allmän rättvisa»: *att taga hvar sak för hvad den är* — hvilken Bernhard von Beskow fann oduglig att bilda en estetisk grundsats af. Akademisten till trots är det nog en kritisk grundlag af kanske mer än estetisk betydelse; för Karlfeldt betyder det väl närmast, att hans värdesättning af lifvet och dess företeelser skall förbli enkel och »naturlig», utan konstlad omvärdering af värdena. Den andra delen är uttryck för hans lifstro och lifskärlek, en åskådning som är kärnan i hans gripande »En löskerkarl» med slutstrofen, hvars sista rad jag redan anfört:

> Hur var ditt lif? — Det var storm och nöd
> och kamp i en enda vefva;
> det var gäckad längtan och fåfäng glöd
> och små glimtar ur molnens refva.
> Jag är så glad att jag fått lefva.

Hans lifsåskådning innehåller ingen metafysik, den är egentligen etik i form af gammaldags lefnadsregler. I sin framtidsförhoppning innebär den först och främst förenkling — se »Barmhärtighetens tempel» med sin för Karlfeldt så sällsynta samhälleliga syftning — med rousseauisk naturöfverskattning och en dragning åt franska revolutionens ideella treklöfver: frihet, jämlikhet, broderskap. Med bibliska bilder och liknelser har han uttryckt denna längtan till ett lif som är »farligt, armt och stort» från öfverförfining och smått myllrande hvarjehanda i dikten »I Juda städer» med sitt storartade förhärligande af förnyelsens kraft i den kärfva ensamheten. Direkt praktisk predikan blir dikten i den vederhäftiga »Om en tillbörlig vrede», hvars arga

Digitized by Google

tilltal till dessa »släta knoddar, som le och buga för en slant», med all önskvärd tydlighet straffar besagda svansviftare. Obesticklighet och sanningskärlek förtjäna att predikas ibland, och vi ha tillräckligt af hänsynstagande middagsätare för att med särskildt eftertryck kunna sjunga omkvädet till en dylik karlfeldtsk visa. Men denna lärodikt står tämligen ensam, ty Karlfeldt brukar inte mynta ut lefnadsvisdom i väldanade små klippingar; bara någon gång lämnar han det ljufliga och veka strängaspelet för att späcka sina ord med broddar. Bakom och under hans visor står likväl åskådningen som en fast grundval. Allt det sunda och manliga, det behärskade och fasta i Karlfeldts väsen ger hans uttryck dess prägel. Grafologin har kanske något att lära oss om en skrifvandes personlighet, men säkert är, att när vi en gång lärt oss genomtränga och förstå stilbildningens hemligheter, skola vi kunna läsa ut en skalds karaktär i strukturen af hans uttryckssätt, på samma vis som formlära och ljudlära nu lära oss det yttre, mera oväsentliga af språkets väsen, men betydelselära och stilistik det inre, intressantare och väsentligare. Redan nu börja vi att förstå rytmens själsliga betydelse. Läs då den typiska »Löskerkarlarnes sång», där versen för en gångs skull saknar den hårdt betonade takt, som Karlfeldt vanligen använder, men har en recitativisk storhet, en allvarlig och sträng retorisk hållning, förkunnande den stolta lära, hvilken följes af de *trogna*,

> den skaran,
> som delar bragden och försakar palmen.

I dess förklaring:

> Och hör oss värld, som gillar och fördömer,
> så snar att blommor eller stenar kasta.
> Vi hafva aldrig sökt hvad du berömmer,
> ej heller skytt hvad du är van att lasta.

vid hvilken man ovillkorligt påminner sig Carlyles namn, ligger grunden, som Karlfeldts betydenhet hvilar på. Det är innerst hans självständighet som människa, hvilken gjort hans egenskaper som lyriker till hvad de nu äro och betyda.

Digitized by Google

III.

Fåvitska människor, sådana som kunna skilja empire från rokoko men inte tall ifrån gran, som säkrare välja cigarrer och viner än känna igen örter och fågelläten, ville fordom gärna påstå, att Karlfeldt bara var en liknelse efter Fröding. Grundfalskt som påståendet var, har det väl lagts ner nu; de båda likna hvarann inte mer än en äkta värmlänning och en äkta dalkarl äro släkt af begynnelsen. Men de ha ju stått hvarann närmare än några andra stått dem bland nittitalets författare.

För båda har formens nydaning varit något väsentligt. Fröding utförde vid 1800-talets slut hvad Atterbom verkade vid dess början: återhäfdandet af det musikaliskas betydelse för versen, och skapade liksom denne sin tids mest välljudande svenska vers. Karlfeldt har vidgat vår rytmik genom att som Bellman skrifva till musikmelodi, men i olikhet med honom göra versen självständig; han har heller aldrig tecknat i noter de rytmer, som han nyttjat och satt ord till. Bellman, hvars vers enbar knappast någonsin kan läsas med samma rytm som musiken, har varit af underordnad betydelse för vår metrik, hvilket inte torde bli fallet med Karlfeldt. Som bäst är Karlfeldts dikt sällsynt hel, med fast byggnad, stram klädning, genuin i sin minsta del, med rikedom på måleriska och pittoreska partier, och dess verkan går genom sinnena: bilder och synintryck för ögat, ljudverkan och tonföljd för örat.

Den fasta och strama kompositionen är ofta konstfull och invecklad ändå, som i »Jonæ hafsfärd» med sin utsökta strofbyggnad, sina parallellismer och systematiska motsvarigheter. Men han är knapp på ord, hvilket möjliggöres genom ett ordval af nästan idel betecknande element. Det är ytterligt egendomligt och ofta långt ifrån lätt-tillägneligt. Där Fröding genom sin forms allmängiltighet banar vägen till mängden af läsare, där stänger Karlfeldt framträngandet för sig genom sin säregenhet. Tre äro hans nya flöden. Först de gamla orden, hämtade ur en barndomsförtrogen gammal bibelöfversättning och andra ålderdomliga arbeten, ur hvilka han öst rikligen äfven för sitt hvardagstal, som är bland de personligaste jag någonsin hört. Vidare folkorden,

Digitized by Google

som han nyttjar i långt sparsammare mått. Slutligen ovanliga sakord (innehållsord) i mängd, gripna ur motivkretsar, som sällan njutas i rimmad framställning.

Hans stil verkar med samlad styrka af dessa medel. De gamla orden föra med sig stämning af tusen underbara ting från fordom, folkorden och saknamnen trolla fram lefvande lif och natur från bygden därborta. Hans sinnrikhet i begagnandet af ordskatten och hans alltid så samvetsgranna utarbetning skapa en i sitt slag mästerlig ordkonst, som emellertid är skarpt begränsad till sitt användningsområde och mera stark än djup. »I kungalunden» med sitt arkaiserande språk och sina folkvis-inslag visar den i all dess glans. För stadsbon går gifvetvis mycket förloradt af Karlfeldts »vildmarksvisor», emedan så många omtalta ting äro honom okända, men för den som själf sett och iakttagit likartade stämningar, äro de ofta oförglömliga. Hvilken sensommarnattsstämning i orden:

Nu öppnar nattglim sin krona
i åkrarnas yfviga korn.

Hvilken frisk doft, när han kallar:

Kom, träd hit ifrån smultronvretar,
svalbärsmossar och hallonlid!

Hur ovanligt, men hur målande ger han inte bilderna från hembygden:

Mina bragders vagga, o Pungmakarbo,
dina gropiga åsar, dem räfvar bebo,
dina nattvulna skogar med dufva och lo,
dina stränder, där solgäddor drömmande glo.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Än vindspelet knarrar vid grufvan
och släggorna picka på hällarnas järn,
men spofven sofver på tufvan,
och änderna hvila på hvilande tjärn.

Vi finna alldeles samma egenskaper i hans bilder, sofrade med stränghet, symboliskt sanna och byggda på sällsynta ämnen. Tag som prof en strof ur »En herde- och namnsdagsvisa»:

Digitized by Google

Är det busken på nyponkullen
eller fläktar min flickas sjal?
Är det får med den mjälla ullen
eller hardun i Glimmans dal?
Solen svänger den röda rullen,
garnet glindrar i högan sal.

Eller i »Irina»:

Hvad vill en hind i klyftan där vargarne grina,
hvad en narciss i tistlarnes konungahof?

Oafsedt att narcissen inte är samtidig med tistlarna i sin blomning, hur ser man inte allmogemannens trohjärtade beundran för den spädlemmade trädgårdsblomman bland åkerns svåra härjare!

Till sist, hur mäktig är inte själfva ljudharmonin i hans vers! Hör detta vårens tonfall i »Herr Ollondal»:

De gamla lindar skjuta nya skott
och susa öfver parkens gamla näsblor,
I snåren prassla hasselmöss och vässlor
och kvällens vind är full af svaneskri.

Herr Ollondal, nu ståndar våren full,
nu tända vifvor hvarje äng i gull.
— — — — — — — — —

IV.

Karlfeldts tre diktsamlingar *Vildmarks- och kärleksvisor* 1895, *Fridolins visor* 1898 och *Fridolins lustgård* 1901, innesluta nästan allt af värde som han skrifvit med undantag för de sparsamma profven på nästa samling, hvilka redan varit synliga. Före den första samlingen tryckte han en del vers i »allmänna tidningarna», men denna intresserar mest litteraturhistorikern, hvarför jag här förbigår den och de upplysningar den ger om hans utveckling. I diktsamlingarna med deras stränga urval får man skaldens bild skarpt nog ändå, hans ämnesval och intressen, hans form och uttrycksmedel, hans syner och drömmar äro oss fyllest bekanta.

I första rummet är det, som redan sagdt, naturen, som han hämtar sina ämnen ifrån. Under det att flertalet

Digitized by Google

af våra skalder än ställt sig i motsats mot den, än nalkats den som dess nödställda och hjälptarfvande barn, står Karlfeldt i ett helt annat förhållande till den. Han närmar sig den med förtrolighet och gammal vänskap, han är hvardagsbekant med den i dess lif och dess arbete. Han har inte sett den genom fönstret bara eller som artistiskt stoff, den lefver och rör sig kring honom. Han är äfven häri allmogeman, naturkunnig som en sådan, som vet alla växlingar och skiften i väder och årstider, som har reda på örternas egenskaper och växtsätten likaväl som djurens vanor och beteende. Det blir därför aldrig något svagt och sväfvande i hans ord, det blir tidsmålningar af absolut vederhäftighet, som »Visa i enskogen»:

> När skogens enar stå i rök,
> tar häggen floret på,
> då hvisslar svala, ropar gök,
> att jag må linet så.

Hans landskapstaflor spegla därför med en sådan trohet, att jag misstänker de äro bundna vid en viss vecka, för att inte säga dag af året. Detta *kan* medföra en smula pretiositet, men det ger alltid must och märg. Ja, någon gång blir hans dikt rent af väldig, går ned i vårt sinnes dunklaste och mest oförklarade djup, halft och helt omedvetna förnimmelser af samband med de osjäliga varelserna, primitiva själsrörelser, underliga och hemlighetsfulla drag af vårt drift- och instinktlif. Hur vi bestämmas af de yttre sinnenas intryck: en het våg af dofter i vårkvällen, en stjärnglimt mellan stormrifna moln, bäckens höga och höstliga låt. »Månhymn vid Lambertsmässan» ger ett sådant mäktigt uttryck åt dyrkan af all den jordiska lifskänslans och lifsförnyelsens makt:

> Din makt är i själarna; skälfvande stiger
> en flodvåg af längtan och följer din gång,
> hvart bröst som älskar och tiger
> blir svämmande fullt af sång.
>
> Till dig i sin väntan landtmannen skådar,
> ty sådden blir skörd i ditt nattliga hägn;
> din rodnad stormen bebådar,
> din blekhet ger nejderna rägn.

Digitized by Google

Nu är som ett bud genom midnatten fore:
»Han kommer i fullhet, bereden hans fest!»
Mig är som en gudom du vore
och jag din tjänande präst.

I »Lejonets barn» har han knutit detta den kroppsliga kraftkänslans förhärligande vid namn ur djurkretsen, och det vidgas och växer kring dessa ättlingar af urtidens stormänniskor, hör hur de tala:

Vi ha arf af vår fader, vi ha märg af hans märg,
och en lifsglöd som aldrig blir sval.
Det förnöjer oss att vistas på de stormdigra berg,
men vi trifvas ej i småsinnets dal.

Men denna kraftens och den oförfärade manlighetens dyrkare äger äfven längtans klingande strängaspel. Han är nog stark för att våga vara vek. Han sjunger om ensamhetens tyngd och mörker, då den lycka lifvet ger endast är en redan brusten ungdomsdröm — Sången om Rosalind — och då allt tycks sviket eller värdelöst. Gård och hemstam äro glömda, han är ensam, rolös vägavandrare:

Jag är en sjungandes röst på stora, tomma slätter,
där intet öra hör, där intet eko bor.
Jag är ett irrande bloss öfver sjön i svarta nätter,
en nyckfull eld, som slocknar snart i mörkret: hos min mor.

Jag är ett drifvande blad i höstens vida rike,
min lefnad är en lek vid alla vindars kör.
Om jag stannar på ett berg eller drunknar i ett dike,
det vet jag ej, det bryr mig ej, det rår jag icke för.

Den lycka han vet vara störst, lyckan att smälta samman med en annan människa till en enhet för lifvet, den ser han aldrig som en personlig egendom, den är en själarnas sång, som lifvet icke har röst att sjunga (»De tysta sångerna»). När han vandrar sin enslighets vägar, kan aprilkvällens bleka ljus och flygande vind kalla fram i hans sinne den hänförda bekännelsen, att intet är som väntanstider, intet kan vara härligare än att drömma om allt det ljufva och farliga som lifvet bär i sitt sköte; men hur blek och spröd är inte denna lycka mot det blodfulla och sommarvarma, som är den lefvande verkligheten! Och hur mild hand Karlfeldt än sträcker emot det späda, hur

Digitized by Google

ömt han än tar i det barnsliga och veka, som han möter, så är han en alltför kraftig och robust natur, för att denna påfallande hänförelse för det blott drömda skulle vara honom egen af begynnelsen. Därbakom ana vi de bittra erfarenheter af lifvet, som hans skaldiska förbehållsamhet icke velat lämna läsare till rof ens i dessa de oändliga självbikternas årtionden. Han har satt både sitt eget behof af förtegenhet och det konstnärliga kravet på konstverkets självständighet för högt för att kasta ur sig dagböcker och hemlifsskvaller.

Dalkarlslynnet har fått sitt bästa uttryck i Fridolin, denna figur som Karlfeldt skapat liksom Bellman skapade Fredman eller Wennerberg Magistern och Glunten. Han har förtalt Fridolins historia i en liten kort prosabit af synnerligen egendomlig stil. Fridolin — hvars namn inte är hämtadt från Schillers *Ein frommer Knecht war Fridolin* — var en studerad karl af bondestam, hvilken återvändt till fädernas värf, en mycket självständig och egendomlig man, halft diktad, halft med drag och lynne af författaren själf. Fridolin framställes som en trygg, självägande danneman, hvars ättefar hette ärlighet och sanningsenlighet och hvars ättemor var styrka. Man minns att den gamla Dalavisan började med orden: »Mandom, mod och morske män.» Det kunde tjäna till motto för Fridolin. Han försmår inte njutningen och nöjet, å nej, han har något af skalk i sitt öga, och fast år runnit hän, sen han gick sin »skalkhets vägar» som yr ungdom, har han kvar sitt friska, ungdomliga begär efter glädje och lifsnjutning. Han älskar den sunda och starka unga flicka, som kommer honom till mötes i Dalarnas blommande lid med hvitt skinn och röda läppar, med het längtan i sitt blod, omedelbar, enkel och rik. Både mjukhet och kraft finnes i hennes håg som i hennes gestalt, hon är ingen drömfigur, hon är en äkta Dalarnas dotter. Och han vet äfven, att deras kärlek är ingen saga för barn, ingen sväfvan i sky:

> **Vår kärlek var de andras lik**
> **i parens långa rad,**
> **var dunkel jord och himmelrik**
> **och sörjde och var glad.**

Han är för äkta allmogeman för att beröfva sin sång de ärliga uttrycken af lidelse.

Digitized by Google

Fridolin älskar dansen och den muntrande drycken, han älskar vänner och människors barn, han är stolt öfver sin odal, stolt öfver sitt namn, ödmjuk inför herren, sträng mot dem som bete sig fegt eller fräckt. Han går »med nacken rak under hatten» i ett stort lugn, en nackstyf envishet, när det gäller att värja sitt eget, vare sig det är gods eller tanke. Stundom slår han på med en trumpen och knarrig ton — hvilket visar att en smula ålder börjar styfna hans humör. Men ännu rider han i truppen med sin vän husaren »för Munga gård och Pungmakarbo» i en fullkomligt storartad takt med både galopp och traf:

Allesamman ridande män
och ingen man till fots.
Allesamman stridande män
och ingen klen till mods.

På sistone har Fridolin äfven målat en samling taflor, Dalmålningar på rim. De äro veterligen utan förebilder i vår diktkonst. De efterlikna i ord de gamla målningar från Dalom, i hvilka bibliska och historiska ämnen behandlades på ett naivt och hurtigt sätt, men ofta rörande och merendels dekorativt af olärda dalkarlar. De fyllde dalastugorna med sina färgglada och i dalakostym klädda skildringar. Karlfeldt har efterliknat den bondska tonen och målat daladräkter på figurerna, men för öfrigt fyllt formen med sin egen fantasis bilder. Det energiska i teckningen, det genuina i hvarje penseldrag gör dessa Dalmålningar klassiska. Glad och frimodig tro, okonstlad och lite tafatt fasonering, en snabb växling af känslor och element skapar deras verkan. Betagande fina som »Jungfru Maria» eller de prerafaelitiskt älskliga «Ynglingen till jungfrun» och »Det är blommor på vägen till Guds hus» stå sida vid sida med sådana hemskt storvulna ting som »Tecknens tid» eller groteskt komiska som »Jonæ hafsfärd». »Tuna ting» är en historisk dikt som väger opp hela hästlass af prisbelönt eller annars dokumenterad »fosterländsk» poesi, genom äktheten i sin färg och det personliga lynne, som glöder och ropar i dess strofer. Det är här en lika egenartad rytmik som originell syn; polerna i hans versteknik betecknas af »Maj i Munga» med dess läckra strofbyggnad, dess oanalyserbart ljufva, sorgsna toner och »Tuna ting» med dess sträfva och buttra ljudfall.

Digitized by Google

Det är inte bara som lästa Fridolins visor vunnit allmänynnest. De äro äfven mycket sjungna, redan sökta af tonsättarna. Framför allt har Vilhelm Peterson-Bergers musik slagit an, och frändskapen mellan visa och tonsättning har i många fall varit så innerlig, att skilsmässa och ny förening med annan musik väl är otänkbar. Hvad nästa släkt kan tycka och döma, det vill jag inte sia om. Men går utvecklingen hän till en framgent än bestämdare uppskattning af både det folkegna och det personliga, då skola de säkert sjungas med samma bifall som nu. Och då skola Karlfeldts dikter öfver hufvud räknas till våra klassiska och Dalmålarens blygsamt lögnaktiga ord om sig själf: »en kludd och strunt på jorden» framgent bibehålla sin nuvarande karaktär af att vara det enda ovederhäftiga Karlfeldt skrifvit.

Digitized by Google

OSCAR LEVERTIN.

Efter Viktor Rydbergs död är Oscar Levertin den enda vetenskapsmannen bland våra skalder, liksom den enda skalden bland våra vetenskapsmän. För närvarande uppehåller han ensam den forna innerliga förbindelsen mellan estetisk forskning och vitter alstring. Hans verksamhet som skald, kritiker och litteraturhistoriker har i vår vitterhets häfder knappast någon närmare motbild än Atterbom, men erinrar om sådana franska författare som Banville, ehuru Levertin naturligtvis är af långt större betydelse för sitt lands litteratur än denne. Vid sidan af Frödings och Heidenstams poetiska stilar har Levertins lyriska uttryckssätt tagits till mönster af flera unga skalder i Sverige och Finland. Jämte Per Hallström torde Levertin ha inverkat mest på vår prosastil af senare tiders författare. Som kritiker vår obetingadt främsta, har han vida mer än någon annan af hufvudstadsbladens anmälare låtit en förnimma den kärlek och hänförelse för litteraturen, som ensamma skapa intresse hos läsarna och locka människor att själfva ta kännedom om nya arbeten. Hans konst- och litteraturhistoriska arbeten slutligen bereda den sällsyntaste af alla njutningar vid läsning af nutida svenska vetenskapliga verk: njutningen af en personlig, konstnärlig stil. Levertins ställning i svenska nutidslitteraturen är därför mycket central och inflytelserik. Den är hvarken Viktor Rydbergs eller Georg Brandes, men den erinrar om och har drag af bådas auktoritet och betydelse.

* * *

Levertin började mycket tidigt att skrifva vers — han bidrog flitigt till skolklubben »Concordias» arkiv — och

Digitized by Google

var bara tjuguett år gammal, då han gaf ut sin första bok, reseskisserna *Från Rivieran* (1883), flott skrifna, men obetydliga. Novellerna i *Småmynt* (samma år) voro studier i dåtida naturalistisk berättarkonst, sådana som han själf sedan skämtat med. I *Konflikter* (1885) visade han strax därefter äfven en tämligen ny sida af sitt författarjag: en lyrisk prosastil, som hotade den ännu så föga stadgade, torra realismprosan med en omedelbar återinvandring af romantiskt älskvärda, mjuka, melodiösa ordasätt. Det hette också i en granskning af denna bok: »Om vi lefde ännu i versens litteraturperiod, så hade författaren till »Konflikter» blifvit lyriker. Nu sätter han sin lyrik i berättelseform, där han ej... rent af skrifver egentlig lyrik, ehuru på prosa». Onekligen ett oefterhärmligt uttryck detta: »versens litteraturperiod»; man hör tydligt både förakt och medlidande med denna stackars tid. Men den kom tillbaka, denna kärlek till versen, som rent af troddes graflagd, och då vardt Levertin mycket riktigt lyriker. Tillsammans med Heidenstam begick han den grundliga självständighetsförklaring, som heter *Pepitas bröllop. En litteraturanmälan*, där de båda författarna enligt inledningens ord skrifvit hvarsin mening. Detta »estetiska kannstöperi» var hvarken onödigt eller olämpligt, det var en välbehöflig signal till skrifvande och lyssnande, att ett vittert uppror var börjadt.

Emellertid fullföljde Levertin ett redan 1888 planlagdt arbete, prosaskildringen *Lifvets fiender*, som kom ut 1891. Den hör lika litet som de föregående böckerna till hans intressantare verk — händelsen är för spenslig för att fylla så många sidor — men den är af en ypperlig stil och stämning. Dess melankoliska, förstående, men kraftlösa hufvudperson, Otto Imhoff, har redan karaktärsdrag, hvilka allt framgent utmärka de unga männen i Levertins berättelser: Bunge i »Hofmannen», Erland Stråle i »Magistrarne i Österås» och flera. Imhoffs bedröfliga slut är ett sorgespel från nutiden, en sliten, dödsjäktad andlig arbetares förtviflade och hopplösa strid för tillvaron. Men egentligen griper oss inte hans öde med den styrka, som tvingar till medkänsla utan hejd, det hemlighetsfullt framlockade deltagande, som gör läsaren till en af den olyckliges närmaste och sörjande. Hvad man läser om i boken, det är framför allt stämningarna, de veka, en smula tråsjuka drömmerierna öfver Stockholm, i hvilka själfva doften strömmar en till mötes med sin förfinade arom och där man alltid märker ett

Digitized by Google

perspektiv af historisk kännedom, inte i stela paradgator af fakta, utan i en skalds känsliga och färgrika syner af förgångna tidehvarfs lif och dräkt. Häri erinrar Levertin om ett annat Stockholmsbarn — Snoilsky. Inte den Snoilsky, som skref »Svenska bilder», utan den yngre och mer drömmande, som i »Rosersberg» hviskade sin kärleksförklaring till ett sedan den tidigaste barndomen kärt och oförgätligt landskap af dröm, historia och svärmiskt uppfattad verklighet. Många gånger sedan har Levertin återvändt till sådana skildringar af sin sköna hemstad: »Stockholmsidyll» i »Legender och visor», de båda litterära studierna öfver Bellman, »Hemlösa» i tredje diktsamlingen och nu senast i »Stockholmsnaturen i svensk dikt», texten till prins Eugens taflor (1905). Och säkert äro dessa förtjusande bilder af

> det Stockholm, väfdt af sol och sånger,
> af daggklart hopp och anad saligbet,
> som man får skåda några korta gånger,
> när man är tjuguårig och poet.

något af det bästa han skrifvit, där de visa honom både som skildrare, drömmare och historiker.

Samma år som »Lifvets fiender» kom ut, hade Levertin gjort sin långt betydelsefullare deby som lyriker med *Legender och visor*. I motsats mot Frödings samtidiga första dikter tillhör denna Levertins poesi alldeles gifvet den lärda dikten, och Frödings anmälan i »Karlstadtidningen» präglades just inte af förtjusning eller förståendé för detta från hans eget så skiljaktiga poetiska uttryckssätt. Redan vid denna tid en facklärd kulturkännare och litteraturhistoriker hade Levertin i både ordval och bildspråk hämtat gods från kunskapsvärldar, hvilka sällan eller aldrig varit bestämmande för gestaltningen af vår lyrik. Det var inte som vanlig poetisk maskerad med några namn eller sinnebilder hämtade från tider och länder, fjärran våra egna, och Levertin skref på inget vis hvad man menar med »historiska dikter». Och likväl var alltsammans i kostym: det klang modärnt och nytt, men nutidsdräkt fanns inte. Levertin hade skapat en ny stil, hade frigjort sig från allt naturalismens glanslösa och torra maner, för att i stället drömma in sina stämningar i en rikt smyckad form, som bländade och fängslade med sin konstnärliga och insiktsfulla utarbetning. Medeltiden är kanske den epok, hvars förhållanden oftast

Digitized by Google

bilda det yttre höljet kring stämningen. Men ofta är det inget bestämdt tidehvarf, ingen till landskap eller kultur hänförlig scen, dit man föres. Alldeles som hos Almquist möter man här hos Levertin en illusionsförmåga, som inger föreställningen om något främmadt, på engång tidsförflutet och utländskt, ehuru man inte vet hvart det burit hän. Dikten »Beatrice», som inleder samlingen, hör till dessa dikter, hvars hela ton har tycke af andra melodier än hemlandets, men hvarifrån är den så? Är den från Italien? Hvilket Italien? Dantes eller Leopardis? Öfverallt i dessa dikter tycker man sig finna anknytningar till historiska epokers öden och typer, men man finner inte igen något visst. Den saft, hvarur dikternas vin skapats, har jäst samman till en enda smak. D. v. s. Levertin skapade här en ny stil.

Som bekant är äfven en del af denna diktsamling skrifven utanför Sverige. Bröstsjuk och drabbad af en stor personlig sorg, hade Levertin måst söka ett annat luftsträck. »Pepitas bröllop» är dagtecknad Davos, och ehuru »Legender och visor», skrifven under en tid af omkring tre år, inte uteslutande tillhör »reseböckerna», märker man likväl i mångt och mycket den främmande omgifningens inflytande. Grundstämningen är gifven i titeln på en af samlingens afdelningar »Efter solnedgång». Det är svårmodets dikter, den lifsbesviknes poesi. Till denna första samling sluta sig i allt väsentligt de följande samlingarna: *Nya dikter* (1894), *Dikter. Tredje samlingen* (1901) och den större cykeln *Kung Salomo och Morolf* (1905), hvilka ökat kedjan med nya lödiga och djupglänsande länkar, men naturligt nog inte kunnat spela samma roll som debyboken.

Om sorg och saknad kunna skörden mogna,
för skäran snart stå redo mina år.

Det är till en början det ena grundtemat. En man, som är färdig att dö, som bara längtar efter den stora hvilan, en man som vill kylas af till stilla och frusen känslolöshet från svedan af all oro, såren af all ångest. Denna längtan till ro finner så rörande tecken som sinnebilden »Mor Död, den vänliga, gamla och grå», barmhärtighetssystern, hon som

skänker sin ljufvaste dröm
om söndag och skollof och sjusofvarhvila.

Digitized by Google

Han ser i sin dröm ej människor och ting, ej något af det som innebär lifvets brokighet och mångfald, endast i fjärran skymtar »en solgul krans elyseiska länder» — märk, hur bilden låter tillvarons mångahanda, låter allt det jordiska sjunka bort, för att endast ge föreställningen om en själ, sväfvande opp ur töcknad rymd hän mot en fjärran, mytisk eftertillvaro, medan tystnad och död möttes i ett öfvertrött sinne. Denna djupa och stora stämning, som fixeras i bön till förintelsen, växer ut och omfattar all jordetillvaro. I »Pieta» äro orden riktade till Nyx själf, mörkret, urmodern, »som vaggade världen i skapelsens stund», och de förklinga i raderna:

Din amfora höj och gjut uti floder
din glömskas skuggor kring jordens rund!

Sinnebilderna växla, men denna lifströtthet är allas källa. Med katolska helgonlegenders liknelser ropar den till Gudule:

sjung i sömn mitt hemlösa hjärta,
sjung i blund min värkande sans!

I en stor lifsuppgörelse drömmer den om att sjunka ned till tungsint stillhet hos Monika, där hon väfver och väfver på sin evighetsväf. »Mellan skyar och berg» ligger dödens isiga konungarike, till hvars liflösa och hvita ängder ingen återuppståndelse skall bära sitt hopp och sin värme. »Den objudna», hon vid hans vagga, hvars gång hörs »som rasslet af torkade grenar», det vissnades och vanmäktigas fé, skall föra honom bort till samma ändlösa slummer, som fängslar allt och alla i »Sömnens slott»; ty ständigt är hans sinne fäst vid denna tunga aftonstämning:

Mot horisont, där töcknet tjocknat,
med kvällstrött blick mitt öga ser.

Dödskänslan är det ena temat, det andra kärleken. De framställas som höga systrar, hvilka likgiltigt strö sina gåfvor på den väg, där de vandra fram. Men kärleken brinner inte som stundens lyckliga lidelse, den är inte stormande besittningstagande eller lugnt ägande, den är ett förflutet, ett lysande, blodrödt minne. De få gånger

Digitized by Google

Levertin anlägger mask och talar ur en annans mun, väljer han därför motiv som Shylock, efter Jessicas flykt och domen till hans nackdel, en man som kan förklara att

till öfvermättnad ödet har mig stuckit.

I denna tungsinta och praktfulla lyrik erinar Levertin mycket om en af vår vitterhets stormän från 1800-talets början, nämligen Stagnelius. Liksom hos denne är dikten hos Levertin framför allt sprungen ur känsla: »vers är ord och ord är känslans skugga»; liksom Levertin är Stagnelius framför allt dödskänslans och lidelsens sångare. Med hänsyn till afståndet i tid och olikheten i de psykologiska förutsättningarna, har bådas uttryckssätt förvånande många likhetspunkter, medan däremot en tidigare framställd jämförelse med Lidner och Wallin(!) synes mig brista i allt väsentligt. Levertin har inget af Lidners retoriska pomp. Äfven i de af honom älskade, stilfulla monologerna — »Shylock», »Mardi-gras», »På midten af vägen», »Sång före natten», »En dag» — är Levertin främst af allt känslomänniska, som inte talar från en kateder eller ens från scenen, utan till en enda eller bara för sig själf, för att få höra ljudet af den enda mänskliga röst, som kan ge uttryck åt hans rika, modärnt sammansatta själslif.

Som ofvan antyddes, torde det ej vara för mycket att påstå, att denna levertinskt lyriska stil vid sidan af, kanske framom, Frödings och Heidenstams, fått de flesta efterföljarna. Frödings ordmusik och folkliga enkelhet drog efterbildningar till sig med en jättemagnets styrka, Heidenstams mera aristokratiska och nyckfulla originalitet hade en mindre, men likväl påtaglig skock af försökare efter sig, men Levertins rika och dyrbart skrudade strofer förhäxade ännu mer, ty det är nu en gång så, att svårmod och älskog kalla fram de flesta unga genljuden. Hvarken Fröding eller Heidenstam hade 1891 af lifvet tvingats in till den smärttyngda känslofördjupning, som sedermera fann ord i t. d. »Stänk och flikar». Detta Levertins inflytande på kärleksdikten tycks ännu vara rådande med oförminskad styrka; man härmar hans tunga, djupglödande färgskala, den lärda utrustningen, de trånsjuka tonfallen. Ingen tvifvel om att han inte i sin mån bidragit att höja krafven på vårt poetiska språk. Ty afståndet mellan hans utsökta

Digitized by Google

formgifning och den banalitet, som vanligen frodades i känslodikten från 70- och 80-talen tvang till sofring och krafternas spänning.

Vardt hans diktion någon gång pretiös, bars den likväl alltid af stilkänsla, konstnärsskap. Lämnande åt andra en universellare omfattning, sträfvade Levertin efter ökad intensitet, förenande i sitt uttryck hetta och glans. Det fel, som stundom stör njutningen af denna stil, en viss osäkerhet i bildsammanhanget, bristande natursanning i symbolerna, har han gemensamt med bland andra den berömdaste af alla svenska skalder, Esaias Tegnér; det sammanhänger naturligtvis hos båda med själfva anläggningen och har närts af arbetet bland böckerna, hvilket alltid slöar iakttagelseskärpan i fråga om yttre ting. Det hindrar inte bildvalet att vara märkligt och ypperligt, att försinnliga, fördjupa och förstärka stämningsintrycket. Levertins dikt är mer än allt annat festklädd och sirad, med känslolyrikerns benägenhet för själfsuggestion af vissa gifna uttryck och stämningar. Hur ofta använder inte Levertin lik *bröllop* som festen för alla fester: »rosor ... som glöda vinstänk på *bröllopstilja*», »nöjets *bröllopsljus*», »*bröllopslyckans* gyllne ord och eder» o. s. v.; hur påfallande tätt äro inte dräkter och smycken omnämnda, liksom de stämningsbetonade orden öfverhufvud mycket ofta äro beteckningar för människohänders verk, men ej naturföremål. Levertin är en af de få svenska skalder, hos hvilka man möter dofter och lukter i rikare mått som associationer, medan han af hörselintryck har jämförelsevis färre och, betecknande nog, ej nyttjat något så ofta som det obestämda *sorl*. Allt samverkar att göra denna diktion egendomligt trolsk och bedårande, ljusdunklets och kostymfesternas, vallmons och vinets.

Ur det mörka och tungsinta drömmeri, som fyllde »Legender och visor», frigjorde sig en vekare och blåare stämning i »Nya dikter». Döden stod inte längre så hotande innanför tröskeln, hans skugga aftecknades redan borta vid grinden, (den märks ännu i »Den enda trogna» och »Varsel») och det poetiska anslaget klang friare och flertonigare. Den glödande prakten lämnade rum för en lättare elegans, och man märkte i en sådan skalkaktig och skeptisk dikt som »En saga», att rokokons amoriner också sväfvat i skaldens bibliotek. Naturligtvis låg svårmodet på lur efter ett sinne, som så nyss hört det till, och Lever-

Digitized by Google

tin kunde med samma bittra och likväl undergifna tonfall som förr sjunga variationen på det gamla ord om fåfänglighet — förgänglighet, som väl aldrig strukits ur hans ordbok:

Så låt oss då sitta och lyssna lugnt
på det enda evighetssvurna,
på mörkrets böljslag brusande tungt
ur nattens lutade urna.
Jag letat qvinta essentia,
jag grubblat på tingens scientia,
tills jag mist både håg och essentia.

Men han diktar sig nu in i Odyssevs öde, och ser inte bara det fjärran Elysiums gula synrand framför sig, utan målet är Ithaka, hjärtats hem. Han har inte längre bara det förflutnas ram kring kärleksdikten, utan sjunger äfven om nuet, ehuru ännu vemodet härskar, kanske därför att de älskande äro

nutidsbarn,
i hvilkas kärleksväf man alltid spårar
bland guldtråd smärtans dunkelröda garn.

Men den af mjuk prosa och ännu mjukare vers sammanfogade »Drömd idyll» — dess melodiska lilla dikt »Min älskade, en dag har gått» är väl jämte »I ljusa skyar går solen» Levertins mest musikaliska och med sprödaste skönhet i ton och bild — har verkligen en idylls arkadiska ro, och minnesdikter som »Viviane» och »Vår» ha i sin blida och smekande vårfägring inget af den tunga olyckskänsla, som präglade t. d. »Beatrice». Det tycks som om »Vintersyrener» med sitt afsked till sommaren och sin hälsning till vintern sinnebildade vunnen ro och förhoppning, liksom »Änglar» slutar med en bön först och främst till Asraël, medan Thanatos ej skall bli åkallad annat än, om Asraël är döf för bönens röst. Och ännu mer: »En munks visa» röjer trots förklädnaden sin personliga betoning, och där stiger det till och med fram en längtan efter lifvet, efter att få

spira som de friska skotten
på lifvets träd i otämd kraft.

Digitized by Google

Bland tonerna af blek saknad och vemodig dröm tydde dylikt på en vidgning och en omgestaltning af Levertins diktvärld. Endast i viss mån har detta ägt rum. Den tredje diktsamlingen hade sin styrka i dikter, som i stämningen hörde samman med de tidigaste, om också uttrycket här stundom hade en mera storstilad och fyllig klang. Det var fallet med »Dödsdansen», hvars takter dåna och drabba och som tonar ut i ett väldigt och praktfullt strofslut. Ännu kärare har man några dikter af intim bekännelse, vemodiga och varma som »En ung skalds visa», med dess gripande och bittra frågor och fordringar till den älskade, »Hemlösa», hvars behärskade och förnäma känsloskildring är sammanbunden med en vacker stockholmslyrik, eller »En båt med blommor» med dess doft sorgmodiga rytm.

Där funnos också nya uppslag, nordiska ämnen som »Folket i Nifelhem» och »Domar», med ett hvassare och kyligare tonfall än förr, »Gammal svensk julkantat» med stämning och sceneri från 1600-talet, en följd ljusa och sorglösa små stämningar som »Högt i fjällen». Men de grepo ej med samma makt som känslodikterna. »Kung Salomo och Morolf», som är en enda känslobikt, visar också med sin stegring i uttryck och effekt, att det just är under trycket af stark känsla, som Levertins poesi får sin förblifvande gestaltning.

* * *

Med hans prosa förhåller det på ett nästan alldeles motsatt sätt. En bok som *Rococonoveller* (1899) är naturligtvis inte central för sin författare. Men han har säkerligen aldrig skrifvit en litterärt så briljant novellistik som där. Det är inte bara den otroligt skickligt gjorda 1700-talstonen, som betager, ehuru den är ett kraftprof, som få torde kunna göra efter. Man frestas verkligen att tro, det Levertin under sina arkivforskningar träffat på den gode Mathias Waldius egenhändiga bref någonstans och smusslat in dem i sin bok, så tidstrogna och på samma gång så lefvande äro de in i de minsta drag. Detta mästerstycke af illusion står emellertid inte ensamt. Den Thorildsvärmande Hans Clementsson, som luras så grundligt af den förfarna baronessan Gyllenbåga, har äfven han left sig in i sin tids jargon med en från Lybeckers »Den känslofulles lidanden» föga skiljaktig patos. För att inte tala om den

Digitized by Google

gamle gustavianen Charles Emile Björnklo, hvars berättelse om den villfarande sonen, som han inte förstår, är dråpligt humoristisk, men ändå så smått färgad af vemodigt förstående. Med undantag af »Kalonymos» ha alla dessa historier en välgörande munterhet, och enstaka, som »Ulrich-Theodors trolofning», fyllas till och med af rokokons fladdrande lättsinne. Samtliga mycket intagande, täfla de om allmänynnest med den längre nutidsberättelsen *Magistrarne i Österås* (1900). Det är mig långt svårare att få intresse för dennas hufvudperson, Erland Stråle, än för Otto Imhoff i »Lifvets fiender», och detta beror mindre på att hans storhet består i det oerhördt ointressanta att ha »upptäckt en germansk ljudlag» än på hans handlingslösa vankelmod. Bokens charme är uteslutande stämningarna. Den faller sönder i en samling pasteller, af hvilka några besitta all den fängslande förtrollningen hos själfulla gamla målningar, som äga både stämning af en gången tid och en poetisk stil. Lärdom och lyrik smälta där samman i måleriska och pärlbandslikt hopbundna miljöskildringar och profiler.

Större och vackrare är emellertid hans prosa i de litteraturhistoriska arbetena. Det är framförallt tre böcker, hvilka genom sin form tillhöra den alstring, som är föremålet för dessa rader, nämligen *Från Gustaf III:s dagar* (1897), *Diktare och drömmare* (1898) och *Svenska gestalter* (1903). Ehuru ägnade åt litteraturförklaring och författarkaraktäristik, äro de delvis rent lyriska. En sådan djupgående och likväl alltigenom strålande fint och behagfullt skrifven undersökning som den om Gustaf Filip Creutz är idel konst, och jag betviflar, att Levertin någonsin skrifvit en beundransvärdare och otadligare prosa än dess underbart gripande afslutning. För alla dem, som tro, att poetisk prosa är ett oting, och att sådana vetenskapliga poem som den essän inte äro meriter, bör den vara en styggelse. Men för alla, som ej tillhöra »vetenskapens fariséer», är det en hugnad och en fröjd att läsa sådana ting, genom hvilka ej »tyngdens ande» klumpar fram.

I den tillägnan, som inleder »Svenska gestalter», yttrar Levertin, att han funnit sig bäst vid att söka skildra den enskilda författaren och det enskilda skaldeverket. Det är monografin, som han helst odlar, och denna art af litterär karaktäristik är alltför tillbakasatt och undanskjuten i vår nuvarande litteratur för att man skulle vilja beklaga att

Digitized by Google

Levertin inte skrifver »långa och lärda afhandlingar om ett helt lands eller åtminstone ett tidehvarfs litteratur», ifall man annars vore böjd för det. Sedan han i »Diktare och drömmare» gifvit hufvuddelen åt främmande länders män, har han väsentligen odlat vår inhemska litteraturhistoria. Ändtligen ha vi i honom fått en skildrare af denna, för hvilken det inre i människor och verk är det väsentliga. Han är psykolog och analytiker, men framför allt rekonstruktör; vetenskapsmannens metoder och författarens formgifning få tjäna till att nyskapa och återkalla till lifs, inte blott till att ge redogörelser. Särskildt från sjuttonhundratalet har Levertin gifvit oss en hel följd porträttbilder och tidsskildringar af smidig uppfattning och poetiskt behag. Hvilken lysande och sympatisk karaktäristik har han inte lämnat af Gustaf III; att dennes Svenska akademi inte med tacksamhet och erkännande belönat honom för en gärning, som ingen af dess ledamöter mäktat, visar samfundets förvånande brist på allvar, tradition och politik, alla offrade för det enskilda hatet. I skisserna från tjusarkonungens tidehvarf triumferar hans skildringskonst med sin varma, rena kärlek till konstens verk ock idkare, sin läckra och finkänsliga teckning af all miljö, sin skolade och lärorika personkaraktäristik, sin skepsis och uddiga ironi, sin hänförelse för det andliga frigörelsearbetet. Men äfven andra och senare tiders författare har han porträtterat med samma på en gång varsamma och dristiga hand, hvars intressanta bildkonst med sin höga kultur och sitt intuitiva förstående så bjärt skiljer sig från den för öfrigt så tunna, mest halfofficiella författarbiografiska litteraturen hos oss.

Det bör ju inte vara en förment att uttrycka fromma önskningar. Efter den bok om Linné, som man vet, att Levertin har under förberedelse och af hvilken vi ha rätt att vänta oss så mycket, skulle man vilja hoppas att Levertin gjorde ett par stora porträtt, som saknas i hans gustavianska galleri: Kellgren, Thorild och Leopold. Men om han hällre vänder sig till ett annat skede, hvem skulle inte då önska, att han gåfve oss bilden af den hetblodiga och snillrika grubblare som bar Erik Johan Stagnelius namn och som säkerligen ingen skulle kunna forma med samma konst. Ty hur mycken behållning man än har af sådana undersökningar som Levertins af Johan Wellander och Jacob

Digitized by Google

Wallenberg, vill man ju gärna, att vår främste litterära bildhuggare också behandlade våra främsta män.

Naturligtvis är Levertins litteraturkritiska verksamhet inte lika känslig och varm för alla arter af vitterhet. Det vore obilligt att begära och lika omöjligt att åstadkomma för hvem det vara månde. Levertin är likväl mycket vid. Den ensidighet åt det galliska hållet till, som man tyckte sig finna i hans tidigare granskningar, och hans tidigaste mycket stora älskvärdhet mot ändå tämligen fantasifattiga diktverk, som förklaras af att han själf vuxit opp under realismens skede, ha gifvit vika för en mycket varm uppskattning af germanska skaldelynnen, till och med nordiska allmogeskildrare, och en för närvarande bland våra granskare mycket sällsynt kärlek till hvad som i största allmänhet kan kallas romantisk diktning. I besittning af både svärd och spjut, när det gäller, sparar han numera sin sarkasm i en kanske alltför hög grad, och är i allmänhet långt mera uppmuntrande och smeksam, än risande. Men han har mer än förut, med sakkunkap och allvar, häfdat själfva den konstnärliga utarbetningens vikt, sannolikt emedan denna nu på så många håll är underskattad och förhånad. Han ensam kan (och borde därför också) rädda sina anmälningar från glömskans död i tidningsspalterna genom att samla dem i böcker, essäsamlingar af elegans och lärdom, som det höfves en svensk Sainte-Beuve.

Har han varit en af våra främsta kulturförmedlare med utlandet, måste man likväl ännu mer betona hans oaflåtliga, fruktbringande sträfvan att göra all vår egen litteratur, yngre som äldre, känd och uppskattad till sitt värde. Allt det förfärliga missmod vid bedömandet af det svenska, som ännu har så många förkunnare bland oss, måste sopas bort och lämna rum för kärlek till och kännedom om hvad vi äga af litteratur, som ännu torde vara en *terra incognita* inte minst för många af våra författare. I denna gärning är Levertin verksam mer än törhända någon annan.

Digitized by Google

GUSTAF FRÖDING.

Det finnes många som anse, att för att vara sig själf, för att rätt kunna fylla sin uppgift, måste dikten vara folklig, lätt att fatta och enkel i sin yttre gestaltning. Äfven om man nu inte vill medge, att poesin blir otrogen sig själf och går utom sitt egentliga område, då den blir dunkel i sin syftning och ställer mycket stora fordringar på sina läsares uppfattningsförmåga, måste man erkänna, att största glädje och gagn gör den diktning, som på samma gång erbjuder den stora allmänheten ett rikt innehåll i lätt tillgänglig form och ger en rent litterär publik äkta och djup konstnärlig njutning. Gustaf Fröding har af det senare tidsskedets skalder stått först bland dem, som mäktat bereda såväl de många — de som föga läsa — som de få — de hvilka ha många tillfällen till litteraturläsning — diktens starkaste njutning. Hans korta verksamhet som skald, tidtals afbruten och nu sedan flera år stäckt af sjukdom — börjar med 1890-talet, om man frånräknar de läroår, under hvilka han med utomordentlig flit sträfvade att öfvervinna de tekniska svårigheterna i sin konst, lärde sig att fullkomligt behärska versen och vid hvars slut han framträdde som nydanare och omskapare af vår poetiska form.

Gustaf Fröding föddes den 22 augusti 1860 på Alsters bruk i Karlstads landsförsamling i Värmland såsom den näst yngste och ensam gosse af fem syskon. Det var i i ett för vitterhet och tonkonst mycket intresseradt hem som han växte opp, och föräldrarna inte endast njöto af dikter och musik, utan skapade äfven själfva. Hans fader sjöng och tonsatte, och hans moder var en mycket flitig

Digitized by Google

skaldinna, som själf funderat på att framträda inför allmänheten med sina dikter, men skrämdes från denna sin afsikt af andras afrådanden. Mödernearfvet har här varit det starkare, som ofta varit fallet med författare. Skaldegryet kommer påtagligen från modern, hvaremot faderns musikaliska begåfning icke gått i arf till sonen, som var afgjordt omusikalisk — något som också mycket ofta är fallet med skalder, hvilka skrifva sångbar vers.

Hemmet fördystrades genom sjukdom. Fadern var starkt hypokondrisk, och tidtals hade äfven fru Fröding lidit af svår ohälsa. I en dikt, som är ägnad minnet af hemmet, sedan det lagts i aska af vådeld, framkallar Fröding barndomsintryck af fadern, då han tycker sig se hemmet från fordom, med orden:

Och det är som jag såge en gafvel stå hvit
och ett fönster stå öppet däri,
som piano det ljöd och en munter bit
af en visa med käck melodi.

Och det är som det vore min faders röst,
när han ännu var lycklig och ung,
innan sången blef tyst i hans dödssjuka bröst
och hans lefnad blef sorgsen och tung.

Som barn gjorde han ej intryck af att vara synnerligen begåfvad; han var ofta försjunken i drömmar och betedde sig tafatt. »Akta knuten!» brukade hans far säga, då han skulle gå ut, och antydde med det att han inte trodde att Gösta skulle se sig för så pass, att han inte slog emot husknuten. Han lärde sig läsa för en syster och kom tioårig till Kristinehamns läroverk. Skolgången var honom ej värst ärofull. Han var tämligen håglös, ojämn i sitt arbete, och hans betyg voro rätt skrala. Hvad som intresserade honom mest var historia. Efter slutad skoltid i Karlstad tog han studentexamen där på våren 1880 — han har själf i en krönika i Karlstadstidningen berättat, hur det gick till, och hur otillräckliga han fann sina kunskaper.

Man har ju ganska lätt att förstå, att nutida skolundervisning inte skall synnerligen intressera ett fantasifullt och drömmande sinne som Frödings. Håglösheten gällde också läxorna och inte läsning i allmänhet. Han hade

Digitized by Google

tvärtom en mycket liflig läslust, och hemmets rika boksamling gaf honom ypperliga möjligheter att tillfredsställa den. Mer än kanske någon annan af våra dagars svenska författare har Fröding läst äldre svensk vitterhet under barn- och ungdomsåren. Svenska visor har han hört alltifrån vaggan, låtar och folkdikter, Fredrek på Ransätts värmlandsbilder, detta har fyllt hans öra med klang och gifvit hans inbillning bilder att syssla med. Hans vitterhetsläsning omfattade svensk poesi ända så långt tillbaka som till och med Stiernhielm och Lucidor, som han lifligt njöt af. Eddan och Afzelii sagohäfder läste han också tidigt i hemmet. Almquist och Stagnelius och Tegnér äro särskildt att nämna bland dem som han framförallt var förtrogen med.

Hans älsklingsförfattare under ungdomsåren var Walter Scott. En af de allra äldsta dikter af Fröding, som finnas bevarade, är diktad under skolpojkstiden och heter »Abbotsford», där han hyllar denne som »romantikens störste skald». Samtidig är en likaledes bevarad dikt »Claverhouse», som behandlar en af Walter Scott skildrad person.

Är det sålunda rätt tidigt, som han börjar leka med rim och meter, hade detta likväl inget direkt litterärt syfte. Hans moder och han skrefvo vers till och mot hvarandra, men detta var så pass en hvardagsvana, att hvarken han eller hans närmaste däraf leddes till tanken på ett blifvande skaldskap. Hans pojkverser visa emellertid, hur mycken öfning han redan då förvärfvat i själfva det formella. Han drömmer likväl inte om att detta skall bli hans förnämsta, utan vill närmast bli vetenskapsman, och lämnar hemmet hösten 1880 för att drifva studier i Uppsala.

Universitetslifvet var honom likväl icke mer fängslande än skolundervisningen varit. Åren 1880—83 och vårterminen 1885 tillbragte han i Uppsala utan att under denna tid föra sina arbeten fram till en examen. Han har själf berättat om denna tid: »Det enda lärdomsprof jag aflagt var en tentamen för professor Svedelius, som under tentamens lopp högt uttalade sina tankar om min person. »Den där ser mig inte ut att bli något lärdomsljus, den där var bestämdt ute på vift igår, han svarar ju bakfram, som ginge han i sömn» och så vidare. Vi skrattade bägge två, när vi tryckte hvarandras händer till afsked och hoppades få träffa hvarandra i examen,

Digitized by Google

hvilket inte blef af. — Jag var en mycket lat och vidlyftig student.» De kamratdikter af skämtsam art, som han då författade, synas vara förkomna, men torde icke ha spelat någon större roll för hans utveckling som skald. Af betydelse är däremot den uppmärksamhet, som han från och med nu ägnar den engelska dikten, framförallt Shelley, Byron och Burns. Den sistnämnde är den skald, som han torde gifvit platsen allra närmast sitt hjärta. Burns är också den, som mest inverkat på honom. Då studierna inte syntes leda till något resultat, återvände han till Värmland. Efter hans faders död 1881 hade moder och systrar uppehållit sig där, och nu gå några år, hvarunder han dels lefver enstöringslif i skogen, dels skämtsamt deltager i familjens och vänners sällskapslif. Hans lynne, som starkt påverkats af ärftlig benägenhet för tungsinne, hade fördystrats genom vistelsen i Uppsala, och han var tidvis allvarligt sjuk. Han tynges af medvetandet att vara i den ålder, då man träder ut i lifvet och dess verksamhet efter fullbordandet af sina förberedelser, och likväl ej ha gjort sig beredd för någon plats. Han misstror sig själf och anser sig duglös.

Under tiden fortsätter han att skrifva vers, som han börjar offentliggöra 1885, först i den radikala tidningen Karlstadstidningen. Där blir han fast medarbetare i början af 1887. Och nu först, mot slutet af åttitalet, då han således närmar sig sitt trettionde år, börjar han fundera på att bli skald. Han tvekar och vacklar länge, han är mycket misstrogen mot sin egen begåfning, han tviflar på uppriktigheten af den uppmuntran, som han ibland får, men tror och böjes under hvarje ogynnsamt omdöme om hvad han skrifver.

Sent vinner han medvetande om sin egentliga kallelse, och sent vaknar också hans självständighet. Det är först 1889, som hans egendomlighet bryter igenom, och detta blir bekant först 1891, då hans första diktsamling »Guitarr och Dragharmonika» kommer ut. Hvad han skref under de fem åren 1885—1890 förtjänar emellertid ett något utförligare omnämnande, och jag vill här dröja vid det som är mig bekant häraf.

Dikten *Ve* är så kännetecknande för hans tidigare verskonst och uppfattning, att jag tillåter mig anföra den här.

Digitized by Google

»Tidens stämning är ond och hård!»
Släktet har tröttnat på själavård,
tänker själft och med egna ord
talar högt på Guds sköna jord.

Lyssnar icke på fagert snack,
sätter modigt på lögn sin klack,
lögn som lefvat i tusen år
och fördenskull i ära står.

Hvad blir följden, om gammalt skräp,
detta seklernas tunga släp,
som vi draga bakefter oss,
en gång ryckes från dräkten loss?

Kanske hållningen mera fri,
mer naturlig då skulle bli.
Kanske blicken blef mera klar,
mera skarpsynt än förr han var!

Hvad blir följden af öfvertron,
om hvarendaste illusion,
som vi ärft ifrån fäders tid,
finge frodas i lugn och frid?

Framåtskridandets svanesång
och kulturens tillbakagång,
tankens välde åsidosatt,
ostörd slummer och ständig natt.

Ve därföre och ständigt ve
öfver dem, som ej vilja se,
men fördölja med rosenfärg
ruttenheten och rost och ärg.

Ve därföre och trefaldt ve
öfver dem som oss stenar ge,
när de skulle oss gifva bröd
och ge halmstrån åt oss till stöd.

Ve därföre och ve igen
öfver himlande dunkelmän,
som för sanning oss humbug ge.
Ve er, hycklare, trefaldt ve.

Digitized by Google

Här visar han sig ju som en tendensförfattare, en förare i sång för framåtskridandet, en allmän och litet obestämd radikalism. Vi finna liknande stycken under följande år. Än skämtar han med protektionisterna i en parodi på Atterboms »Lejonriddar-visan», som heter »Tullskyddsriddarnas marsch», eller i den ironiska dikten »En likbegängelse», som skildrar spannmålstullarnas död och griftefärd, än uttalar han uppmaningar att vara sann och kärleksfull, hvilka bära en bestämd religiös prägel. Man märker, att hans politiska intressen verkligen inneha en förgrundsplats, hur föga de än torde ha rört hans innersta. Han har säkert aldrig gjort anspråk på att betraktas som samhällsförbättrare, men han har inte stått likgiltig gent emot problemerna. Påverkan af samhälleligt intresserade och verksamma vänner bidrog naturligtvis också i hög grad att rikta hans uppmärksamhet åt detta håll. Hvad han skrifver i dylika ämnen förefaller sällan kändt eller genomlefvadt, det är icke buret af någon flammande inre öfvertygelse, det är lätt att förstå, att han kastats in på ett område, som inte är hans eget. Däremot är hans skämt merendels roande, det är godmodigt och oförargligt för det allra mesta och rör sig på olika fält. [1]) Från 1885 har man en obetydlig skämtdikt af honom, som heter »Slutbalsepisod», den är det första bleka utkastet till den stora, saftiga hjältedikten »Balen» i hans »Nya dikter».

Ett stort antal juldikter finnes bland dessa tidiga försök. Under det att en del af dem är föga märklig och endast glimtvis röjer djupare känslor, är det en »Julotta», som förtjänar ihågkommas, emedan den ger det första beviset på hans utomordentliga förmåga att återge en yttre stämning, att skildra åskådligt och slående. Den är också af en vacker klang. Jag anför här några rader ur den:

Det är kallt, det gnisslar under släden,
rimfrost hänger hvit i skägg och hår,
framåt vägen mellan furuträden
genom drifvorna i traf det går.

[1]) Bland annat berättar han från sin studietid i Uppsala, att han fick lära att arkitekturen var »det idealplastiskas momentana utvecklingsformer ur uridealet» och att man på Geijerstatyn kunde se, huru »den fria tankens vind fladdrade i det vänstra rockskörtet».

Digitized by Google

Skogen glesnar och den djupa viken,
full med folk och vimlande af bloss,
lik en drömsyn ifrån sagans riken
breder ut sin öppna famn mot oss.

Röda flammor fladdra öfver fälten,
återskenet dansar fram på snön,
mänskoströmmarna som svarta bälten
skära rutvis af den hvita sjön.

Här och där en munter brasa lågar
bakom rutorna i bondens hus,
och från kyrkans hvälfda fönsterbågar
strömmar bländande en flod af ljus.

Men däruppe i oändligt vida
rymder stjärnorna af evighet
gåtfullt vinkande och tysta skrida
mot ett mål, som ingen dödlig vet.

I »Vapenhvila» en dikt från samma tid, finner man en tankegång, som är äkta frödingsk. Det pågår en häftig gränsstrid, förtäljer dikten, — hvar? eller när? frågar man inte, ty man har intrycket af att det är en allmänmänsklig strid — och fienderna hugga hvarandra sönder och samman och kalla hvarandra skurkar och hata hvarandra. Men då och då, i en afmattningens stund, göres en tillfällig vapenhvila, och under den lära fienderna känna hvarandra. Följden af detta blir att de upphöra med hatet, och då striden tar vid igen, är det med mycket förändrade känslor de ånyo bekriga hvarann. De ha funnit, att fiender äro människor som de själfva, att de tro och förtvifla och lida och längta och hoppas som de själfva. Och en soldat känner nu:

»Han stred för sin plikt och sin ära,
för hem och för folk och för stat,
men aldrig han mer ville nära
sitt forna, förtviflade hat.

Han led af det tvingande öde,
som styrde hans mördarefärd
och sörjde de blodige döde,
som dignade ned för hans svärd.»

Digitized by Google

Fröding har inte vågat hoppas på stridens upphörande därigenom att en allmän människokärlek genomvärmde sinnena, han har stannat vid striden som nödtvånget, det oundkomliga, men han ser likväl en ljusning i det att hatet upphör och att en fiende erkänner godt hos fiende. Dikten är tydligen en tidsdikt, och Fröding har menat, att i okunnigheten om andras lif och villkor ligger roten till hatet människor emellan. Icke djupare än så, synes det honom, och möjligheten för hatet att räcka genom tiderna är då ganska ringa, ty i allt längre och tätare vapenhvilor lära de stridande känna hvarandras lif och sinnen.

Trots denna rätt rika och delvis beaktansvärda alstring är Fröding ännu inte på det klara med, att han själf skall bli skald. I oktober 1889 skrifver han till en syster, hans förtrogna och hjälp, de misströstande orden: »Jag tror icke jag duger till poet och ämnar framdeles öfvergifva rimmeriet.» Lyckligtvis vardt detta icke af, utan han fortsatte att dikta.

Hösten 1889 reste han till Tyskland för att på ett sanatorium för nervsjuka söka bot för sin sjuklighet och nedstämdhet. Det lyckades under vinterns lopp, och med den ökade hälsan kom förhoppning och en smula självtro. Han skrifver nu sina första värmlandsbilder — till hvilka han hämtat ämnena från barndomsnejden och vistelsen på Sloreborg efter uppsalatiden — som han synes ha betraktat som ett sorts experiment. Han läser med ifver tysk poesi, och njuter särskildt af Heine, hvars af folkvisan påverkade ordasätt anslogo besläktade strängar hos honom. Han har skrifvit en mängd lustiga dikter på tyska i Heines stilart — då som förut strödde han gärna ikring sig hvardagsvers med anledning af tilldragelser i hans närhet.

Så mognar hos honom beslutet att ge ut en diktsamling, om också endast för att komma ifrån dessa funderingar fram och tillbaka: författare eller icke. Han vill höra ett allmänhetens omdöme om hvad han skrifvit. Så för han samman en hel del brokiga dikter, de nämnda värmlandsbilderna, inre stämningar från hans sjukdomsår, satirer och efterbildningar från andra diktare. I dessa sistnämnda märker man, hur rikt och djupt det rent svenska källsprånget i hans bildning är. Där är en genklang från äldre svenska skalder, som icke allenast tonar på lek, utan visar att hans själsfrändskap med dem varit honom medveten.

Guitarr och dragharmonika vardt som bekant en den afgjordaste seger för sin författare. Den föreligger nu i

Digitized by Google

fjärde upplagan, och uttryck och rader ur den börja redan bli klassiska. Hvari låg orsaken till denna framgång?

Man tvingas att jämföra boken med dåtidens nya och näst nya dikter. Sverige ägde två erkändt betydande skalder, Snoilsky och Viktor Rydberg, båda närmande sig ålderdomen, båda allvarliga och reflekterande, båda socialt intresserade. Deras dikter hade mognadens ro och hvila, middagstimmens fulltoniga sång. De voro hvarandra mycket olika, men hörde likväl tillsammans i det, att deras diktning speglade äldre bilder än samtidens nyaste prosa visade fram. Det var något för svalt, alltför blott tänkt i deras för öfrigt så mäktiga och storslagna konst. Vi ägde både verklighetsskildrare och fantasidiktare af förtjänst. Det innebär inget underskattande af något namn hvarken af de nu nämnda eller af onämnda, då jag betonar att ingen af dem alla hade nått fram till den allmängiltighet, den personliga styrka i sin dikt, som oemotståndligt rycker alla med.

Ty det var något annat, som man nu omedvetet lyddes efter. Först och främst efter en själ i orolig svingning, en känsla, som flydde mellan ytterlighet och ytterlighet, från brant till brant. Och vidare en ny form, en rytm som sjöng sig själf och i hvilken diktens stämning fått sitt allra finaste uttryck i en skiftning och en följd af tonelement, hvars själsliga innebörd undandrog sig äfven den skarpaste analysens bestämning.

En ny dikt var verkligen kommen tre år före Fröding. Det var Verner von Heidenstams första diktsamling »Vallfart och Vandringsår». Den är gryningen af en ny dag inom vår diktkonst. Men den var inte nog, den gaf bara en sida af det nya. Den visade bara ett nytt sätt att se allt, men endast undantagsvis sjöng hans vers med en melodi, hvars välljud tog örat fånget. Fröding har själf i en granskning af boken påpekat detta, jämsides med de lifligaste uttryck af tjusning öfver den själfständighet och det nya, friska, röda blod, som där mötte honom. Men det var sant, som han skref i ett bref till sin syster: »*Dikten har förlorat sambandet med musiken och i stället närmat sig vetenskapen.*»

Det är genom sin medvetenhet i denna punkt, genom sin bestämda sträfvan att göra dikten melodisk, som Fröding blir reformator, och det är härigenom och genom sin rikare, djupare känsla, som han går utöfver sin föregångare,

Digitized by Google

F. A. Dahlgren, Fredrek på Ransätt, som han kallade sig, i skildringar af värmländskt allmogelif.

Emellertid är Dahlgrens föredöme af stor betydelse för Fröding. Dahlgren författade dels det allmänkända folkskådespelet »Värmlänningarna» dels ett femtiotal små »Viser på varmlandske tongmåle», i hvilka han med humor och åskådlig, verklighetstrogen kraft skildrade personer och småhändelser från hemtraktens bondelif. Fröding har af ingen lärt så mycket som af Dahlgren trots olikheten emellan föregångaren och honom i själslif. Dahlgrens visor äga nämligen föga af dallrande känslighet, de äro snabbt och piggt gifna ögonblicksbilder, som inte afse att gå djupare in i det inre lifvet. Fröding ger också liknande, rent yttre, objektiva skildringar, men merendels djupnar hans dikt genom en innerlig, en stark känsla. Han har i mycket hög grad förmågan att gå utom sig själf, att gå in i andras personligheter, att bli den eller den gestalten, som han skildrar. Hans dikt förefaller oftast att ha något af det själfupplefvades medryckande, tagande makt, äfven där han beskrifver lynnen och människoöden, som måste ha stått hans eget innersta tämligen främmande.

Dahlgren är framför allt berättare, Fröding är nästan alltid känslodiktare på samma gång som berättare. I sättet att ta ämnet ha de båda mycket gemensamt och Fröding är gifvetvis lärjungen. Dahlgren lärde honom att aflyssna folkspråkets karaktäristiska och slående uttryck och att använda dessa folkord verkningsfullt i dikten. Fröding dref upp denna konst åtskilligt öfver lärofadern, något som jag får tillfälle att tala närmare om vid redogörelsen för Frödings formkonst. Dahlgren hade användt den uteslutande för att nå en komisk verkan. Fröding nyttjade den också i allvarliga syften; i båda fallen utvecklade han konsten och står som ordbildare oupphunnen i stilistisk verkningsfullhet.

Guitarr och Dragharmonika vardt framför allt berömd för de värmländska bildernas skull. Mindre uppseende väckte själfbikterna, de som Fröding sammanfört under titeln »Griller och grubblerier». Man ville inte riktigt ta dem på allvar. Det burleska skämtlynne, som gifvit sig uttryck i hans folklifsbilder, ansågs för kärnan i hans väsen och de själfreflekterande, tungsinta stämningarna togos mera som stilöfningar, som begåtts i den ålder, då flyktiga sorger höra till de dagliga erfarenheterna — den tidiga ungdomen.

Digitized by Google

Flertalet af dessa dikter är äldre än värmlandsdikterna liksom afdelningarna »Stämningar och stämningsbilder» och »Likt och olikt» i sin helhet. Man märker det på den stundom bristande behärskningen i uttrycket. De talrika och delvis mästerliga efterbildningarna efter andra diktare visa omfattningen och djupet af Frödings studier i äldre diktning. Det är fullt självständiga verk, klädda i en dräkt, som hämtats ur historiska klädkammare. Tag som exempel den i Horatius skrifsätt diktade »Ode till Publius Pulcher». Den tomhetskänsla, den besvikenhet, den ödslighet, hvars frost isar en från de klassiskt formade raderna, är ingen imitation, ehuru versmått och bilder hämtats ur den romerska skaldens fatabur.

Fröding inträdde åter i Karlstadstidningens redaktion och var under följande år en flitig medarbetare där. Själf har han förklarat, att han var lat och vårdslös som tidningsman — alldeles som Viktor Rydberg påstod om sig själf — men han har åtminstone riktat sitt blad kvantitativt och kvalitativt högst betydande. Han skref en mängd olika saker. Dels hade han vanligt tidningsmannaarbete, referat och uppsatser, dels författade han krönikor, berättelser — af hvilka flertalet är värmländskt allmogemål — och granskningar af teaterföreställningar och böcker. En stor del af hans dikter trycktes först i tidningen, innan den utgafs i samlingarna, och det är inte få, som ännu äro tillgängliga bara där.

Hans bokgranskningar äro sällan utförliga eller omfattande; som vitter bedömare har han vanligen inskränkt sig till redogörelser och helt kort uttryckta sympatier. Med mycken värma anmälde han Selma Lagerlöfs »Gösta Berlings saga» och Heidenstams »Hans Alienus». Strindbergs författareskap älskade han naturligtvis i hög grad. Tolstoy och Nietzsche intresserade honom mycket. Svensk diktning låg honom alltid synnerligen om hjärtat, längre fram funderade han allvarligt på att skrifva en serie karaktäristiker af samtida svenska skalder. I allmänhet synes han i sin kritik ge uttryck åt mer realistiska synpunkter än man kunnat förmoda, i det hans starka verklighetssinne kom honom att ta afstånd från de romantiska drömfosterna. Som krönikeförfattare har han nog trifts bättre än som kritiker, en sysselsättning, som var honom tämligen främmande.

Digitized by Google

Hans krönikor äro i allmänhet lätt och ledigt skrifna, berätta en liten händelse eller gifva några reflexioner utan alla anspråk för resten. De äro aldrig betydande, vare sig han behandlar politiska frågor eller konst eller andra allmänna intressen. Hans prosastil erbjuder inget märkligt, det är något aftrubbadt och hvardagligt öfver den, det är inga klangord, som ljunga fram där, ingen skarp tillspetsning som sätter märken i ens sinne och framför allt ingen rytmik. Hvad som särskildt tyckes ha roat honom är balerna i Karlstad, deras stämning af ljus, färg, musik och ungdom har ryckt honom med sig. Ibland strör han in en dikt, och då växer och djupnar hans framställning med ens. Den är af en mycket egendomlig verkan, denna motsats mellan hans hvardagliga prosa och hans underbara vers, där hans ord så ögonblickligt får en annan klang och ett annat värde.

Af dessa smådikter kan ett par förtjäna att anföras. I en krönika för den 16 april 1892, som betitlas »Flickprat» är det en ung dam vid namn Alice, som helt flickförnumstigt resonerar om en hel del ting och till sist meddelar följande dikt:

Min hvita sidensko.

Det jämrar och det gnäller
i lifvet nu för tiden:
vårt lif det är ett jämmerlif.
vår jord en jämmerdal.
Den är så katten häller
— min hvita sko af siden
vet bättre råd, på rosor går
hans dans på lifvets bal.

Och den som står i hörnet,
när glädjen gifvit korgen
men tom på rosor, jämre tyst
och lämne oss i ro!
Och tala ej om törnet
och synderna och sorgen —
jag sparkar undan släpet med
min hvita sidensko.

Denna flickaktiga självviskhet i sin lätta spotskhet fick inte behålla sista ordet. En vecka senare uppenbarade sig

Digitized by Google

nämligen i tidningen en herre, som angaf sig med det dystra ordet *nevermore*, hvilket stod under hans opus som namn. Han afstraffade fröken Alice med en spalt invändningar och motsägelser, och slutade äfven han med en dikt, skrifven på fröken Alices eget versmått och där han ger uttryck åt en mera människovänlig uppfattning och visar sig tro långt mera godt om den unga fröken, än hennes egna ord ge anledning till:

När alla väsen lida
och sjuk är hela tiden,
känns luften i en balsalong
så tung, så het och kvaf.
De arma tårna svida
i hvita skor af siden,
det är som ginge dansen vill
bland törnen på en graf.

De ville hällre vandra
kring gatorna och torgen
att bära tröst till usla hem,
där kval och laster bo.
Att gå med hjälp till andra
mot synderna och sorgen
är allt han vill och allt han kan,
min hvita sidensko.

Våren 1892 erhöll Fröding ett anslag af 500 kronor från Svenska Akademien som uppmuntran och belöning för »Guitarr och Dragharmonika». Demonstrativt skänkte han denna summa till den då pågående insamlingen för en folkriksdag. Detta väckte naturligtvis stort uppseende och Fröding fick uppbära åtskilligt klander för sin handling. En konservativ stockholmstidning påstod till och med, att han nu kunde ta farväl af sin popularitet, ty den skulle snarligen försvinna efter detta. Omedelbart skref Fröding då en lustig liten dikt, hvari han tog farväl af popula-riteten.

Någon minskning i denna stod emellertid inte att förmärka, då han 1894 gaf ut sin andra diktsamling Nya Dikter. Man återfann samma beundransvärdt smidiga form, en ännu rikare känsloskala och en bestämdare personlighet i dessa nya dikter. De vidgade kretsen af hans

Digitized by Google

läsare och fördjupade den beundran, som hans börjarbete ingifvit.

På »Nya Dikter» följde året efter ett litet häfte »Räggler å paschaser», innehållande allmogemotiv, till största delen äldre än »Nya Dikter», ehuru Fröding merendels omdiktat dem från första gestaltningen. Två år senare samlade Fröding ytterligare ett häfte dylika krönikor och småvers. En och annan af dessa dikter är märklig nog, men i sin helhet ge de båda småhäftena inga betydande bidrag till skaldens psykologi.

Så mycket mera är detta förhållandet med hans tredje diktsamling »Stänk och Flikar», som kom ut på hösten 1896. Där varsnar man bäst, hur grundfalsk den uppfattning var, som ansåg Fröding för en på ytan lekande humorist. Det är äfven här en rik och omväxlande följd af känslor, men grundtonen är svårmod, som stundom mörknar ända till förtviflan. Efter denna diktsamling, som är Frödings mest betydande verk, har han endast offentliggjort ett par små dikthäften »Nytt och gammalt» 1897 och »Gralstänk» 1898 samt några fantasmer på prosa.

II.

Den utomordentliga säkerheten i hans skildringar ur allmoge- och småstadslifvet förutsätter en ovanlig iakttagelseförmåga och en sällsynt makt att kunna karaktärisera kort och slående. Också uppfattar han yttre företeelser med en ögonblicklig skärpa, som man är benägen att kalla intuitiv. Han ser i glimtar och fångar de karaktäriserande smådragen tveklöst och distinkt. När han skulle referera en danstillställning under sin tidningsmannatid i Karlstad, kunde han komma sent och dröja kort, skenbart ouppmärksam och halfblundande. Men referatet vardt icke destomindre skarpt och riktigt med det väsentliga framhållet. Man erinrar sig detta, då man fängslats af hans karaktärsfulla, objektiva bilder ur lifvet och samtidigt finner ett

Digitized by Google

uttalande af honom i bref: »Det yttre lifvet har verkligen förefallit mig såsom något fjärran liggande, som icke angick mig, under det att mina fantasifoster fått ett så mycket intensivare liv.» Hvad som från början gaf honom rykte och berömmelse, låg sålunda hans eget själslif fjärmare än man skulle kunnat tro af den styrka, det lif, som prägla värmlandsbilderna.

Man är nu för tiden kanske böjd att underskatta dessa dikters poetiska värde vid sidan af hans senare, af egen personlig känsla fyllda dikter. Det är emellertid orätt att underskatta värdet af de objektiva skildringarna, då de visa i all sin glans en af Frödings mest framstående egenskaper som skald: hans lyriska gestaltningsförmåga. Det är inte blott en outtömlig känsla i dessa dikter, de äro äfven fyllda af själfständigt uppfattade och oförglömligt framställda personligheter. Med kännedom om Frödings starka drömlif blir man förbluffad öfver den utomordentliga träffsäkerheten i hans bilder. Man vill svära på sanningen af hans karaktäristiker utan att äga annan borgen för dem än deras egna ord. Dahlgren äger stundom — som Fröding själf påpekat — något af en nedlåtande herrgårdssynpunkt i sitt sätt att betrakta dem som han skildrar, Fröding står midt ibland dem och när han någon gång lämnar denna plats för att ge en karrikatyr, är den aldrig runnen ur klassuppfattning utan ur allmänmänskliga åskådningar. Han föraktar inte karrikatyren, utan begagnar sig af den, om också sparsamt, för att väcka starkare löje och bestämdare ogillande. »Karrikatyren är en bra konst, om den användes med finess», skref han i ett bref. Det tokroliga stycket »Farväll», som han påstod var den förnämsta orsaken till »Guitarr och Dragharmonikas» popularitet, är obestridligen öfverdrifvet hän till en vrångbild — åtminstone hvad nu typen beträffar; isolerade exempel på likadana barockheter i svensk-amerikansk, obildad svulst skulle man nog kunna påträffa. Att »tåren far på kinden kall som Niagadras vilda fall», det kan jag sålunda tänka mig skrifvet på allvar, men att en verklig skräddare-mister skulle tala om att »dricka ur sorgens suraste buteli», det har jag svårt att föreställa mig. Likaså är det orubbade allvaret i »I bönhuset» litet svårt att tro på, och skildringen af de försiktighetsmått, som vidtogos för att hålla broder Andersson på dygdens väg, är gjord af en spefågel, som likväl är så väl bevandrad i bibeln att han kan

Digitized by Google

svänga sig med det sällsynta namnet Ichabod, som näppeligen tillhör de oftare använda citatens antal.

Raden af gestalter är synnerligen rik och sträcker sig öfver hela den sociala skalan, som det synes utan att någon särskild figur haft mer än de andra af hans intresse. Lika kraftigt utformad är hvar bild, ingen blir otydlig trots skildringens knappa konturer och få färger. Där är »Gamle grefvinna på Gampertin» — märk redan i själfva namnet, som är en ombildning af det verkliga, Appertin, en ljudhärmning af snålhet och gnideri — som af penningbegär och af högfärd sprider olycka och fördärf i sin familj och bland sina underhafvande, en ypperligt drastisk beskrifning i komiskt ynklig tonart. Där är den rika storbonden med sitt myndiga herradöme; där är prosten med sin stränga predikan och sitt fett-gemytliga hvardagshumör; där är hans loja dräng och hans trötta krake, slappt knogande hemåt med hölasset; där är det stridande paret själfägande bönder med sin bottenlösa envishet och sin oresonliga trätgirighet; där är militärbilderna från bondregementet, både den fulla beväringen, korpralen i sin dubbla skepnad af rytande exercisdjäfvul och anspråkslös beckskomakare, och det högre befälet i skiftande grader; där är tattarepacket med lömskhet, tjufnad och dryckenskap; där är den bedragna stackars flickan i torparstugan, landsvägsstrykerskan, den halftokiga Maja, jägaren med de hundra kärestorna och den förtviflade sorgen öfver flickan som han drifvit till döds; där äro de unga tu som mötas på landsvägen och lägga hand i hand att följas genom lifvet, där är flickan som dras mellan gubbfriarns rikedomar och löftet till den fattiga unga karln, som nu sträfvar ute i Amerika. På backen samlas gummorna för att skvallra och baktala och beskärma sig »och kors i Jesses och kors i Jesses och kors i je». De snåla snåla sig till fattigdom och föräta sig på fattiggårdens gratiskost. Borta i skogsbygdens mörker trifvas ännu bergslagstrollen, och skogrån skymtar mellan furorna i underbar grannlåt. Och kring och öfver allt, som ram och förgrund och bakgrund — Värmlands fagra natur i natt och månsken, i dag och sol, rik och karg, leende och allvarlig, skiftande och aldrig sig lik, men älskad och förtrogen för sin skildrare, älskad och förtrogen som det folk, som bor i dess näjder.

En gång skall säkerligen en jämförelse göras mellan de två, som i våra dagar skildrat Värmlands natur och

Digitized by Google

folk och båda gjort det så att de synas oss icke-värmlänningar framför allt ha hittat det i botten svenska, det djupt nationella och folkliga, jag menar naturligtvis Selma Lagerlöf och Gustaf Fröding. Det skall då visa sig i detalj, hur deras skildringar fullständiga, men också bestyrka hvarandra, hur genom två så olika temperament likväl i det väsentliga samma helhet kommer till synes. Fröding humor och känsla, skarpblick för smådrag i det yttre och det inre, Selma Lagerlöf allvar och patos, med det stora eposets förenklade linjer och stora vyer och massverkan — men båda helt och fullständigt fyllda af kärlek och sympati för snart sagdt allt lefvande.

Hos Selma Lagerlöf är denna sympati förbunden med en ljus lyckotro, en lugn optimism, hos Fröding stiger den allt starkare, ju mörkare hans lifsåskådning färgas. Den är allomfattande på ett sätt, som erinrar om Lidners deklamatoriska, men gripande rad:

Hvarhelst en usling finns är han min vän, min bror.

Det finns inget så lågt eller förnedradt, att Fröding inte finner något som är värdt kärlek, något som är ädelt och godt i det. Fröding skulle kunnat återberätta den österländska sagan om Kristus och hundliket. Kristus kom gående på en gata, då han fick se en folkhop stå kring kadavret af en hund. Alla hade starka ord af harm och afsky för stanken, parasitdjuren och så vidare, men Kristus sade: Så vackra hvita tänder! Samma benägenhet och förmåga att se det goda, det fina finner man hos Fröding. Vid tiden för författandet af de filosoferande och resonerande dikter, som utgöra det hittills sista skedet af hans diktning har han till och med satt i system sin tro på att allting rymmer en del godt i sig. Hans åskådning, som knappast var nog bestämd och i detalj afgjord för att kunna benämnas med något filosofiskt systems titel, närmade sig panteismen, det vill säga såg i allt varande en utstrålning af gudomen, såg det onda som en ofullkomlighet, en brist, inte som något positivt dåligt. Eller också var det onda endast en felsyn, berodde på vårt sätt att se, vår oförmåga att rätt värdesätta det jordiska.

Redan i dikten »En fattig munk från Skara», som torde vara af Frödings äldsta dikter, ehuru först offentliggjord i andra upplagan af »Guitarr och Dragharmonika» har han framställt dylika meningar. Han säger där:

Digitized by Google

»Den gode han är väl ej så god
som själf han tror i sitt öfvermod.
Den onde, han är ej så ond ändå,
som själf han tror när kvalen slå.»

Det är rader, som ha klarheten och bestämdheten hos ett program, en öppen förklaring. De erinra om ett uttryck i en af eddasångerna, Havamal, där det heter, att ingen människa är så god, att hon är utan fläck, och ingen så usel, att hon inte duger till något, och antagligen ha de orden stått för Fröding, då han skref ner sin dikt. Han drömmer där också om den tid, då

»ingen är ond och ingen god,
men bröder som kämpa i ondskans flod
och räcka hvarandra handen
att hjälpa fram till stranden.»

Och denna längtan efter broderskap, efter medmänniskokänslans seger i själfviska sinnen stiger fram gång på gång i hans dikter. Men han förlöjligar utan återvändo alla anspråk på att kallas god, han tror inte på etiketter och häfdvunna åsikter om moraliska värden.

Hans eget lidande är det som gifvit honom förmågan af denna djupa och innerliga medkänsla med allt lefvande. Medlidandet och känslan af samband med allt och alla är hans själs vinst af de sorger han gått igenom. Han känner hur hårdt lifvet är, och den bild han gifvit af den vanliga medmänniskan i dikten »Världens gång» — kaptenen, som endast har ett kallt jaså till svar på underrättelsen om en man öfver bord och hans drunkning — bär vittne om ett tidigt födt och tidigt fullvuxet misstroende till hjälpsamheten och kärleken hos ens likar. När han sjunger om de ensamma, som kämpa sig fram i storm och snö, tills de falla omkull och förgås, ber han därför: I mänskor, varen intet så hårde! — ty det är ingen uppmaning, det är en bön i dessa ord.

Endast i ett fall ursäktar han inte, frikänner han inte. Det är då det gäller maktmissbruk, förtryck af något slag. Det kommer fram i en sådan dikt som »Mordet i Vindfallsängen», den mörka historien om honom, som genom sin rikedom förtrycker och fördärfvar hela sin socken och som blir mördad af en som han drifvit från gård och grund. Det

Digitized by Google

är en af oförsynt och oförsonlig hårdhet präglad lifshistoria. Rättskänslan har gått före medkänslan. Fröding är frihetsentusiast till den grad, att han blir anarkisk, att han blir utom sig vid minsta antydan till tryck eller tvång — alldeles som Vitalis eller Palmær. Hans sinne är så ömtåligt i detta hänseende, att det nästan skulle kunna liknas vid hudlöshet, som gör ondt vid minsta beröring. Hans frihetskraf springer ur personlighetsbegär, det är hans eget sinnes kraf på att få vara sig själf. som han allmängör — i kraft af det skaldens begär att tro sin känsla, sin tanke vara allas, som är så utprägladt hos Fröding. Han vet inget annat rättesnöre för sitt handlande än att följa sin känsla, ty känslan, instinkten, det medvetna synes honom vara godt, det är ju det innersta i hans väsen. Men hindras han från att följa sin känsla, blir hans vilja hämmad, innan den hinner verka handling, då gör den orätt, som står honom i vägen, då är det en synd som begås, ty det personliga är heligt.

Äfven i djupaste förtviflan vill han därför inte öfverge sig själf, äfven i bittraste själanöd tror han på och håller fast vid sitt jag. I den gripande dikten *Mä sjôl* (Mig själf) — egendomligt nog skrifven på landsmål — heter det också:

Ja vell int var strå äll kôrk,
int hö äll vesne bla,
i blåsten på sjön, i het å tôrk
ja vell vare mä sjôl ända.

Å fäll kan dä hand, att ja dör,
å fäll kan dä händ, att för vinn ja far,
å fäll kan dä händ, att e våg mä för
å tôrken den siste krafta tar.

Men tôrken må bränn mä å blåst gå sjön
hantér mä varr än ja tôl,
når lifve mä släpper te sist ve dön,
så vell ja hôll fast i mä sjôl.

I detta ligger det något af lycka, något af styrka och uppehållelse. Han kan inte komma till självuppgifvandets tröstlöshet. Det yttre må vara aldrig så svart och tungt ikring honom, hans inre må vara aldrig så sönderslitet —

Digitized by Google

han släpper inte denna stolthet, detta medvetande om att hans jag, hans personlighets kärna har värde, är god. Och detta är en räddning ur den tyngsta förtviflan, är ett ljus i den fruktansvärdaste nattens mörker. Fröding kunde vara tveksam om graden af sin förmåga, kunde vackla, då det gällde att besluta sig för skaldens kall, men om detta tviflar han icke.

Han vågar tvärtom sätta opp sitt eget gentemot det stora goda. När han sjunger om sin stjärna, hvars ljus getts alltför svagt från hans sol, då förebrår han solen straffet för denna svaghet, som ej var hans fel. Men han säger trotsigt:

> Min stjärna var ändå väl något värd
> trots fläck och försvagadt ljus,
> en än mildt lysande vänlig härd
> för mig och mitt fattiga hus.
>
> Det lyste af mitt om allt där var,
> det var godt, fastän ej likt ditt.

»Det lyste af mitt» — i nöd och förtviflan lyser det likväl af det som är hans eget, hans personliga.

Uteslutande på en enda punkt är det som Frödings grubbel riktar sig. Förhållandet mellan godt och ondt, den moraliska frågan är den som tager hans intresse. Jag har här ofvan anfört hans ord om att ingen får anses god och ingen ond, utan alla ha något af godt i sig och alla kunna anses goda innerst inne. Fröding är aldrig hvad man menar med en tviflare, hans uppfattning är barnsligt, okonstladt enkel och ljusare förhoppningsfull än man skulle kunna tro af hans vemod och hans klarsyn på den mänskliga självviskheten. Vår pina skapa vi själfva. Fördömelsen, de eviga straffen är en saga. Vi ha makt att förlåta oss, och i detta ligger räddningen. Fröding menar för egen del på fullt allvar, hvad han uttalade som sin förhoppning i »Nyköpings gästabud», att »för agnars ondhet bränner ingen hvetet».

Likväl måste han ta sin tillflykt till en försoningslära. Det är ju inte nog detta som förklaring, att det högsta höga och det lägsta låga båda höra med i harmonin, och att först guden, inte människan har makt att se allt som en enhet. I längden kan han inte nöja sig med en dylik

Digitized by Google

tvåhet, han måste få en enhet i tillvaron och en enhet i tanken. För honom som för så många andra är lidandet eller synden icke att förena med tanken på en all-kärlek, en all-rättfärdighet. Han spörjer ödet om det skapar väsen för ro skull, om det danar varelser som skola bli pinade endast för att leka. Men han blir inte stående vid denna fråga. Han bidar enheten och försoningen, och han siar om den tiden och den mannen, som skall mäkta detta värf. I »Sagan om Gral» siar han om världsförsoningen. Han har hämtat sinnebilden för denna ur de medeltida sagorna om den heliga kalken med Kristi blod, hvilken sökes öfver hela jorden. Gral är själfva gudomen, lifskraften, som finnes hos alla ting och väsen, mer eller mindre dold och försvagad. Gral har makten att göra det sargade helt, Gral gör ondt till godt och renar till bragd till brott. Men hvar och när blir den återfunnen? Jo, när himlen och helveten stormas af en man från vår jord, en som är lika älskad af Gud som af Satan, den som kufvar himlens hat mot de dömda med de förbannades kärleksbragd. Befriaren, han som enar allt — det är enligt Frödings dröm den man, som icke brytes af lifvet, som har storhet och styrka nog att vara allt mänskligt utan att detta trycker som en börda. I »Aningar» har han gifvit en svag bild af hur allomfattande, hur öfverlägsen han drömmer sig den kommande försonaren.

I själfva verket är denna dunkla syn ingenting annat än drömmen om lyckan, den hela och ogrumlade lyckan. Fröding söker denna lycka i enheten af förmåga och plikt. Han drömmer om att kampen emellan »jag vill» och »jag bör» skall upphöra, och den människa, för hvilken tillfredsställandet af böjelser och drifter inte åtföljes af samvetskval — han är segraren, han är lycklig. Naturligtvis flyter allt detta ur känslor, hans grubbel är inte först och främst en rastlöst arbetande tankes, utan en känslas verk. Fröding är föga skapad till tänkare och filosof, och hans bidrag till lösningen af världsgåtan (*Lifsmonader*, Ups. 1898) tör inte ha riktat den filosofiska litteraturen med något värdefullt nytt. Det är svårmodet, tungsinnet, lidandet, som inte lämnar honom någon ro, utan drifver honom att söka förklaringen till sitt kval och det vemodsdrag han finner hos skapelsen i likhet med hos sig själf. När hans sorg och smärta inte vilja stillas eller gifva honom frid, då slår han in på tankevägar, då vill

Digitized by Google

han resonera sig till lugn. Han måste stifta fred mellan sig själf och sina känslor och den enda möjligheten att nå detta mål ger honom dikten, som sjunger »i rytmiska takter sagan om Gral för hans själ».

Allt efter som hans nervositet ökas, blir hans dikt hetare, sjukare, och hans svårmod tyngre, tills det klingar ut som full förtviflan. Redan i »Guitarr och Dragharmonika» läste man att

> flyktig är lyckan och knappt dess mått,
> tung är den ändå att mista.

Detta är vemod, nordiskt ljust vemod som hos så mången annan. Men det ges tyngre stunder, då han spanar den väg som för till det skumma landet, till det eviga intets land. I en värmländsk bygd möter han den evige juden, representanten för den oändliga hemlöshetens och kringirrandets förtviflan. Fröding ser honom mindre dyster än andra siare och skalder skådat den gamle vandrarn. Visserligen var hans pannas hvalf mörkt som brottet, mörkt som skuggan af det syndafall, som alltid tyngt världen,

> och i blicken låg ännu den pina,
> som i människornas lif är lagdt
> af den makt som älskar att förtvina
> hvad den själf till sol och lycka brakt,
> födelsens och dödens hårda makt,

men han ler likväl, ty det har bestått honom en lindring i kvalen. Han har sörjt ut, och han kritiserar. »Världsförloppet vecklar ut sig galet», påstår han. Han kan inte ta för godt det lidande han ser och känner, han måste missuppfatta det, det är ju inte möjligt att det kan förhålla sig så som det tycks. Hans tanke vägrar att tro det.

Hälsan är ännu med Fröding, när han skrifver så. Men när trötthetеn och smärtan bli för tunga, då har hans dikt mer skakande utbrott af förtviflan än kanske någon svensk skald före honom — en dikt af Bellman undantagen — såsom i »Fredlös» och dessa:

> Håna lifvet, när det hånar
> kallt och hatfullt: vrid dig, sväng dig
> undan ödet, håret grånar,
> du är utnött, gå och häng dig!

Digitized by Google

Dock, döden är det stora kanhända, och hur bittert lifvet än piskar sina offer, hvem vågar språnget ut i det okända, fast hoppet är gånget och allt bådar att döden nalkas?

* * *

Utmärkande för hans lynne och skrifart är en ärlighet, en sanningssträfvan, som skärpes och ökas ju längre fram hans diktning skrider. Samtidigt med att hans subjektivitet blir allt bestämdare och slutligen helt tar öfverhanden, blir hans sanningssträfvan allt tyngre betonad. Medan de objektivt skildrade gestalterna äro de öfvervägande i början af hans diktning, bli de allt färre och färre under fortgången af hans verksamhet, tills slutligen nästan allt vänder sig kring honom själf. Han förlorade lusten — kanske också kraften — att skapa andra bilder än sådana efter eget beläte och hans röst ville endast tolka hvad som rörde sig i hans eget bröst, inte hvad han kunde tänka sig hos andra. Han har kvar sin förmåga af lustigt skämtprat och hans konst lyder ännu hans vilja i »Gralstänk», där han fogar samman en så dråplig fabel som »Maskin i olag», men det är äfven där en anstrykning af själfgrubbel öfver hans ord. Ett manuskript från hans hand visar vid denna tid, hur känsligt noga han är på uttrycken ur sanningssynpunkt. Förr noga med att få formen smidig och skön, ändrande och ändrande tills han nått de finaste ljudverkningar, är han nu — 1898 — osäker på sina ord från innehållslig ståndpunkt. Han ändrar och omgestaltar i rädsla att säga för mycket, att inte ge ett sant uttryck åt hvad han vill säga, så att han nästan förefaller osäker om verkan af hvarje ord. Se hans företal till »Gralstänk», hans noter, rättelserna i »Grillfängerier» — öfver allt tillbakataganden och förklaringar, ehuru han redan gjort de ifrigaste förbehåll för subjektiviteten i sina meningar och godtyckligheten i sina omdömen och slutsatser. Försvagad som hans kraft är, är den likväl utomordentlig. »Gralstänk» visar nu visserligen ett tillbakasteg från »Stänk och flikar», men den står likväl för mig som det högsta beviset på Frödings formkonst och skaldekraft. Ty hvilken annan än han skulle förmått att åt dessa abstrakta satser, åt dessa filosoferande resonemang skänka det inte ringa mått af skönhetsglans och välljud, som nu i många fall aftvingar

Digitized by Google

oss beundran? Hur föga märks det inte, att dessa dikter till största delen äro omskrifna från prosa till värs, då ingen förläggare ville ta funderingarna i deras första form!

Ärligheten hos honom var det också som gaf anledning till det stora bullret 1896. »Stänk och flikar» hade ett par dikter om förhållandet mellan man och kvinna, där uttrycken voro af en så ovanlig ohöljdhet, att deras utgifvande föranledde häftiga tidningsuttalanden, bokens konfiskering och åtals anställande mot författaren. Juryn frikände skalden. Frödings försvar för dikterna läses i företalet till bokens andra upplaga. Han ville »ärligt ha fram naturens skönhet och helighet — lifvet är gudomligt i alla sina funktioner ända ned till de lägsta — men till dem — de lägsta — höra sannerligen icke saminnerligheten och samnjutningen mellan man och kvinna, ej häller moderskapet». Han ville pröfva, om icke allt i lifvet kunde och skulle skildras. Den våldsamma hemskheten i »Herren steg öfver Korasan» och äktenskapsskildringen i »En morgondröm» blefvo emellertid orsaken till rasande angrepp på skalden, som öfveröstes med smädelser. Juryns frikännande utslag hämmade ej dessa anfall, man endast beklagade lagparagrafens otillräckliga noggrannhet i uttryck och en ändring i vår tryckfrihetslag vardt den beklagliga följden af det misslyckade åtalet.

Själf hade Fröding emellertid af konstnärliga skäl funnit sig föranlåten att utesluta de åtalade styckena ur den nya upplagan af arbetet, sedan flertalet granskare uttalat sig om deras ästetiska uppskattning väsentligen i ogillande riktning. Hvad som emellertid upprörde Fröding och den litterärt intresserade världen mest, det var inblandandet af statens domarmakt och framhållandet af synpunkter, som voro alldeles främmande för detta konstnärliga, allvarliga försök. Att ställa Fröding vid sidan af författare som ockra på osedligheten — det var likväl för upprörande.

Lusten att pröfva sig fram och dymedelst vidga det för konsten upplåtna området gick emellertid öfver i osäkerhet och skygghet. Hösten 1898 tog Fröding tillbaka sina moraliskt-filosofiska åsikter, medgaf sig ha skildrat det könsligt osunda älskvärdt och roande och vidhöll ej längre det berättigade i att skildra det naket könsliga, som är sundt, ty: »äfven detta kan innebära vådor». Alltför trött att experimentera vidare, allt för känsligt sanningskär

Digitized by Google

för att gent emot egna tvifvel hålla fast vid åsikter som han tidigare hyst, säger han:

jag måste hvila och eftertänka,
att sen med klarare ögon söka.

Frödings ordkonst är ojämförlig och han är absolut banbrytande i vår vers historia. Han har vidgat och ökat de poetiska möjligheterna i en utsträckning som kanske ingen före honom. Utan att egentligen vara intresserad af diskussioner och resonemang om diktkonsten och dess medel har han haft blick för nya kraf som måste fyllas, och hans öra är skoladt och uppöfvadt som ingen annans. Det vore i hög grad orätt att göra Fröding till en dyrkare af det yttre, till formens exklusive förordare. Trots den ytterliga omsorg, den utsökt noggranna filning han själf lät sina dikter undergå, trots det att han klarare än de flesta förstått den hemlighetsfulla, oförklarade makt som själfva ljudfallet förmår utöfva på våra stämningar, är han benägen att framför allt sätta det innehållsligt goda högst i sin känsla. Han bekänner uttryckligen att allt synes honom värdt att behandlas i konst, han tar Almquists ord »Så jag målar, ty så roar mig att måla» till utgångspunkt för sin konstteori, och förklarar den ur sin kärlek till allt, nutid och forntid, friskt och sjukt, klart och mulet. Och han bär förebråelsen för bristande enhet och stil med lätt sinne. Det väsentliga är och förblir likväl det väsentliga.

Strunt är strunt och snus är snus
om ock i gyllne dosor
och rosor i ett sprucket krus
är ändå alltid rosor.

Vemodiga rader, men de innebära också medvetenhet och trots och säkerhet på sig själf, som ingen orättvis kritik skulle kunna minska eller ta bort. Hans konstuppfattning står sålunda i det enklaste och vackraste samband med hans allmänna åskådning, som ju inskärpte att det yttre inte ger den rätta bilden af det däri gömda inre; han säger ju ifrån: kom ihåg att när en nöt är sprucken, finnes dock kärnan i ett sprucket skal.

Som sagdt är Frödings genombrott till ett självständigt uttryckssätt att förlägga till 89—90, då värmlandsbildernas

Digitized by Google

första knippe kom till. Hvad han dessförinnan förvärfvat det var en stor ledighet i behandlingen af versen, ett rikt och målande språk. Men det är ännu inga egna melodier. När de komma, är den stora förändringen så påtaglig och så afgörande, att all hans senare utveckling endast tycks mig som ett fullföljande af de gifna uppslagen, ett vidareförande af redan gjorda upptäckter, men egentligen inte innebärande något nytt.

I sin lilla uppsats om Heidenstam säger Fröding att han merendels delar skalderna i virtuoser och konstnärer. Med poetisk virtuositet menar han då: förmågan att med stor skicklighet genomkomponera ett stycke inre eller yttre lif i med stor skicklighet utförda rimflätningar, konsonant- och vokalsammanställningar, meter- och versarter, och åskådning af inre och yttre lif jämte en däraf följande mer än vanlig förmåga att uttrycka det kända, förnumna och åskådade. Näppeligen har han vid nerskrifvandet af dessa ord kunnat undgå att tänka på sig själf och med den blygsamhet, som utmärker hans själf uppskattning som skald, har han helt säkert endast ansett sig förtjäna den poetiska virtuosens rang. Tillvaron af virtuositet hos Fröding är också obestridlig, men hindrar inte att äfven konstnärligheten i den betydelse han gifvit detta begrepp tillhör honom. Virtuositeten blir ju aldrig hos honom en tom form, den är endast vapen och verktyg i hans känslas, hans konsts tjänst. Han är målmedveten som konstnär i hvarje tum och han låter all effekt verka till förstärkande af helhetsintrycket.

Hans storhet är först och främst hans naturlighet, hans enkelhet. Det är visserligen sant att inom vissa gränser har poesins språkbruk — af ålder och naturligt nog — vissa olikheter med prosans. Men ett flertal af dessa är snarare att hänföra till poetiska tvång än till poetiska friheter, och ett närmande af språkformen i vers till språkformen i prosa är i flera fall liktydligt med större verkningsfullhet och möjlighet till mer gripande och medryckande uttryck. Fröding har mer än någon annan i en punkt kommit nära det talade ordets naturliga tonfall. Det är ordställningen, sammanfogningen af fraser och meningar, hvari han icke tillåter sig snart sagdt den minsta afvikelse från den hvardagliga ordföljden. Han uppnår därigenom den största verkan, ty man får använda all den naturliga tonvikten, all den enfas, som är möjlig i tal; versen till-

Digitized by Google

låter en att följa den vanliga betoningen. Exempel på den utomordentliga lätthet, med hvilken Fröding förstod att inpassa ett innehåll i en rytm, som var absolut bestämd och originell, men likväl i allo medgaf ett fullt okonstladt tal, är det inte svårt att visa i hela hans alstring. Jag inskränker mig till ett par typiska metrar. Hur otvunget falla inte orden i »Ur Anabasis»,

> När så barbarerna fördrifvits eller dödats,
> lät Xenofon hellenerna slå läger
> och taga fram af de förråd, som ännu ej förödats,
> och bjuda in till gästabud hellenernas strateger o. s. v.

Och hur hvardagligt enkelt tala inte personerna i »Jägar Malms hustrur»:

> »Hör nu Malmen», sade moran,
> »hvar är flickan som du hade
> häromsistens till att draga
> allt ditt gods af vildt och skinn,
> hon, den stackarn, som du sade
> vara hustru din?»

En dylik enkelhet och ledighet förutsätter naturligtvis mycket arbete vid sidan af en utomordentlig begåfning. Också är Frödings form resultatet af många och långa förstudier och utarbetningar. Han skref vanligen ner några rader här och där i en dikt, som sysselsatte honom, sammanfogade dessa delar till ett helt under pröfvanden och försök, var ofta inte nöjd med den slutgiltiga formgifningen, utan ändrade ytterligare. Detta gör att äfven i de fall där man endast har hans tryckta redigeringar af dikter att hålla sig till, kan man få reda på hans mål och sträfvanden, kan undersöka hans sätt att dikta. Hvad man därvid finner, är bland annat att han aldrig varit tveksam om rytmen, metern i sina dikter. Hans ändringar afse aldrig denna. Fröding har mer än någon annan svensk skald varit känslig för rytmens egenskap af att vara ett medel att väcka eller uttrycka en stämning. Däraf följer, att när han tänker sin dikt, d. v. s. öfverflyttar sin stämning i ord, tar denna från början en viss bestämd rytmisk form och denna är utgångspunkten och kärnan i hans framställning. Denna enhet, som ligger i det rytmiska schemat, får emellertid inte bli så stram, så bindande, att inte skiftningar i stämningen

Digitized by Google

också kunna få sitt uttryck. Med en smidighet som är beundransvärd förstår Fröding just att med bibehållande af samma rytmiska enhet ge rum för känslans stigande och fallande. För hans snabba och djupa känslighet är det naturligt att använda s. k. blandade rytmer, enbart jambiska eller trokéiska sådana äro mycket sällsynta hos honom. Däremot har han förkärlek för sådana versmått, som medgifva frihet inom gränserna för det inre schemat och han har riktat vår konst med nya versmått i mängd. Än är det taktens fasthet och bestämda markering, som gör intryck — så i »Skojare», »Bergslagstroll», »Det var dans bort i vägen» — än är det den susande, mjuka melodin, som betager — så i »Drömmar i Hades» och »Det borde varit stjärnor». Denna rytmiska fulländning gör att Frödings dikter torde vara lika kräfvande som lockande för tonsättare. Fröding har gjort undan en hel del af musiken genom sin rytmik, och det kräfves en utomordentlig tonsättarbegåfning för att kunna lägga något till, fördjupa och göra rikare den stämning, som dessa dikter äga i sig själfva.

Ty Fröding skref för örat. Det finns vers, som är skrifven framförallt för tanken, för förståndet, med ord utan bilder och stämning, och där allt intryck, som den mäktar göra, beror på idéns makt och den tanken öfvertygande formulering, som den erhållit. Det finns vers, som hufvudsakligen vänder sig till vår fantasi, vår inbillning, och sätter den i rörelse. Två vägar äro vanliga för att nå detta mål. Den ena är att skapa en bildvärld, som suggererar till dröm, den andra att genom ljudverkningar väcka vissa föreställningar till lif. Ingen skald använder det ena sättet med uteslutande af det andra. Här har han förnämligast nyttjat det ena, där åter det andra. Vanligen kan man likväl hänföra de lyriska skalderna till den grupp, som nyttjar hörselintryck i första rummet. Så Fröding. Redan rytmernas skiftningsrikedom och virtuosa behandling visar detta, och ännu mera det grättna ordvalet. Fröding är ytterst noga med att välja betecknande ord, men han är lika noga med att ordsammanställningarna skola klinga så, att helhetsstämningen växer fram ur deras välljud så att säga utanför deras betydelseinnehåll. Det märks på hans noggranna omskrifningar af dikterna. Tag som prof en strof ur dikten »Den gamla goda tiden», som skildrar en värmländsk smedja och arbetet där. Den fick till sist följande lydelse:

Digitized by Google

Bälgen blåste och blästern ljungade,
kväfvande hetta ur ässjorna slog,
svettiga sotiga smederna slungade
släggan mot strängerna,
nöpo med tängerna,
formade järnet till harf och plog.

Dess tidigare form åter var denna:

Bälgen blåste och blästern ljungade,
malmen klingade klar och gäll,
stängerna vände och släggorna slungade
smederna, knotiga,
svettiga, sotiga,
vilda gestalter från Häcklefjäll.

Inte bara att otvungenheten i satsbyggnaden har blifvit större genom omdiktningen, det har nu lyckats Fröding att få fram en långt starkare stämning genom de hopade s-allitterationerna med deras intryck af sot och svett. — Ändringarna äro ofta mycket små, »likt» och »som» byter han mot hvarann, lyssnande efter hvad som bäst passar in i det helhetsljud, han vill höra. Stundom kan ändringen förefalla opåkallad, någon gång försämrar den, men för det mesta har Frödings gehör funnit rätt, äfven sedan inspirationen vid diktens författande legat långt bakom hans sinne. Hur träffande lyckligt är inte t. ex. utbytet af 'femton' mot 'aderton' i »I valet och kvalet», där flickan besluter sig för att ta den gamle änklingen trots hans många barn:

Ja, jag tror att jag tar'n, ja, jag tror att jag tar'n,
om han så hade femton barn!

i senaste upplagan af dikterna ändradt till:

om han så hade aderton barn!

där den ökade ljudfylligheten och det förhemskade innehållet samverka till stegrad effekt.

Sinnet för verkningsfulla ljudeffekter innebär naturligtvis också uppfinningsförmåga, och Fröding har gjort ordfynd af ypperlig art. Utgående från Fredrek på Ransätts förkärlek för karaktäristiska och lustiga folkord samt lyckade användning af dem i vers tar Fröding opp dylika, men nyskapar också flitigt i samma anda. Berömd i det hänseendet är dikten »Skogsrån», där en komisk fantastik styr

Digitized by Google

ut trollet med de mest klingande ting. Ordskapelser som »rackarepack», »långskankspojke i kortbensbyx», »metmetod», »bakelsebegär», »tryntrollklossen», »hoppdans och galoppdans» visa en styrka i humoristisk ordmålning, som söker sin like. Men äfven allvarligt, i rytmiskt välljudande sammanfogningar når han lika stor verkan. Stämningen i hans ordval är lika känsligt vägd som rytmen. Jag väljer som exempel:

Här är stigen trängre, här är vildskog,
här går sagans vallgång vild och lös,
här är stenen, kastad af ett bergtroll
mot en kristmunk långt i hedenlös.
Här är Vargens gård af ris och stenrös,
här ljöd Vargens tjutröst gäll och dolsk,
här satt Ulfva lilla, Vargens dotter,
ludenbarmad, vanvettsögd och trolsk.

(Ströftåg i hembygden)

Luften mig tycktes lik jord, som förtunnats,
vidgats och blifvit ett stoff, som kan andas,
skumt och af skymtande syner fullt,
skugga och glimt, som förenas och blandas,
grafkummelljus af den art, som förkunnats,
fordom i sagor om trolldomskult.

(Drömmar i Hades)

Nya versformer, nya rimsätt — på versteknikens område skall Frödings betydelse och inflytande ge anledning till vidlyftiga utläggningar, för hvilka här inte är rätta rummet. Smidigare och starkare än någonsin förr har poesins språk hos honom varit medlet att komma människan närmare in på lifvet, aflocka henne innerligare lönligheter. Han var känslomänniska, drömmare, och hans dikt är därför också fantasi och stämning. Som lyriker i detta ords innersta mening har han gifvit mer och betydelsefullare nytt än flertalet af våra skalder. Dels äro hans skapelser af självständiga, episkt-lyriska gestalter både många och ypperligt gifna, så att de förblifva i vår hågkomst, dels är hans själslif så rikt, hans känsloskala så vidsträckt och hans ord så mäktigt i sin spegling däraf, att sorg och glädje, harm och löje, allt som rör eller tjusar, lefver och andas i hans dikt. Han har haft samma makt, som sagan tillade

Digitized by Google

kung Midas: allt hvad hans hand rört vid har blifvit guld, diktens guld.

Det nya hos Fröding ligger inte i hans tanke, som aldrig blir kall nog, utan i det blod, hvarmed hans största och bästa dikter äro skrifna. I hans skälfvande rop på individuell sanning och individuell frihet. Rundt ikring krossas lyckor och lif för regler, för principer, för trossatser, för åskådningar, rundt ikring kräfs det offer och offer, af halft och af helt i en personlighet. Förtvifladt och förtviflande ljuder hans rop: »låt mig vara mig! Sådan jag är, sådan vill jag vara, sådan jag blir, sådan vill jag bli. Fälttecken och fanor äro för andra, att stå i led är för andra, att gå i spetsen för en skara likaså. Jag vill följa den slingrande skogsstig, som mina drömmar älska. Öfver mitt hufvud ser jag vemodiga stjärnor tindra fram, när skymningen slöjar det blå, ikring mig susa träden sitt ömsom veka, ömsom skrämmande sus. Jag är klufven itu af stridiga tankar och öden på godt och ondt; jag längtar efter drömmen och slummern, drömmen om enhet i allthet, drömmen om att smälta samman med naturen i ett tveklöst vara.»

Digitized by Google

Digitized by Google

LJUS' EN-KRONAS BIBLIOTEK

HENNING BERGER:
DÅR UTE OCH ANDRA NOVELLER

GUSTAF AF GEIJERSTAM:
BOKEN OM LILLE-BROR

GUSTAF JANSON:
PARADISET

JOHANNES V. JENSEN:
MADAME D'ORA

AXEL LUNDEGÅRD:
MOUCHE

GEORGE SAND:
LUCREZIA FLORIANI

AUGUST STRINDBERG:
GIFTAS I, II

HJALMAR SÖDERBERG:
FÖRVILLELSER

GEORG NORDENSVAN:
FIGGE

HENNING v. MELSTED:
NÖD

ANATOLE FRANCE:
DROTTNING GÅSFOT

STENDHAL (HENRY BEYLE):
ABBEDISSAN I CASTRO

RUBEN G:SON BERG:
SVENSKA SKALDER
SEX ESSÄER

Digitized by Google
OMSLAGET T[illegible]
A. BORTZELI[illegible]
STOC[illegible]

Digitized by Google

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

24May61BM

REC'D LD
MAY 23 1961

AUG 21 1966 9

RECEIVED
SEP 21 '66 -4 PM
LOAN DEPT.

LD 21A-50m-12,'60
(B6221s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

Digitized by Google

YC 129762

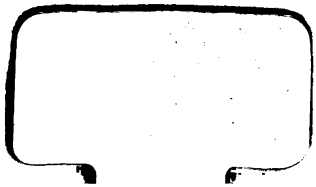

Digitized by Google